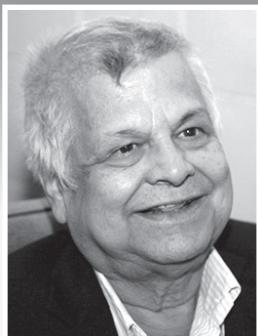

शुभारम्भ

❖ डा. धृतचन्द्र गौतम

महाकवि देवकोटालाई मैले भेट्नपाइनँ तर उनी सधैँ मेरालागि प्रेरक रहे- कविता र किंवदन्ती दुबैमा । किंवदन्ती सत्य पनि हुनसक्छन्, सबै नभए पनि केही । जस्तो, एकपटक उनी जाडोमा कुनै सडकमा हिँडिरहेका थिए, सडकको छेउमा एउटा मार्गे लडिरहेको थियो जाडोले काम्दै । देवकोटाले आफ्नो कोट फुकालेर त्यसलाई ओढाइदिए । कवितामा मलाई प्रिय लागेका उनका कति हो कति पद्धतिहरू छन् । उनको तीज कथा मलाई अत्यन्त मन पर्ने कथा हो । बहुमुखी, सर्वतोमुखी प्रतिभा त उनलाई भनिन्छ नै, त्यो प्रतिभाको पनि उचाइमा कोही छ भने देवकोटा नै छन् । उनको मुनामदन नेपाली साहित्यमै सबैभन्दा सफल खण्डकाव्य हो । त्यसकारण प्रायः म भन्ने गर्दछु, नेपाली साहित्यमा कसैले एउटै मात्र नाम लिन भन्यो भने म ‘देवकोटा’ भन्छु ।

(सुरभि साहित्य प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित ‘पहाडदेखि मधेससम्म’ संस्मरणसङ्ग्रहबाट साभार)

समृद्धिको यात्रा, सरकार र जनवाहना

नेपाली राजनीतिले यतिखेर मुलुकलाई समृद्धिको यात्रातिर उन्मुख गराउने बताइरहेको छ र सरकार पनि यही नारा धन्काइरहेको छ । लोकतन्त्रमा जनताको अभिमत प्राप्त दलले सरकार सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी पाउँछ । अहिले नेपालको इतिहासमा नै जनताको दुई तिहाइ बहुमत नपालका वामपन्थी पार्टीलाई जनताले दिएका छन् र सरकार सञ्चालनको जिम्माका माध्यमबाट उनीहरूको परीक्षा जनताले गरिरहेका छन् । यस हिसाबले अहिलेको सरकारलाई यो अवसर पनि हो र चुनौती पनि हो । हामीले अवसर पाएँनौं, यदि अवसर पाउने हो भने जनता र देशको हित चिताई साँचो अर्थमा काम गर्ने थियाँ भन्ने वामपन्थी हुन् र उनीहरूले सदनमा, सडकमा र जनताको घरदैलोमा भाषण गरिरहेका थिए । बोली र वचनमा कतिको पक्का छन् त वामपन्थीहरू भनेर उनीहरूलाई जनताले लौ न त योपटक तिमीहरूको परीक्षा लिन्छौं भन्दै बहुमत दिएका छन् । उनीहरू सरकारमा गएका छन् र पूर्ण बहुमतको अर्थात् दुई तिहाइको नेपालको इतिहासकै सर्वशक्तिमान सरकार गठन गरेर पहिलो बजेटसमेत उनीहरूले ल्याएका छन् र उनीहरू जनताको परीक्षाका निम्नि शासनसत्तास्पी परीक्षा हलमा प्रवेश गरेका छन् ।

परीक्षा हुनु, परीक्षामा उत्तीर्ण हुनु र जनताको नजरमा उत्तीर्ण हुनु असाध्यै राप्रो कुरा हो । यो भनेको फेरि फेरिका लागि पनि सत्ताको साँचो प्राप्त गर्ने अनि मुलुक र जनताको हितमा समर्पित भई मुलुकको समृद्धि गर्ने अवसर पनि हो । जनताको परीक्षामा जो उत्तीर्ण हुन्छ यो अवसर पनि त्यसैले प्राप्त शब्द-संयोजन / २

गर्छ र गरिरहन्छ । जनविश्वास प्राप्त नगर्ने, जनताको परीक्षामा उत्तीर्ण हुननखोज्ने अनि भुटा आश्वासन बाँझ्ने, सपना देखाउने तर जनताको जीवनस्तर उठाउन कुनै प्रकारका योजना नल्याउने, देखिनेगरी एक दुई तीन भनेर गन्धिमिल्ले मुलुकको समृद्धिका लागि आवश्यक पर्ने नीति तथा योजना नल्याउने र कार्यान्वयन नगर्ने, जनताले अनुभूत गर्नेगरी कार्य सम्पादन नगर्नेहरूका लागि भने फेरि फेरि जनविश्वास प्राप्त हुँदैन । त्यसैले जनता सदैव शान्तिपूर्वक मतका माध्यमबाट राजनीतिक दललाई अवसर दिने, परीक्षा तिने र अर्को आवधिक निर्वाचनका माध्यमबाट राज्यसत्ता सञ्चालनको अवसर प्राप्त गर्नेको मूल्याङ्कन गर्ने कार्य गरिरहन्छन् । उनीहरू त्यस्ता अवसर प्राप्तकर्तालाई घच्छच्छाइ पनि रहेका हुन्छन् कि ‘एक माघले जाडो जाँदैन है, विचार पुर्याएर काम गर ।’ जनताको यो अभिमत वा भाषा नबुझ्ने संसारका सत्ताधारी कथित राजनीतिक पार्टीहरू वा व्यक्ति वा नेपालकै पनि राजनीतिक दल वा व्यक्तिले के हविगत भोग्नपर्यो भने तथ्य खोज्न हामीले इतिहासका धैरै तुला ठेली पल्टाइरहनुपर्दैन, सामान्य इतिहासका जानकारलाई पनि राम्रै हेक्का छ ।

निर्वाचनताका हावादारी, उडन्ते र अपत्यारिला आश्वासन दिने, ‘नयाँ प्रेमीले प्रेमिकालाई आकाशकै तारा भारिदन्हु भने जसरी नहुने र नपुग्ने कुरा गर्ने, आश्वासन बाँझ्ने अनि निर्वाचन सकिएपछि वा निर्वाचन जितेपछि हिजो के बोलिएको थियो भन्नेसम्म पनि बिसिनेका लागि आवधिक निर्वाचनका माध्यमबाट जनताले गर्ने मूल्याङ्कन निकै

भारी पर्छ वा हुन्छ भन्ने कुरामा कुनै दुई मत हुनसक्तैन । निर्वाचनताका जनतालाई हावामा उडाउनु वा आश्वासन दिनु सजिलो कुरा हो भने आफूले बोलेका कुरालाई पूर्ण वा आंशिक कार्यान्वयनमा लगी जनताको मन जित्नु चाहिँ निकै चुनौतीपूर्ण कुरा पनि हो । आश्वासन पूरा गर्नेगरी काम गर्नु भनेको चाहिँ विधिसम्मतदण्डगाले योजना बनाएर, विज्ञको सल्लाह तथा सुझावअनुसार, इमान र निष्ठाका साथ ढृढ इच्छाशक्ति राखेर, कर्तव्यबोध गरेर, म भनेको जनताको सेवक हुँ भन्ने सेवाको भावना राखेर काम गर्ने निष्ठावान्का लागि मात्र सम्भव हुँदोरहेछ, नत्र फगत आश्वासन बाँइने, जितेपछि फेरि पाँच वर्षपछि आवधिक निर्वाचन पनि आउँछ, त्यति वेला जनताको अभिमतको कसीमा मैले फेरि घोटिनुपर्छ भन्ने नसोच्चे, मौकामा लुटलाट पारिहालौँ, अवसरको सदुपयोग गरिहालौँ, जनताको नजरमा अर्को अवसर प्राप्त नहुनेभएकाले पाएजाति, भ्याएजाति सोहोरसाहार पारिहालौँ भन्ने दरिद्र, स्वार्थपरक, अनैतिक र बेइमानी मानसिकताले काम गर्नेहरूबाट निर्वाचनताका दिइएका आश्वासन पूरा हुने वा सो दिशामा काम हुने अपेक्षा गर्नु नै गलत हुने छ, मुख्याङ्ग हुने छ भन्ने दृष्टान्त अहिले धैरे हदसम्म प्रत्यक्ष देखिइरहेको छ । बोली र व्यवहारको तालमेल नहुनु, इमान नहुनु, ढृढ इच्छाशक्ति नहुनु हामीले भोगेको यो समयका अत्यन्त पेचिला समस्या हुन् । यो मान्छे चाहिँ इमानदार होला, जनताका सुखदुःखमा निष्ठाका साथ काम गर्ला, सीमित साधनस्रोधतको सही उपयोग गर्ला र विकासनिर्माणका कार्यमा दत्तचित भएर निस्वार्थभावले काम गर्ला भनेर मत दिएको र विजयी बनाएको व्यक्ति आफैले बोलेको आश्वासन पूरा गर्ने दिशामा सिन्कोसम्म भाँच्दैन, जनताले अनुभूत

गर्नेगरी वा एक दुई तीन गरी गन्नमिल्लेगरी काम गर्दैन भने जनताका लागि योभन्दा बढी विडम्बनापूर्ण कुरा अरू के हुनसक्छ !

के सबै सबै मान्छेको इच्छाशक्ति समाप्त भएकै हो त ! के समाजबाट निष्ठा र इमान हराएर गएकै हो त ! अब भरोसा गर्नलायक कोही पनि व्यक्ति यो समाजमा पाउनसकिँदैन त ! यी र यस्ता प्रश्नहरू अहिले बग्रेल्ती उठेका छन् । राजधानी जस्तो ठाउँका बाटाघाटामा दिउँसै पानी पर्दा खाल्डामा कहाँ र कतिखेर दुबेर मरिन्छ भन्ने त्रास छ ! सडक हुन् कि धान रोपे खेत हुन् भन्ने छुट्याउनै नसक्ने अवस्था छ ! जब असार लाम्छ र दर्के पानी पर्छ अनि बाटाघाटाका खाल्डाखुल्डी टाले झैँ गर्ने र बजेट सक्ने, भ्रष्टाचार गर्ने कार्य हुन्छ तर तीन दिनपछि त्यही बाटो पहिलेकै जस्तो आहाल बनिसकेको हुन्छ ! अनुगमन गर्ने कोही छैन ! हर्ने कोही छैन ! अनि कम्तीमा यसले चैँ ठिक गर्छ भनेर भरोसागर्ने पनि कोही छैन ! सम्पूर्णरूपमा बेवारिस भेटिन्छ देश ! जनताले भरोसा गरेका र विश्वासको मत दिएर शासनसत्तामा पुर्याएका व्यक्तिले शासन गरेको पनि निकै महिना भइसकेको छ । कम्तीमा पनि देखिनेगरी केही न केही त काम होस् । बनाउन लागेका पुलपुलेसा जिङ्गिरिङ्ग जस्ताको तस्तै छन् । वर्षाँदेखि बनाउन भनेर राज्यकोषबाट पैसासमेत लिएर भत्काएका सडकमा आहाल जमेको छ, बाटोको नामनिसान छैन, धान रोपे खेतभन्दा गणगुज्रेको अवस्था छ ! त्यही बाटो भएर मुलुकको शासनसत्तामा रहेका माननीय मन्त्रीहरू, माननीय सांसदहरू, सरकारका उच्चपदस्थ कर्मचारीहरू हिँडिरहेका छन् तर सरकार आफैले लगाएको ठेक्काअनुसारको काम किन भएन ? के कारणले सरकारको ठेक्का नीति असफल भइरहेको छ ? किन

मुलुक सरकारले होइन व्यापारी, ठेकेदार आदिले चलाइरहेका छन् भन्ने नयूनतम् चासो र चिन्ता सम्बद्ध निकायले गर्नुपर्ने हो कि होइन ? जनताको विचल्ती भझरहेको छ र साथसाथै देशको बेइजती पनि भझरहेको छ भन्ने कुरामा सामान्य चिन्ता गर्नुपर्ने हो कि होइन ? विभिन्न शीर्षकमा, विभिन्न बहानामा, सही वा गलत विभिन्न तरिकाले कुल लागतको भन्डै भन्डै आधा रकम ठेकेदारले पहिले नै फुत्काउने र काम नगर्ने, सरकारसँग लिएको पैसाअन्यत्र लगानी गरी आयआर्जन गर्ने तर यो काम गर्दू भनी लिएको पैसाले त्यो ठाउँमा कामै नगर्ने ? योभन्दा हाककाहाकी डकैती अरू केही पनि हुनसक्दैन भन्ने ठानी, कानुनको उल्लङ्घन भएको ठानी, ठेककाको सर्तको पालना नगरेको भन्ने ठानी कारबाही गर्नुपर्नेमा सामान्य चासोसमेत नराख्ने प्रवृत्तिलाई कसरी इमानदार प्रवृत्ति मान्सकिन्छ ? त्यस्तो गैरजिम्मेवार प्रवृत्तिलाई कसरी देश र जनताको हितमा काम गरेको मान्सकिन्छ ?

जनताले सरकार सदैव जनताको भइदेओसु, जनताका सुखदुःखमा साथी बनोसु, सामान्य जनता विरामी हुँदा उपचारको सरलता र सुव्यवस्थाका लागि बिमालगायतका व्यवस्था कार्यान्वयन गरी जनतालाई केही योगदान गर्नलगाई अस्पतालमा सजिलै उपचार हुनसक्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गराइदेओसु, महझ्यानी नियन्त्रणका लागि बजार अनुगमन होसु, भ्रष्टाचारको न्यूनीकरण होसु, जनताका काम कुनै पनि कार्यालयमा सरलताका साथ सम्पन्न होउन्, अनावश्यक दुःख दिने कार्य कहीं करै नहोसु भन्ने चाहेका हुन्छन्। ठिक

छ, एकैपटक सबै काम गर्नसकिँदैन होला तर ऋमशः यो यो काम यसरी यसरी जनता र देशको हितमा हामीले गरेका छौं भनेर जनतालाई आश्वस्त पार्ने कि तमासे बन्ने ? जनता पीडामा छन्, दुःखमा छन् अनि उनीहरूले जुन सरकार आए पनि उस्तै रहेछ अर्थात् 'जुन गोरु आए पनि कानै चिरेको' भन्ने जस्तै सम्बेदनशील कोही पनि भएनन् भन्ने निष्कर्ष निकालेका दिन भरोसा समाप्त हुन्छ कि हुँदैन ? जनताको मनमा भरोसा समाप्त भएपछि र जनविश्वास गुमेपछि शासनसत्ताको हैसियत पनि समाप्त हुन्छ भन्ने कुराको हेक्का पनि राख्नुपर्छ कि पद्दैन ! जनता र शुभेच्छुक चिन्तित रहेका वर्तमानमा शासनसत्तामा बस्नेले पनि यति चाहिँ सोच्नुपर्छ कि ?

सरकारले केही नीतिगत सुधारका कार्य गर्नखोज्दा सरकारी कोषबाटै तलब खाने कर्मचारीहरू, मनोमानी गरी एकाधिकार बजार चलाइरहेका र मुलुक तथा जनतालाई लुटिरहेकाकथित व्यवसायी अनिव्यापारीहरू, आफैनै हठ मात्रै सबैथोक हो भन्ने ठाने र कथित आन्दोलनकै माध्यमबाट विधि र कानुनलाई अनि सरकारलाई भुकाउनसकिन्छ भनिठाने अरैटेहरू असहयोगका निर्मित दुप्पी कसेर लागिपरेका देखिन्छन्। यस्ता स्वार्थपरक, अवसरवादी प्रवृत्तिबाट पनि जोगिँदै विवेकपूर्ण र बुद्धिमत्तापूर्ण तरिकाले कसिलो नीतिगत व्यवस्थापनका माध्यमबाट जनअपेक्षानुरूप सरकारले काम गर्नुपर्ने आजको आवश्यकता रहेको छ। जनताको शुभेच्छासहितको यो चिन्तामा पनि ध्यान दिने हो कि ।

रमेश पोखरेल

यरा अड्कमा

तिशेष संगाद

साहित्यले राजनीति... इरान राई/१२
कविता/गजल/एलाक
 गजल - ईश्वरी कार्की/१३
 घर... - गोमा कटुवाल दुड्गाना /२५
 गितार...- आर.आर. चौलागाई/२६
 समृद्धिका... - अच्युत घिमिरे/३६
 गीताड्गे- सुनील पुरी/३७
 बादल- प्रेम ओली ढलकपुरे/४८
 दुई- उमेश उपाध्याय/५६
 एलाक- डम्बर पहाडी/५८
 भक्तिएको...- रश्मि रिमाल/५८
अनुवाद/कविता/व्यङ्ग्य
 मान्छे...- पुनीत कुमार/२७
 मच्छर...- विक्रान्त शर्मा/२८

कथा/लघुकथा

मनोवृत्ति - छत्रनरसिंह शाक्यवंश/३१

अधुरो... - निरञ्जन आचार्य /४९

शक्ति- लीलाराज दाहाल/५७

यस पटक

खणिन्द्रा खुसी/८

संस्कृति/समालोचना/कृति समीक्षा

कर्णाली... - जगत् वाशिष्ठ/२०

घर...- सह प्रा.डा. षडानन्द पौड्याल/३८

पातालको...- देबु लुइटेल/५९

स्थायी स्तम्भ

शिखर व्यक्तित्व

डा. मोदनाथ प्रश्नित/७

समाचार /६२

अनूगृति

रामेश श्रेष्ठ/६४

शब्द-संयोजन

(सामिक साहित्यिक प्रकाशन) वर्ष १५ अंडुक ४ पूर्णांडुक १७१/२०७५ साउन
 जिप्रकाका द.नं. १४/२०६०/०६१

सल्लाहकार: डा. मोदनाथ प्रश्नित, प्रा. डा. जीवेन्द्र देव गिरी, राम विनय
 प्रा. केशव सुवेदी, ई. महेन्द्र गुरुड

साहित्य सन्ध्याका लागि प्रकाशक/संरक्षक: वासुदेव अधिकारी

प्रधान सम्पादक: रमेश पोखरेल

कार्यकारी सम्पादक: सुमी लोहनी

सम्पादक: रूपक अलइकार

अन्तर्वार्ता संयोजन: अच्युत घिमिरे

कला: गणेशकुमार जी.सी.

आवरण : गुगल

प्रतिनिधि: पुण्यप्रसाद खरेल(भापा), हरिप्रसाद तिमिल्सना (नेपालगान्ज), नमुना शर्मा (चितवन)

Email : s_samyojan@yahoo.com website: sahityasandhya.org.np

मुद्रण: फर्माट प्रिन्टिङ प्रेस, भत्केको पुल हाँडिगाउँ, काठमाडौं

साजसज्जा: टच क्रिएसन प्रा. लि.

आफ्नो क्षमताको पहिचान गराँ र देश निर्माणको लागि यसको उपयोग गराँ ।

नेपाल सरकार
सूचना तथा सञ्चार प्रविधि मन्त्रालय
सूचना विभाग

शिखर व्यक्तित्व

नेपाली साहित्यका शिखर व्यक्तित्व डा. मोदनाथ प्रशित

वि.सं. १९९९ आषाढ ६ गते पिता पं. घनश्याम पौडेल र माता बालिकादेवी पौडेलका ज्येष्ठ सुपुत्रका रूपमा तुम्हीनी अञ्चलको पहाडी जिल्ला अर्धाखाँचीको खिदिम हर्भाबोटमा मोदनाथको जन्म भएको हो । बाल्यकालदेखि नै मेधावी रहेका मोदनाथले शिक्षार्जन सँगसँगै राजनीति, इतिहास, विज्ञान, समाजशास्त्र, धर्मशास्त्र आदि विविध विषयहरूमा ओजपूर्ण, तथ्यप्रक एवम् अनुसधानमूलकढिङले कलम चलाउँदै २०२३ सालमा मानव महाकाव्यको रचना गरे । यो महाकाव्यले नेपाली समाजमा एक प्रकारको हलचल नै त्याइदियो । त्यसैगरी वेद, पुराण, मनुस्मृति जस्ता ग्रन्थका सप्रमाण उदाहरणसहित समाजमा विद्यमान रहेका अन्धविश्वास र स्फिद्वादका गलत पाटाहरूलाई उजागर गरी 'देवासुर सङ्घाम' लेखे र यस कृतिका माध्यमबाट गुरु, पुरोहित र धर्मको साँघुरो धेरामा बाँधिएका पण्डितहरूलाई समेत दैववादको काल्पनिक एवम् अविश्वसनीय संसारबाट समाजिक रूपान्तरणको फराकिलो मैदानमा ओरालिदिने काम उनले गरे ।

राणाशासन र त्यसको समाप्तिपछिको अनि पञ्चायती व्यवस्थाको कालरात्रिको समयमा नेपाली समाजमा विद्यमान शोषण, उत्पीडन, विभेद, अन्याय व्याप्त रहेको र जनताको जीवनस्तर अत्यन्त तल्लोस्तरको

देखेपछि मोदनाथको अन्तस्करणमा निरझकुश राज्यसत्ताको अनि समाजमा विद्यमान विकृति, विसङ्गाति, शोषण, अन्याय, विभेद एवम् छुवाछुतको अन्य नगर्ने हो भने समाज रूपान्तरण हुनसक्तैन र मुलुकलाई समृद्ध पार्न पनि सकिँदैन भन्ने चेतना विकसित भएपछि विभेदको अन्यको थालनी आफैबाट गर्नुपर्छ भन्ने मान्यताका साथ पण्डित परिवारको बाहुन जनाउने जात थन्क्याएर प्रश्रित लेख्न थाले र सामाजिक रूपान्तरणको अभियानलाई सबल बनाउँदै लैजान चित्रकार भए, पत्रिकाको प्रधान सम्पादक भए, राजनीतिलाई अवलम्बन गर्दै अध्यापन पेसामा संलग्न भए, सांस्कृतिक रूपान्तरण अभियान हाँकन रेलिमै सांस्कृतिक मण्डल'को स्थापना गरेर, जेलनेलका कठोर यातना सहाउँदै रिहा भएपछि बनारस पुगेर पनि सांस्कृतिक आन्दोलनको नेतृत्व गर्ने काम मोदनाथ प्रश्रितले गरे । पुष्टलालको सम्पर्कपछि राजनीतिक काम बढी गर्दा गिरफ्तारमा परी कठोर कारावास व्यहोरेका प्रश्रितको सर्वस्व हरण राज्यले गरिदैपछि परिवारको विचल्ली भएको कठिन अवस्थामा र कस्तै कठोर यातनाका अवस्थामा पनि आस्था र विचार नडगमगाइकन नेपाली जनतामा रूपान्तरणको चेतना सम्प्रेषण गर्ने कार्यमा राजनीति तथा साहित्यका माध्यमबाट सम्पूर्ण रूपमा समर्पित हुने अथकित योद्धा हुन् मोदनाथ प्रश्रित । आयुर्वेदमा आचार्य गरेका यिनले नेपालको पहिलो सरकारको शिक्षा मन्त्रीका रूपमा काम गर्नुका साथै पृथ्वीनारायण शाहको राज्य एकीकरणको योगदानलाई सम्मान जाहेर गरेका छन् । पाँच दर्जन अत्यन्त महत्वपूर्ण कृतिका माध्यमबाट नेपाली साहित्यको सेवामा र समाजिक रूपान्तरणको अभियानमा विशिष्ट योगदान गर्ने प्रश्रितले नेपालको वाम आन्दोलनमा होमिएका लाखाँलाख व्यक्तिहरूलाई विचारको बिउ सम्प्रेषण गरेर सबैका गुरुसमेत बनेका छन् । यसर्थे उनी नेपालको राजनीति र साहित्यका समान उचाइयुक्त शिखर व्यक्तित्व हुन् ।

- रमेश पोखरेल

यस पटक

❖ खण्डना खुराना

स्वदेश तथा विदेशका विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भइरहेका छन्। प्रगतिशील लेखक सङ्घ भापाकी कोषाध्यक्ष, प्रश्नित प्रतिष्ठान नेपालकी आजीवन सदस्य, विश्व नारी नेपाली साहित्य सम्मेलन भापाकी कोषाध्यक्षका रूपमा क्रियाशील खण्डना कञ्चनजड्घा एफ.एम., नागरिक एफ.एम., छन्द-अलाइकार अनलाइन टेलिभिजन, सूर्योदय टेलिभिजन जस्ता सञ्चार माध्यमहरूमा कार्यक्रम प्रस्तोता/सञ्चालकका रूपमा समेत परिचित छिन्। उनले भन्दै आधा दर्जन सङ्घसंस्थाबाट सम्मान तथा पुरस्कारसमेत प्राप्त गरिसकेकी छिन्। शास्त्रीय छन्द र मुक्त लयमा कविता, गीत, गजल सिर्जना गर्ने खण्डना नेपाली समाजमा व्याप्त विकृति, विसङ्गाति, रुढिवाद, ढाँग, आडम्बर आदिलाई जीवन्तरूपमा चित्रण गर्ने र सबै खाले विकृतिका प्रति निर्म प्रहार गर्दै रूपान्तरणको स्पष्ट आग्रह गर्दछिन्। आफ्ना कवितामा हेलाँहोचो, असमानता र विभेदको निर्भीकतापूर्वक विरोध गर्ने र सामाजिक न्यायका पक्षमा वकालत गर्ने खण्डना सरलताका माध्यमबाट गम्भीर भाव सम्प्रेषण गर्दै रूपान्तरणको स्पष्ट वैचारिकता सम्प्रेषण गर्दछिन्। उनका तीनओटा कविता हामीले 'यसपटक' स्तम्भमा प्रकाशित गरेका छौं।

पहिलो 'योद्धा' शीर्षकको शार्दूलविक्रीडित छन्दको कवितामा मुलुकको हितमा प्राणाहुति दिने जौडे युवाहरू परिवार तथा व्यक्तिगत स्वार्थ बिर्सेर अन्याय, अत्याचार र विभेदको अन्त्य गर्दै मुलुकको रक्षाका लागि लड्दछन् र संसारमा चम्कन्छन्। जनताको विजयका निर्मित मर्नेहरू जेलनेलका यातना सहजै सहन्छन् र जनताको दुकहुकीमा बाँच्छन्, युगको रूपान्तरणका लागि छातीमा देश राखी प्रसिद्धिको शिखर चढ्ने योद्धा पृथ्वीमा माटोको अस्तित्व रहन्जेल अमर बन्छन् अनि समाज, परिवार र संसारले गौरव गर्दै भन्ने महत्तागान गाइएको छ। 'भानुको सम्भनामा' शीर्षको शार्दूलविक्रीडित छन्दकै दोझो कवितामा भानुभक्तको रामायणले लोकजीवनलाई भाषिक एकताको सूत्रमा बाँधेको स्तुत्य कर्मको मुक्त कण्ठले प्रशंसा गरिएको छ। नारीले हाँस्नुहुन भन्ने 'वधुशिक्षा'को तत्कालीन परिवेशको चित्रणले भने नारीमन व्यथित भएको, अमानबोध गरेको आलोचनात्मक दृष्टिकोण प्रस्तुत गरिएको छ तथापि नेपाली भाषामा भानुभक्तले पुर्याएको योगदानले उनी जनताको मुटुको दुकहुकी बनेका छन् भनिएको छ। गजलमा भुवा फूल हो स्थल हुन्न, बहकिन्छ तर पाषाण हुन्न, बगरको सेतै फुलेको काँस सल वा ओँचल हुन्न, शरीर सञ्चले सन्तोषले बाँचे पानि मनको कल्पष, ईर्षा र स्वार्थको समाधान हुन्न भन्ने यथार्थलाई अत्यन्त सुन्दर र सूक्तिमयद्विग्ने अभिव्यक्त गरिएको छ।

योद्धा

पर्दा जे पनि गर्न तत्पर हुने जौडेहरू छन् जहाँ
हार्देनन् उस पक्षले जगतमा साँचो यही हो कुरा
छातीमा भय हुन्न मर्छ सहजै माटो भनी सर्वदा
छाडी त्यो परिवार प्रेम, ममता बिसेर सारा कुरा ।

द्यौता न्याय दिएर मर्छ, जगका द्यौता तिनै बन्दछन्
माटो, संस्कृति सम्पदातिर भुकी अन्यायमा लड्दछन्
योद्धा जिल लडी पुगे गगनमा तारा बने चम्किने
आफ्नो स्वार्थ भुली गए रणभूमि, माटो बचाउँ भनी ।

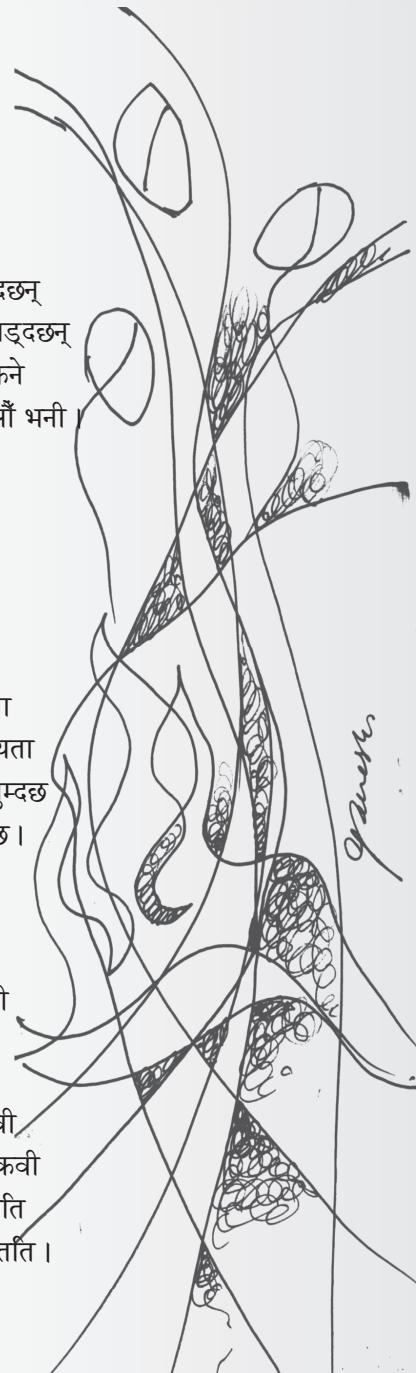
मर्ने साइत युद्ध हो, नमर भो कुक्कुर बिराला सरी
मर्दा ता जनता सबै बिजय हुन् यौटा मरे तापनि
मर्दा एक करोड गर्व मनले बाँच्ने सुनौलो कला
योद्धामै हुनुपर्छ जेल सहने काँचा र ताता कला ।

गर्दै यूग स्पान्तरण् पृथिविका प्यारा मरन् युद्धमा
भन्छे “देश तुलो!” सगर्व विधवा ओडेर वैधव्यता
सारा देश फुरुइङ्ग बन्छ तब त्यो आकाश नै चुम्दछ
ठाडो शीर हुने छ विश्वभरको उच्चाईमा पुदछ ।

यौटा दृढ विचारका नर बनी उद्देश्य यौटा लिने
योद्धा मर्नु, नहटनु है तर पछी यो शुत्र द्यौता हुने
योद्धाको छवि मर्न सक्छ र कहाँ ? बाँच्ने छ माटो भरी
उद्ला काँतरका नशा सहिदका गाथा सुनौला सुनी ।

सारा हार्दछ तेजमा सहिदको धीमा हुने छन् रवी
उस्मै छन् कविता नि रौद्र रसका हे वीर पक्षी कवी
माताको मन गौरवान्वित अहो बन्ने छ योद्धाप्रति
भ्राताको अझ हुन्छ गर्व मनमा ती बुद्धका सन्तरि ।

मर्ने साहसले बढौं अझ बढौं नेपालका सन्तरि
रातो रङ्ग छेर विश्वभर नै घन्किन्छ नारा अनि ।

भानुको सम्भाना

मेलाको घरको र पर्वहरुको हो मित्र रामायण
लेघ्रोका लयमा सुहाउँछ गरौं लौ श्लोक पारायण
बाजेका वयमा र बाबुहरुमा या तन्नेरी माझमा
उस्तै पृथ बनेर लोकलयमा नाच्दो छ यो छम्छम ।

एक् दिन नारद सत्यलोक पुगिगया लोकको गरौं हित्
भनी

ब्राह्मा ताहीं थिया पर्या शरणमा खुसी गराया पनि
त्यो शिक्षा बधुबाट हुर्मत लियौ नारीहरुको तर
कालो जीवन बाँच्दथे बधु सदा बाँचीरहे आखिर ।

तिम्रो शब्द बनेन अमृत बन्यो मार्ने हलाहल् बरू
नारीमा अझसम्म बिज्ञ रचना तिम्रो भनौं के अरू !
हाँस्तु हुन कदापी नारीहरुले वेश्या हुन्या हाँस्तछन्
आऊ हेर्न त भानु आज कसरी नारीहरु नाच्दछन् ?

भाषामा तर जो गच्छौ जिति गच्छौ आभार यो देशको
भाषा वाइमयमा गच्छौ हृदय नै साभार यो देशको
योद्धा हौ न त युद्धको, न त गच्छौ राजा बनी शासन
जोड्यौ देश परन्तु शब्दहरुले यौटै बनायौ मन ।

जन्मेको दिन पर्व भैं हुनगयो आषाढ उन्तीसमा
गछौं रम्भम धन्य भानु अहिले तिम्रै गरी सम्भना
तिम्रो जीवन सिर्जना जगतको साहित्यको प्रेरणा
भाषा पौरख गर्न प्रेरित भयौं तिम्रै पढी जीवन ।

गजल

फूल हो रुखको फल हुन्न भुवा
उडी जान्छ उही स्थल हुन्न भुवा..

बहकिन्छ यता र उता नभमा
तर पाषण भैं तल हुन्न भुवा..

बगरै भर भप्प पलाँस फुल्यो
तर त्यो सल आँचल हुन्न भुवा..

तन सन्च हुने गुण हुन्छ तर
मन कल्मषको हल हुन्न भुवा..

साहित्यले राजनीतिलाई सूचना र विचार दिनुपर्छ अनि राजनीतिले सेवामुखी सत्ता सञ्चालन गर्नुपर्छ

❖ इरान राई

आमा तारादेवी राई तथा बुबा बिकुमार राईका सुपुत्रका रूपमा भोजपुर जिल्लाको अन्तर्पूर्ण दिल्पामा वि.सं. २०२७ कार्तिक ९ गते शुक्रवार जन्मिएका इरनकुमार राई साहित्यमा इरान राईका नामबाट सक्रिय रहेका छन्। झण्डै डेढ दर्जन सङ्घसंस्थाहरूमा क्रियाशील रहेका राईले स्नातकोत्तरसम्मको शिक्षा हासिल गरेका छन्। सुनसरी जिल्लाको ब्राह्मण नगरपालिका वडा नं. ७ चक्रघट्टीमा स्थायी बसोवास रहेका राई हाल मोरडको बेलबारीमा बोडिड स्कुल सञ्चालन गरिरहेका छन्। साहित्यका माध्यमबाट नेपाली समाजको रूपान्तरण अभियानमा समर्पित राई नेपाली साहित्यमा चर्चामा आउँदै गरेका सष्टाका रूपमा चिनिन्छन्। उनी कविता, गजल, हाइकु सिर्जनामा बढी क्रियाशील रहेका कारण मूलतः कवि र त्यसपछिका नाटकका सफल सष्टा तथा अभिनय गर्ने शिर्पी हुन्। त्यसका अलावा सामाजिक-सांस्कृतिक रूपान्तरण अभियानको अभियन्तासमेत हुन्। राष्ट्रियता र पर्यटनलाई साहित्यको विषय बनाएर सिर्जना गर्नुपर्छ भन्ने मान्यताका साथ एकताका ‘झन्डाकविता अभियान’ समेत थालनी गर्ने राई सरलताका माध्यमबाट गम्भीर भाव सम्प्रेषण गर्ने र समाजमा व्याप्त सबै खाले कुरीतिको अन्त्य गर्दै समतामूलक समाजनिर्माणका पक्षमा वकालत गर्दछन्। साहित्य, सामाजिक रूपान्तरण अभियान, शिक्षासेवा जस्ता विविध क्षेत्रमा क्रियाशील रहेका यिनै सष्टासँग शब्द-संयोजन साहित्यिक मासिकका लागि अच्युत घिमेरेले लिएको अन्तर्वार्ता यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ।

अच्युत : सञ्चै हुनुहुन्छ ?

राई : हजुर सञ्चै छु ।

अच्युत : साहित्य लेखन कहिलेबाट कुन उद्देश्यले गर्नथालुभयो ?

राई : जब मेरो चेत तात्कालीन समाजका सोच, व्यवहार, रीतिथिति, राजनैतिक तथा आर्थिक दूरावस्थाप्रति असहमत हुँदै विद्रोहको माध्यमबाट तिनीहरूलाई आमुल परिवर्तन गर्ने पर्छ भन्ने निष्कर्षमा पुयो तब मैले पनि साहित्यसिर्जनालाई अन्यायअत्याचारविरुद्धको अक्षरअस्त्र तथा प्रकृतप्रेम र देशभक्तिका निमित्त सिर्जनशील औजारको रूपमा सदुपयोग गर्दै आएको छु । मितिकै कुरा गर्दा मैले पहिलो कविता लेखेको त्यो काल विक्रम सम्वत् २०४१/२०४२ थियो ।

अच्युत : लेखनको विषय कसरी लिनुहुन्छ ?

राई : मेरो जीवनकै मूल स्रोत भनेको प्रकृति र समाज हुन् । लेखन जीवनको एक अद्या मात्र हो । त्यसैले वरिपरिकै सुन्दर प्रकृति र छरछिमेकै समाजलाई लेखनका विषयका रूपमा लिन्दू । स्मरणीय कुरा चाहिँ म पृथ्वीलाई ठुलो साभा घर र ब्रह्मान्डलाई वृहत् समाज मान्दछु ।

अच्युत : धेरै विधामा छरिएर लेखनुहुन्छ । यसरी लेख्दा लेखनमा गहनता आउँछ त ?

राई : धन्यवाद छ यहाँलाई महत्त्वपूर्ण प्रश्नका लागि । धेरै विधाहरूमा छरिएर हैन, धेरै विधाहरूलाई समेटेर लेख्ने प्रयास हो मेरो । अप्रकाशित विधाहरूका पनि लेखरचना छन् मसँग । फुर्सद पाउनासाथ तीतिर लहसिहाल्ने छु । म देवकोटा बन्खोजेको चाहिँ पटककै होइन तर सबै कुरा नजाने पनि जीवनमा धेरै विषयहरू सिक्नुपर्छ भन्ने ठान्छु म । एउटा मात्र नानी हुने अभिभावकले जस्तो

धेरै बच्चा हुने अभिभावकहरूले आफ्ना बच्चाहरूलाई यथेष्ट हेरचाह गर्ननसक्लान् तर लगाव नहुने आमाबुबाले एउटै मात्र सन्तानलाई पनि स्याहारसुसार गरेको देखिँदैन । लगाब हुनेले धुरीमाथि चढेर, घैलाभित्र पसरे पुनः विवाह गरेर पनि कोरीभन्दा बढी लालाबालाहरूलाई मज्जाले हुकाएको पाइएको छ । हो, स्वास्थ्यको दृष्टिकोणले कुनै कुनै छोराछोरी अलिक रोगी हुनसक्छन् । गहनता र सरलता विपरीतार्थी शब्दहरू होइनन् तर सरलताविनाको गहनता र गहनताविनाको सरलताको वजन हुँदैन । सरल विषयवस्तुको गहन प्रस्तुति र गहन विषयवस्तुको सरल अभिव्यक्तिप्रति सुपूर्चित र सचेत छु । तर बुझेकै विषयमा पनि त्यति धेरै गम्भीर बन्ननसकेको साँचो हो ।

अच्युत : तपाईंले थालुभएको भन्डाकविता भनेको के हो ? यसले नेपाली साहित्यमा कस्तो प्रभाव पार्ला ?

राई : भन्डाकविता नेपाली भाषाको आफ्नै सिर्जनाविधा हो भन्दू । मैले बुझेको कथा, कविता, गजल, गीत, हाइकु, मुक्तक आदि अरू नै भाषाबाट जन्मिएर नेपालीमा पनि लेखन थालिएका विधाहरू हुन् । त्यसर्थ नेपाली भाषाको आफ्नै मौलिक विधाको रूपमा भन्डाकविता प्रस्ताव गरेको हुँ । भन्डाकविताले साहित्य, राष्ट्रियता र पर्यटन बोकेको हुनाले सबैको सद्भाव, माया र मद्धत पाएमा बलशालीरूपमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने छ ।

अच्युत : तपाईं लामो समयदेखि मोरडमा बस्दै आउनुभएको छ । मोरडको साहित्यिक गतिविधिबारे बताइदिनुस् न ?

राई : मोरडमा साहित्यिक गतिविधिहरू

प्रशस्त मात्र होइन, स्तरीय पनि हुँदै आएका छन् । मोरडका प्रगतिवादी, प्रगतिशील र खुल्ला साहित्यहरू गतिशील नै छन् । बेलबारी, उर्लाबारी, सुन्दरहरैंचा, भोराहाट र विराटनगर आदि स्थानहरूमा कार्यक्रमहरू भइरहन्छन् ।

अच्युत : नाटक लेखन र निर्देशन पनि गर्नुभएको छ । लेखन र निर्देशन यी छुट्टाछुट्टै पाटोलाई तपाईंले बुझाउनुपर्दा कसरी बुझाउनुहन्छ ?

राई : पूर्णाङ्की र एकाङ्की गरेर दर्जनजाति नाटकहरू लेखेको छु, हाराहारीकै सझौत्यामा निर्देशन र अभिनय पनि गरेको थिएँ । नाटककै कारण रेखाजीसँग मेरो वास्तविक पारिवारिक सम्बन्ध पनि जोडिएको हो । लेखनमा पात्रलाई अभिनय गराउनुपर्छ तर निर्देशनमा मान्छेलाई कलाकार बनाउनुपर्छ । निर्देशनको तुलनामा लेखनमा बढी बलमिच्याइँ गर्नपाइन्छ । यसको अर्थ यो होइन कि पात्रले लेखकका सबै कुरा मान्छन् । पात्रले लेखनकै क्रममा मसँग धेरैपटक असहमति प्रकट मात्र होइन, विद्रोह नै गरेका छन् । पात्र पनि जीवन तुन्छन् । निर्देशकीय भूमिका बढी चुनौतपूर्ण हुन्छ ।

अच्युत : तपाईं एउटा राजनीतिकर्मी, साहित्य र राजनीतिबिचको सम्बन्धलाई बताइदिनुस् न ?

राई : राजनीति र साहित्यका बिच पिण्डहरू र गुरुत्वाकर्षणको जस्तै दोहोरो र घनिष्ठ सम्बन्ध हुन्छ । कठिपय छद्मभेषी साथीहरूको दारिद्रताप्रति दया लाएछ । उहाँहरू भन्नुहुन्छ, ‘साहित्यलाई राजनीतिसँग मिसाउनुहुँदैन ।’ तर उहाँहरूले नै विभिन्न राजनीतिक सङ्घहरू खोलेर राजकीय सत्ताको द्रुपयोग गरेको

पाइएको छ । एकै जना मान्छेले पनि एउटा परिवार त बन्छ नै तर त्यो परिवार पूर्ण परिवार त होइन । त्यस्तै साहित्य चाहिँ राज्यका मूल नीतिहरूबाट कसरी एकलै र छुटौटै बाँच्छ ? कुनै साथीले जड्गेस्तम्भ हराएको बारेमा गीत लेख्नुभयो भने त्यो गैरराजनीति हो र ? कुनै मित्रले पृथ्वीनारायण शाहको इतिहास वा अर्कोले कर्णाली क्षेत्रको जनजीवनको निबन्ध, अर्कोले छुवाछुतबारे उपन्यास, अर्कोले बलात्कारबारे कथा, हत्या, कालाबजारीबारे कविता वा यस्तै यस्तै विषयहरूमाथि लेख्नुभयो भने त्यो राजनीति होइन र ? साहित्यले राजनीतिलाई सूचना र विचार दिनुपर्छ अनि राजनीतिले सेवामुखी सत्ता सञ्चालन गर्नुपर्छ ।

अच्युत : धेरै सङ्घसंस्थामा आबद्ध हुनुहुन्छ । विभिन्न सङ्घ संस्थाका माध्यमबाट सामाजिक सेवा कसरी गर्दै आउनुभएको छ ?

राई : मेरो आफैनै कुनै जमानाको जतिकै धेरै चाहिँ होइन तर केही क्षेत्र र विषयहरूमा कार्य गर्दै छु । समयको व्यवस्थापन गारै चिज हो जसको कारण घरपरिवार दोस्रो प्राथमिकतामा परेको महसुस हुन्छ कहिलेकाहाँ । तर पारिवारिक समर्थन र सहयोग तथा समाजले गरेको विश्वासका कारण जीवन सहजै जिइरहेको अनुभूत गर्दछु । हाम्री पचहत्तर वर्षकी आमा हामीभन्दा ३१ किलोमिटर पश्चिम चक्रघट्टीमा एकलै बस्नुहुन्छ । उहाँ आफै चिया, खाजा, खाना पकाउनुहुन्छ, गाई पाल्नुहुन्छ र दैनिकी चलाउनुहुन्छ । त्यहाँ हामी पाहुनाको रूपमा वर्षमा एक/दुईपटक पुग्छौं । उहाँ हाँसीखुसी हुनुहुन्छ किनकि छोरा, बुहारी, नातिनी र नातीलगायत आफन्तहरू

- आआफ्ना जिम्मेवारी निर्वाह गर्दै छन् भन्ने ठान्हुङ्छ आमा ।
- अच्युत : नेपाली साहित्यमा केकति कृतिका माध्यमबाट कसरी योगदान पुऱ्याउनुभएको छ ?
- राई : मैले एकल र संयुक्त गरी निम्न पुस्तकहरू प्रकाशित गरेको छु ।
- (१) ठुलो वर्णमाला (अनौपचारिक प्रारम्भिक पाठ्यपुस्तक - २०५०)
 - (२) नयाँ युगको खोजीमा (संयुक्त कवितासङ्ग्रह - २०५२)
 - (३) सप्तकोशीको किनारबाट (संयुक्त गजलसङ्ग्रह - २०५२)
 - (४) जिउँदो लास (हाइकुसङ्ग्रह - २०५७)
 - (५) भन्डाकविता (भन्डा कवितासङ्ग्रह - २०६०)
 - (६) सङ्कटकाल (हाइकुसङ्ग्रह - २०६२)
 - (७) सुस्केरा (संयुक्त साहित्यसङ्ग्रह - २०६३)
 - (८) दहीचित्रे (हाइकुसङ्ग्रह - २०६६)
 - (९) छायाको चित्र (बेलबारीबारे प्रश्नोत्तरी पुस्तक - २०७२)
 - (१०) विभिन्न फुटकर लेखरचनाहरू
- धुम्रपान (पूर्णाङ्की, लेखन, निर्देशन २०४४)
 - गरिबको पनि पालो आउँछ (एकाइकी, लेखन, निर्देशन २०४७)
 - रगत (पूर्णाङ्की, लेखन, निर्देशन, अधिनय २०४८)
 - हत्या (पूर्णाङ्की, निर्देशन २०४९)
 - षडयन्त्रको हुरी (पूर्णाङ्की, निर्देशन २०४९)
 - नाता (पूर्णाङ्की, लेखन, निर्देशन)
 - नाटक (पूर्णाङ्की, निर्देशन २०५१) लगायत विभिन्न सङ्कानाटक, एकाइकी तथा बालनाटकहरूमा लेखन, निर्देशन र अधिनय आदि गरिसकेको छु ।
- त्यसैगरी सगरमाथाका स्वरहरू (गीतरचना तथा परिकल्पना २०६४)
- भरना (पारिवारिक मासिक), छावा (जनसाहित्यिक अर्धवार्षिक) र विभिन्न स्मारिकाहरूको सम्पादन गरिसकेको छु ।
- अच्युत : नेपाली प्रगतिवादी साहित्य केकस्तो अवस्थामा छ ?
- राई : नेपाली प्रगतिवादी साहित्य प्रगतिशील र खुल्ला साहित्यको तुलनामा कमजोर नै छ । त्यसैमा लागिर्पन्न त्यागी हस्तीहरू बिलाउँदै जानुभयो । 'प्रगतिवादी' शब्दको सुनौलो तकमा ढल्काएर जागिर चप्काउने साथीहरू पनि छौं । कहिलेकाहाँ देश नै अलमलमा परेको पाउँछु म नक्कली प्रगतिवादीहरूको भिडभाडमा । दलित वडा महिला सदस्यदेखि मुख्यमन्त्री, सभामुख, प्रधानमन्त्री हुँदै राष्ट्रपतिसम्म नेपाली जनताले वामपन्थीहरूलाई जिताएका छन् । वामपन्थीहरूले मतदानद्वारा निर्वाचित हुनुमा यति धेरै सफलता संसारको कुनै पनि देशमा र इतिहासको कुनै पनि समयमा पाएका छैनन् । यो स्वर्णिम अवसरमा प्रगतिवादी साहित्य, साहित्यकार र संस्कृतिहरूलाई विकसित र विस्तारित गराउनुपर्दछ ।

अच्युत : मोफसल र काठमाडौंको नेपाली साहित्यलाई कसरी हेर्नुहुन्छ ?

राई : काठमाडौंको साहित्य आजकल विदेशीहरूसँग सझागत गर्छ । मोफसलको साहित्य चाहिँ काठमाडौंसँग ऐटा फोटो खिच्नपायो भने पनि फुरुक्क हुन्छ । कुनै साहित्यको स्तर तलामाथि होला तर मापनयन्त्र चाहिँ निष्पक्ष हुनुपर्छ । मोफसलका साहित्यहरूले पनि सुविधा र सञ्चार पाउने हो भने नेपाली साहित्य काठमाडौं र मोफसलको भनेर विभाजित हुने थिएन ।

अच्युत : प्रदेश नं. १ को साहित्य, कला र संस्कृतिको विकास, प्रवर्द्धन र संरक्षणका लागि तपाइँको विचारमा कसरी अगाडि बढ्नुपर्ला ? बताइदिनुस् न ।

राई : काम लाग्ने प्रश्नका लागि साधुवाद छ । सबैभन्दा पहिलो, प्रदेशस्तरमा पनि प्रज्ञाप्रतिष्ठानहरूको स्थापना गर्नुपर्छ । बसीखाने र डुलीखानेहरूलाई होइन, शुद्धिचित भएका सिर्जनशील र लगानशीलहरूलाई ती प्रतिष्ठानहरूमा प्रतिस्थापित गर्नुपर्छ । प्रतिष्ठानमा चार मुख्य शाखाहरू बनाइनुपर्दछ । स्थानीय (प्रदेशभित्रका) भाषासाहित्य शाखा, नेपाली भाषासाहित्य शाखा, विदेशी भाषासाहित्य शाखा र प्रगतिशील-मौलिक संस्कार र संस्कृति शाखा । दोस्रो, भाषासाहित्य, कलासङ्गीत र संस्कृतिलाई पनि यथेष्ट बजेट विनियोजित गर्नुपर्दछ । तेस्रो, हतारले बजेट सक्न वा कसैको लहडमा कार्यक्रमहरू गर्नुहुँदैन, योजनाका साथ दीर्घप्रभावी कार्यक्रमहरू गर्नुपर्दछ । कोही कोही साथीहरू कब्जियत भएको वेता, अस्पताल पुगेर डाक्टर, नर्सहरूबाट उपचार सेवा लिन लजाएर विश्रामगृहमै बन्दीजीवन

बिताउँदाबिताउँदै अलौलिक र भिन्न कार्यक्रमहरू फुराउँछन्, साटकसुटक निर्णय गराउँछन् र जादुको वेगमा सम्पन्न गर्दछन् । त्यो भव्य र ऐतिहासिक कार्यक्रमको स्मरण प्रथम वार्षिकीमै बिर्सन्छन् । चौथो, हाम्रा साहित्यहरूको स्तरीकरण गर्दै अन्तर प्रिष्ठियकरण र बजारीकरण गर्नुपर्दछ ।

यसो गरियो भने प्रदेश नं. १ को मात्र होइन, सबै प्रदेश र सङ्घकै भाषासाहित्यको उत्थान र विस्तार हुने छ ।

अच्युत : गुणात्मक लेखन र स्थापित स्रष्टा बन्न केकस्ता गुणहरू आवश्यक पर्लान् ?

राई : स्वाभाविक र सर्वविदितै छ कि गुणात्मक लेखनका लागि अध्ययन र एकाग्रता अनिवार्य छन् । स्थापित स्रष्टा बन्न गुणात्मक लेखनका अलावा प्रचार र बजारीकरणमा समेत दख्खल राख्नुपर्दछ ।

अच्युत : प्रदेश संरचना बनिसकेको छ । प्रदेशमा पनि साहित्यिक एकेडेमी बन्नान् ? प्रदेशको साहित्यलाई अधि बढाउन ऐटा राजनीतिकर्मीसमेत भएकाले तपाइँबाट केकस्ता पहल होलान् ?

राई : प्रदेशस्तरमा त प्रज्ञाप्रतिष्ठानहरू अनिवार्य छन् र मेरो व्यक्तिगत विचार भन्नुहुन्छ भने हरेक पालिकास्तरमा प्रतिष्ठान नै नभए पनि साहित्य विकास समितिहरू स्थानीय सरकारले नै बनाउनुपर्दछ । यो आवश्यकताको महसुस गरेर मोरडको बेलबारीमा त गाविस हुँदै वि.स. २०६७ सालमा बेलबारी साहित्य विकास समिति गठन भएको छ । यसलाई बेलबारी नगरले पनि निरन्तरता दिएको छ । यो समितिको स्वागत, प्रशंसा र आफ्ना ठाउँमा पनि लागू धेरै विद्वानहरूले पनि गर्नुभएको पाउँदा

सिङ्गो बेलबारी खुसी छ ।

स्थापनाकालमा तात्कालीन गाविस सचिव र स्थानीय राजनैतिक संयन्त्रलाई भनिएको थियो, ‘भाषा, साहित्य, कलासङ्गीतका लागि तपाइँहरूले चन्दाको रूपमा लाख रुपैयाँ दिनु र बजेटका रूपमा एक रुपैयाँ दिनुमा विशाल अन्तर हुन्छ । एउटा साहित्यकर्मीका लागि एक रुपैयाँको बजेट अनुदान नै बढी प्यारो र कामकारी हुन्छ । अहिले बेलबारीका नगर प्रमुख श्री ज्ञानेन्द्र सुवेदी, उपप्रमुख श्री ढाका पराजुली र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री गणेश दाहाल सर्वत्र प्रशंसित हुनुहुन्छ किनकि उहाँहरूले साहित्य र कलाका लागि पन्ध लाख रुपैयाँ बजेट विनियोजित गर्नुभयो । यो बजेटको अझक नेपालका ७५३ पालिकाहरूमध्येकै सबैभन्दा उच्च हुनसक्छ ।

अच्युत : काठमाडौँमा बहुसङ्ख्यक रूपमा प्रदेश नं.१ कै व्यक्तिहरूका शिक्षण संस्था छन्, स्वास्थ्य संस्था छन्, तिनीहरूकै कारण काठमाडौँ शिक्षा र स्वास्थ्यक्षेत्रमा धेरै अगाडि छ । मानाँ, तपाइँ मुख्यमन्त्रीज्यूको प्रमुख सल्लाहकार बन्नुभयो अथवा नीतिनिर्माण गर्ने तहमा पुग्नुभयो भने त्यस बेला काठमाडौँ बनाउनेहरूलाई प्रदेश नं.१ मा ल्याउन केकस्ता योजना बनाउनुहुन्छ ? प्रदेश नं.१ का बाहिर बसोबास गरिरहेका बौद्धिक व्यक्तित्वहरूलाई प्रदेश १ मै काम गर्ने अवस्था सिर्जना गर्नुपर्दा केकस्ता योजनाहरू अगाडि बढाउनुहुन्छ ? युवाहरूलाई विदेश पलायनबाट रोक्न र प्रदेश १ मै रोजगारी सिर्जना गर्न के गर्नुपर्ला ? तपाइँका गहकिला विचार प्रस्तुत गर्नुपर्यो भने कसरी प्रस्तुत गर्नुहुन्छ ?

राई : सङ्घीय व्यवस्थाअनुसार देशको कुनै खास स्थानलाई खाली गरेर आफैनै मात्र पेट भर्ने भन्ने होइन बरु ती सबै ठाउँहरूमा पनि उत्तिकै सेवा र सुविधाहरू पुऱ्याउनु हो । त्यसर्थ ती मित्रहरूलाई प्रदेश नं.१ मा ल्याउने होइन, प्रदेश नं.१ मा पनि ल्याउने योजनाहरू हुनुपर्दछ । प्रदेश नं.१ कै कुरा गर्ने हो भने नेपालको सबैभन्दा बढी संस्कृति, सम्पदा र सम्भावना भएको प्रदेश हो । यो प्रदेश हिमालदेखि तराईसम्म फैलाएको छ । नेपालका दुई सँधियार मुलुकहरू चीन र भारतलाई यो प्रदेशले प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्दछ । विराटनगर, भद्रपुर, काँकडभिड्या, पशुपतिनगर, किमाथाइका नाकाहरू यहाँ छन् । संसारकै सर्वोच्च शिखर सगरमाथा, तेस्रो अलो कञ्चनजङ्घा, मकालुलगायतका हिमहिखरहरू यहाँ ठिडिएका छन् । नेपालकै तुलो कोसी नदी, होचो भूभाग केचना, होचो अरुण उपत्यका, चारकोसे जङ्गल, बराहक्षेत्र, पाथीभरा, हलेसी, बुढासुब्बा, रामधुनी जस्ता धार्मिक-सांस्कृतिक स्थलहरू, नेपालकै सबैभन्दा बढी चरा, माछा र अर्ना पाइँने कोसीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष जस्ता सम्पदाहरू भएको प्रदेश नं.१ मा उद्यमी-व्यावसायीहरूलाई सबैभन्दा पहिला शान्तिसुरक्षा र बजारीकरणको व्यवस्थासहित लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्नुपर्दछ । भत्ता, चन्दा र विशेष उपहारप्रवृत्तिलाई निर्मूल पार्नुपर्छ । सिधै भन्नुपर्दा वामपन्थीहरूले सरकार बनाएकाले सरकार र उद्यमी-व्यवसायीहरूले एकाक्रियतामा रूढगत धारण परित्याग गरी यथार्थतामा आउनुपर्दछ । वामपन्थीहरू निजी लगानी, सम्पत्ति र निजी उद्योग-व्यावसायका

विपक्षी होइनन् र उद्यमी-व्यवसायीहरू पनि शोषकहरू होइनन्, बरु एकाकिका परिपूरक हुन् । कसैले चर्को श्रमशोषण गर्दछ भने उसलाई नियमनद्वारा राष्ट्रिय पुँजीपतिमा बदल्नुपर्दछ ।

अच्युत : अव्यवस्थित बसोबासले काठमाडौं कुरुप र फोहोरको सहर बनेको छ । प्रदेश नं. १ लाई फराकिला बाटा, व्यवस्थित ढलनिकास, खानेपानी र सहर निर्माण, केटाकेटीका लागि खेलमैदान, पार्क, सफा, स्वस्थ र हरियाली गाउँसहर निर्माणका लागि साहित्यकार तथा सामाजिक रूपान्तरण अभियानको अभियन्ताका हैसियतले तपाइँले खेलनुपर्ने भूमिका केकस्तो हुन्छ ? बताइदिनुस् न ।

अच्युत : हामी साहित्य, सामाजिक र राजनैतिक क्षेत्रमा काग गर्ने सचेत नागरिकहरूले सरकारका सकारात्मक कार्यको समर्थन गर्ने, सहयोग गर्ने, आआफ्नो क्षेत्रमा कार्यान्वयन गर्ने गर्नुपर्दछ । सरकारले गर्नुपर्ने तर नगरेका कार्यहरूबाटे विभिन्न सञ्चार, सूत्र, संयन्त्र र सम्पर्कका माध्यमद्वारा सुझाव दिनुपर्दछ । म पनि त्यसै गर्दछु ।

अच्युत : नेपाली हाइकुको वर्तमान अवस्थाबाटे तपाइँले बुझेसम्मका कुरा बताइदिनुस् न ?

राई : नेपाली हाइकुको अवस्था सुखद र उज्ज्वल छ । हाइकुको छरितोपना, प्रकृतिभन्दा पनि राजनैतिक, सामाजिक कुरीतिप्रतिको व्यझ्य तथा चोटिलोपनाका कारण नेपाली हाइकु लोकप्रिय र शक्तिशाली विधा बन्दै आएको छ ।

अच्युत : तपाइँ आफूलाई केकति कारणले

अरूभन्दा फरक स्रष्टा मान्नुहुन्छ ? अरू स्रष्टामा भन्दा तपाइँमा भएका फरकपना बताइदिनुस् न ?

राई : म आफूलाई फरक साहित्यकार मान्दिन । म प्रस्त छु कि म जाँगरिलो र व्यवसायिक स्रष्टा पनि होइन । म अरू जस्तै नवीन कार्य गर्न मनपराउने स्रष्टा मात्र हुँ । यद्यपि मैले नेपालको राष्ट्रिय भन्डाको अनौपचारिक आकारमा भन्डाकविता र पुस्तक प्रकाशित गरेको छु । प्रकाशनताका सम्भवतः विश्वकै सबैभन्दा सानो साहित्यिक पुस्तक हाइकुसङ्ग्रह 'दहीचिउरे' प्रकाशित गरेको छु । गणितीय र एक अक्षरे कविताहरूको रचना गरेको छु । यस्ता कार्यहरूले मलाई कतिपय साथीहरूले फरक स्रष्टा भन्नुहुन्छ । मैले यो भनाइलाई न सकार्न, न नकार्नसकेको छु ।

अच्युत : अन्तरजातीय विवाह गर्नुभएको छ । फरक रहनसहन, संस्कृति समेतले पारिवारिक जीवनयात्रामा कस्तो प्रभाव पारेको छ ? बताइदिनुस् न ?

राई : हामी दुबै दम्पति जातपातको सङ्कुचित चौधेराको सख्त विरोधी तर सामाजिक एकता र सांस्कृतिक सहिष्णुताका दृढ पक्षपाती हाँ । त्यसर्थ फरक रहनसहन र संस्कृतिका हामीले अन्तरजातीय विवाह गरेर कुनै पश्चातापबोध गर्नुपर्ने क्षण भोगेका छैनौं बरु दुवै जना उत्तिकै रमाएका छैनौं । दोस्रो तथ्य के हो भने मैले किरात र रेखाजीले हिन्दू संस्कृतिको पूर्ण उपभोग कहिले पो गरेका थियाँ र विवाहपूर्व पनि ! हामी त सांस्कृतिक अन्तरघुलनबाट असल संस्कृतिको नौनी निकाल्नचाहन्छौं । अर्को कुरा हामी नेपाली समाजसँगै नवपुँजीवादी सांस्कृतिक

आक्रमणका सिकार भइसकेका छौं । अर्थात् हामी हामै आआफ्ना मात्र संस्कृतिका कट्टु अनुयायी रहनसकेका छैनौं ।

अच्युत : मैले सोधन बिसेंको, तपाइँले भन्नैपर्न केही साहित्यसम्बन्धी कुरा भए बताइदिनुस् न ?

राई : साहित्य समाजको ऐना मात्र होइन मार्गदर्शक पनि भएकाले मानवसंसारमा साहित्यको गरिमा उच्च छ । त्यसर्थ कसैले पनि साहित्यको दुरूपयोग भुक्किएर पनि गर्नुहुँदैन भन्ने मात्र मलाई थप्न मन लागेको

कुरा हो ।

अच्युत : महत्त्वपूर्ण समय उपलब्ध गराइदिनुभयो, यो सहयोगका लागि धन्यवाद ।

राई : साहित्यिक पत्रिकालाई टिक्न गारो भइरहेको वर्तमानमा शब्द-संयोजन जस्तो अविच्छिन्न साहित्यिक पत्रिकाको तर्फाट मलाई उपयुक्त ठानेर संवाद गर्ने अवसर दिनुभयो त्यसका लागि यहाँ तथा शब्द-संयोजन परिवारलाई पनि हार्दिक धन्यवाद छ ।

□ गजल

❖ ईश्वरी कार्की

१

केही नसिके पनि एकिलन सिकायो
विदेशी भूमिले निष्ठुरी हुन सिकायो ।

सबै अस्तव्यस्त कमलाई सुनाउँने
कुना पसी एकलै रुन सिकायो ।

मनमुटु त्यतै छुटेर होला सायद
घरको यादमा सधैं बल्भन सिकायो ।

फर्किन्छु भन्दाभन्दै बसाँ बित्दा
सपनाको तुइनमा सधैं अल्भन सिकायो ।

जसरीतसरी चल्दै थियो जीवन
युवाजरितलाई पलायन किन सिकायो ।

२

परदेशमा त म सुख धितो राखेर आएको छु
आमाको गला रित्तो राखेर आएको छु ।

भूकम्पले देरिखसहेन भुपडी पनि
छानोविनाको भित्तो राखेर आएको छु ।

अरूले के राख्छन् कुनि सिरानीमुनि
आफूले सपना जस्तो राखेर आएको छु ।

गर्नु छ पूरा प्यारीलाई दिएको वचन
उनको रहर निस्तो राखेर आएको छु ।

एक छाक नुन पैँचो नपत्याउने छिमेकीको
मनमा वचन तितो राखेर आएको छु ।

कर्णाली र मष्टो

❖ जगत् वाशिष्ठ

प्र्याप्त सामग्रीको अभावमा मष्टोको विषयमा जानकारी राख्न सजिलो छैन । केही स्वदेशी तथा विदेशी अन्वेषकहरूले सामान्य परिचय दिने प्रयास गरे तापनि गम्भीर अध्ययन हुन बाँकी नै छ । पौराणिक कालदेखि ऋषिमुनि र देवताले तपस्या गरेर हाम्रा वेद, पुराण आदि शास्त्रहरूको निर्माण भयो । यसैबिचमा देवीदेवताहरूले समेत अदृश्यशक्तिको रूपमा शरीर (आड)मा उत्रेर मान्छेको मुखबाट आफ्नो बोली बोल्नथाले । यसलाई देवता चढेको र उसलाई धामीको रूपमा चोखोनितो हुने र जथाभावी गरे देवताले नसहने भनेर आफ्नो अलग पहिचान बनाउने परम्परा बस्यो । धामीपरम्परा मध्य पश्चिम र सुदूर पश्चिममा मात्र नरही खसहरूको उपस्थिति व्यापक रहेका ठाउँमा वा भन्नै सबै जातजातिमा आफ्ना कुलान्या (कुलदेवता) भनेर पूजा गर्ने चलन रहेको छ । पुजारीले पञ्चव्य छरी देवता चढाएपछि धामीमा दैवीशक्ति आई जिउ कमाउँदै नबुझिने देवभाषामा बक्तौ (पतुई) पूजाको काम थाल्दछन् । ती धामीहरू आफूले बकेको आफैलाई थाहा हुँदैन भन्छन् ।

मष्टो विशेषगरी मध्य पश्चिमको कर्णाली र सुदूर पश्चिम क्षेत्रमा मान्ने चलन रहेको

शब्द-संयोजन / २०

छ । संस्कृतविद् प्रा.डा.जगमान गुरुडका अनुसार जुम्लाको सिंजा, पाण्डुसेरामा प्रचलित बार मष्टाका नाम मष्टः एक परिच्य शीर्षकको कार्यपत्रमा मष्टाका १२ भाइका नाम “आदि मष्ट, खापर मष्ट, बिरो मष्ट, काला मष्ट, रुमाल मष्ट, ढाँडार मष्ट, थार्पा मष्ट, बान्नी मष्ट, कावा मष्ट, मण्डली मष्ट, दुधे मष्ट, दाहे मष्ट गरी १२ प्रकारका मष्टाको उल्लेख गरेका छन् । त्यस्तै गरी मष्टालाई १२ भाइ भने पनि यिनका नामको सझाख्या १२ मा नै कायम नहुने मतअनुसार नेपाली संस्कृति र मष्टो पुस्तकका लेखक भीम राईले ८४ प्रकारका मष्टाको उल्लेख गरेका छन् ।

इतिहासकार राजाराम सुवेदीका अनुसार मष्टोको उत्पत्ति कर्णाली क्षेत्रमा नै भएको र खस-आर्यहरू पुगेको ठाउँमा मष्टाको पूजा हुने गरेकोले कर्णालीलाई छुटाएर नेपालको इतिहास पूरा हुँदैन । मष्टोको उद्गम नै कर्णालीबाट भएको उनको भनाइअनुसार ढाँडार मष्टोको फागमा यसरी उल्लेख छ -
 -कुशाभट्ट बामनकी खाना (भोज) खावाउँदो ।
 -कुशा भट्ट ब्राह्मण आफू खाना खान्छन् ।
 फटकशिला कन छाग बलि दिदो ।
 देवतारुपी फटकशिलालाई बलि चढाउँछन् ।
 जुम्ला राजाकी मान ढाँडार पुया ।
 जुम्ला राजालाई मानेर ढाँडार पुगे ।
 ढाँडार पैयाजडी बैसेगु भैगो ।
 ढाँडार नजिक पैयाजडामा बसोवास गरे ।

बफाडका जगत्प्रसाद जोशी प्राचीन जुम्लाका अधिकांश मानिसहरू अहिले पनि बफाडको ढेँडार आई मष्टोको पूजा गर्ने गरेको बताउँछन् । त्यस्तै कर्णालीका लेखक, पत्रकार प्रेम कैदीले श्यामबहादुर खड्काको मष्टोसंस्कृति र परम्पराको भूमिकामा मष्टोलाई कर्णालीका आराध्य देवदेवताको रूपमा व्याख्या गरेका छन् । मष्टोको उत्पत्ति कर्णाली क्षेत्रमा नै भएको र नेपाली भाषाको उद्गम स्थल जुम्ला भएको संस्कृतिविद् सत्यमोहन जोशीको धारणा छ । त्यसैगरी कालिकोट लातुका ७५ वर्षीय अवितलात उपाध्यायका अनुसार त्यहाँ मष्टोपरम्परा सुरु भएको सम्बन्धमा पिपलकोटी विष्टले मष्टोलाई कुल देवता माने गरेको र अछामबाट आएका आफ्ना पुर्खालाई पुरोहित बनाएर राखेपछि पुरेत-जजमानले देवता पनि एउटै मान्न सुरु गरेका थिए । त्यसपछि यो वंश अछामबाट जुम्ला हुँदै कालिकोट, सुखेत, दैलेख र कैलालीतर बसाई सरे । खासगरी मान्छेभन्दा पनि पशुधनको फलिफाप र पशुको रक्षाको लागि मष्टो माने प्रचलन रहेको छ । ‘गौतम बन्धु कुलपूजा विधि मष्ट एक चिनारी’ पुस्तकका लेखक विदुर गौतमले “मष्टो पशुवस्तुको लागि हो । एकपटकमा ६४ वटाभन्दा बढी बोका नकाटिने हुँदा दाणे मष्टालाई गोठालो जिम्मा लगाएर अर्को वर्षको लागि जड्गलमा छोडिन्छन् र अर्को वर्ष जस्ताको तस्तै बोका हुन्छन् । ३२ दाँत हुने हुँदा उनले ६४ वटा मात्र पाठा खाने र त्यस वर्ष वलि दिन बाँकी रहेका ती पाठा अर्को वर्ष काटिन्छन्” भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।

मूल कर्णाली लोक संस्कृति खण्ड ५ (पृष्ठ ५ बाट साभार) श्यामबहादुर खड्का, मष्टो संस्कृति र परम्परा पृष्ठ ४०२ बाट) मष्टोसंग सम्बधित निम्न फागमा मष्टो र देवीहरू दाज्यू भएको उल्लेख छ -
 नवदुर्गा भवानीका एक मष्ट भाइलु ।
 (नवदुर्गा भवानीका एक भाइ मष्टो ।)
 एक मष्टा भायातुका भोलि माइत आउँला ।
 (एक भाइ मष्टोको घर माइत आउला ।)
 भोलि माइत आयापछि के र दाइजो देउला ।
 (भोलि माइत आएपछि के दाइजो दिनुहुँच ?)
 बुदुमष्टाःगौत र गोबर बैना त्यै र दाइजो लेउली ।
 (गउत र गोबर दाइजो लिएर जाउली ।)
 नवदुर्गा भवानी : गौत र गोबर त आफ्ना भनी खाउँला ।
 (गउत र गोबर आफ्नै छैदै छ ।)

मष्टोपूजकहरू जेठ पूर्णिमा र कार्तिक पूर्णिमाको अलावा त्रैमासिक, मासिकरूपमा मष्टोको पूजा गर्दछन् । जेठको गंगा दशहरा र कार्तिकमा फलेको पहिलो बाली, नुवागी छुट्याएर राखेका अन्न चढाउने चलन छ । घरमा राखेको जमरासमेत पहिले देवतालाई चढाइन्छ भने गाईभैसीको दुध, दही, नौनी देवताको थानमा नचढाई कसै बाहिरियालाई खान दिइदैन न त बिक्री गरिन्छ । नौनीलाई डढाएर घिउ बनाएपछि मात्र घिउ अरूलाई दिने चलन छ । मष्टोको पूजा गर्ने दिनको अघिल्लो रात भक्तहरू जाग्राम रहेर आराधना गरी रात बिताउने गर्छन् र यसलाई खण्णरात्रि भनिन्छ । भोलिपल्ट दिनमा धामी डाप्री र देवता जिउमा आउनेजिति नाच्ने भएकाले यसलाई पैठसमेत भनिन्छ । आश्विन-कार्तिकमा दसै सुरु हुने र गाउँका मान्छे सबै जम्मा हुने र पैठमा ठाउँ ठाउँबाट पञ्चेबाजासहित बाजा

बजाउन दमाहासमेत लिएर स्थानीय ठाउँका बाजा बजाउने नगर्चीको उपस्थिति हुन्छ ।

मष्टोको मूल धामीले देवता चढेर गादीमा बसेपछि आदरार्थी सम्बोधन मष्टामहाराज भनेर धामीका अगाडि धुँडा टेकेर आफ्ना कुरा राख्ने चलन छ । धामीले हातमा अक्षता लिएर आएको कुरा भन्छन् । कसैलाई मिल्छभित दियो भन्छन्, कसैलाई टिपनटापन हुन्छ । यसको पनि एक उखान छ (होरको जैशी जोरको धामी) होरमा ठिक मिल्यो भने जैशीको ज्योतिषिले काम गर्ने रैछ, धामीले पनि जोरले बोल्दै गर्ने र आफ्ना मनमा लागेको भन्दै गरे अरुले विश्वास गर्न्छन् नत्र धामीमा भित दिने शक्ति रहेन्छ भन्छन् । धामीले चामलको अक्षता लगाइदिने कामलाई विदो लगाएको भनिन्छ भने ती अक्षतालाई घरमा चोखोनितो गरी राख्ने घरमा भवितव्य हुँदैन भने विश्वास छ । धामीमा आएको देवताले आफ्नो अनुयायीलाई सम्बोधन गर्ने शब्द फरक हुन्छन् जस्तै बाउलाई पिठे, छोरीचेलीलाई कन्या, श्रीमतीलाई स्युदिनी, छोरालाई पुत्र आदि । मष्टाले देवता चढेपछि कसैलाई पनि तिमी तपाईं भन्दैन, ताँ नै भन्छन् । धामीहरूको आपसमा गरिने संवादको भाषा उनीहरूले मात्र बुझनसक्ने खालको फरक हुन्छ । उदाहरणको लागि ‘खाम खे अखाम खे’ भनेर वार्ता गर्न्छन् । धामीमा आएको देवतालाई उसका उपासकले पुरुषार्थबारे सोधेपछि भन्छन् :

नेपाल पशुपतिनाथको मण्डपमा गयाँ, नेपालबाट भोट चौरीलाई डुलाया (गोठालो लागेको) माल मधेस गयाँ, मानराय गया,

कैलास रुद्र्याँ भनेर बायुले एकैपल्ट विश्व र देश धुमेको वर्णन गर्दै र तराई गयाँ मोतिया खेलायाँ लौ सोर सय ...एकसरो धागामा हमालि (पिग) खेले (कसैले हल्लाउन नसकेको फलामको लणाको हमाली (पिग) खेलेँ)

मष्टाको मूल धामी थानमा आफै नआई अरु साना धामी र डाग्री गएर बाजागाजासहित उनको भारद हाल्दै नगराले बढाइँ गर्ने गरिन्छ । देवताअनुसार नगरा पनि अलग प्रकारका हुन्छन् अनि आफ्नो बढाइँ चित्तबुझ्दो मानेपछि मष्टाको मूल धामी बाजा बजाउने दमाइलाई देहेले (ढोकाको रक्षा गर्ने) भनेर बोलाउँछ र धाँटमा चामल अक्षता प्रतीकको रूपमा त्याएर दिन्छ त्यसपछि घरमा बनाइएको टाटे (पुरी) बाबर (सेलरोटी) चामल आदि दिएर खुसी पारी बिदाइ गरिन्छ र लस्करै लागेर पालैपालो मूल धामीलाई काँधमा बोकेर मष्टाको थानसम्म उपासकले पुरयाउनुपर्छ । त्यो वेला बलिया मान्छेको आवश्यकता पर्छ । मष्टोका थानमा मनोकाइक्षा पूरा भएकाबाट चढाएका धाँटलाई मूल धामीका घरमा राख्ने चलन छ । धाँट हरायो भने त्यो गाउँका धामीभरिका, गाउँभरिकालाई अनिष्ट हुन्छ भने विश्वास गरिन्छ ।

देवताको पर्वको वेला बजाउन गाउँमा दमाहा बजाउने नगर्जीलाई दमाहा दिने चलन छ । सबैले मिलेर मूल बाजा बजाउनेलाई दाहिने दमाहा र अन्यलाई बायाँ दमाहा र अन्य मूल बाजा बजाउनेको मिभार (मुखिया) बाजा टिपनेश्वरेलाई साना दमाहा दिने गरिन्छ । चढाएपछि ती बाजालाई पुजेर मात्रै बजाउने प्रचलन छ । बाजाको

मिठासलाई जिब्रोमा मनोरञ्जन लिन स्थानीय भाषामा (गुरुगुज्ज भूयाइँ) भन्ने गरिन्छ । मष्टोको पर्वका दिन हरियो सुरिलो रुखको लाप्चाको काटेर बनाएको लिङ्गो चढाउने चलन छ । अहिले बाँसको समेत लिङ्गो बनाउने चलन सुरु भएको छ । लिङ्गोको टुप्पामा ध्वजापतझगा, परगाला, आलम बाँधेर थानमा चढाउने चलन छ । यसमा पनि कस्ले ठुलो चढाउने भन्ने प्रतिस्पर्धा हुन्छ । थानभित्र कालो शिलाफटट, ढुङ्गाका देवताको मूर्तिको आडमा पुजारी धुरीमा गएर लिङ्गो गाह्डै लिङ्गो चढाउने व्यक्तिको घरका सबैको नाम लिई मनले सोचेको पुगोस् भनेर देवताको भाषामा बोल्दै चढाउँछन् । हरेक शुभ कार्य तथा कुनै भवितव्य आइनलागोस् भनेर देवताको नाममा परगलो छुट्याई, नजिक थान भए गई वा टाढा भए दृष्टि पुन्नेगरी चढाउने गरिन्छ । टाढा थान भएको अवस्थामा मनोकाइक्षा पूरा भएपछि पर्वका वेला चढाउनेगरी घरमा नै भाकल गरी राख्छन् । सानो समस्या पर्दासमेत देवता रिसाएको भनेर परगलो छुट्याउने चलन छ । सुरक्षित यात्रा, कार्यमा सफलताको लागि आशीर्वाद मानेर भाकल गर्ने चलन व्यापकरूपमा रहेको छ ।

पझ्किकारलाई कालिकोटकी ७५ वर्षिया कुशुमकला भण्डराबाट प्राप्त एक किम्बदन्तिअनुसार मष्टोको थानमा बास बसेको एक गाईलाई एक दिन राति बाघले अचानक खाइदैछ । थान अशुद्ध हुँदा त्यहाँ भएको मूल शिला उछिट्टिए नजिकैको चौरमा गढेको रहेछ । यो के भएछ भनी थानभित्र हेर्दा बाघले गाई मारेको भेटियो । गाई मेर थान अशुद्ध हुँदा देवताले

बस्न नमानेर ठाउँ सारेको मानियो । उनकै भनाइअनुसार दुःख परेको वेला मष्टो सम्भेपछि आफनो उद्धार भएको अनुभव छ । एकपल्ट सारै दुःख भएर माइत जान र माइते देवता मष्टो मान्नपाउँदा आफूलाई दुःख लायो । रातभरि रोएर बिहान हेर्दा ओश्यानमा सेता अक्षता भेटिए । पछि गएर बुझ्दा धामी रहेका उनका बुबाले देवता औतार भएको वेला अक्षता फाल्दा आफू भएको ठाउँमा आइपुगेको भण्डाराको भनाइ छ । ठकुरी जातिकी कन्या विवाह गरी पतिघर जाने वेला चलनअनुसार बिस-पच्चस वर्ष माइत आउनपाउँमे हुँदा मष्टोको अन्तिम पूजामा कालो बोको काटेर बिदा हुन्छन् ।

पझ्किकारले मष्टोको शक्तिको सम्बन्धमा एक जना नन्दराम उपापाध्याय भन्ने धामीले हातमा सेता चामल माडेर कालो तिलक बनाएको भनेर खुब चर्चा गर्ने गरेको सुनेको थियो । एकपटक मष्टोको शक्ति परीक्षा लिन गाउँभरिका मान्छेले कोदालो, हँसिया, बन्चरोलगायतका फलाम मिसाएर मान्छेले उठाउननसकिने त्रिशुल बनाई चढाउनखोज्दा देउताले तेरो हँसिया, तेरो बन्चरो, तेरो कोदालो भनेर व्यक्तिपिच्छे सबैको छुट्याइदै । दमाईले बाजा बजाइसकेपछि जातिअनुसारको आशिष दिन्छन् जसलाई बणाइ भनिन्छ ।

ब्राह्मणको आशिष : सुपुकार बढाइ (जसका नाया ध्वाया तेत्तिस कोटि देवता सधैँ वेद भण्डारी पाठ खाँणजितो महाराज भुवानी दाइनी जदौ) भनेर समापन गर्न्छन् । त्यसपछि दमाईलाई त्यसदिन बनाएको सागुन दिने गरिन्छ ।

ठकुरीको बणाइ : (खाणजितो

महाराज भुवानी दाइनी जदौ) भनेर समापन गर्छन् । त्यसपछि ठकुरी जातिकाले पनि घरमा बनाएको सगुन दिएर बिदा गर्छन् । खाणजितो महाराज, दुर्गा देवी दाहिने भया, कालि सिल्लो, दाणेमष्टो...भन्दै भारद हाल्दै बाजा बजाउन सुरु गरी समापनमा समेत भारद हालेर आशिष दिँदा रोत (उपहार) स्वरूप सगुन दिन्छन् ।

आफ्नो कुलदेवता मष्टो माने पनि माटे देवता, स्थानीय देवता भैरमलगायतलाई पनि माने चलन छ । भैरव देवता (भैरम थान)लाई धजा परगालो दिने चलन रहेको छ । पड्किकारको खोजमा वि.स. २०१८ सालअधि दैलेख जिल्लाअन्तर्गत रहेको र त्यसपछि विभाजन भएर सुर्खेतको तरइगाको गाइने काँडाको पुरातात्त्विक महत्त्वको भैरमको थानमा रहेको ऐतिहासिक अभिलेखमा यस्तो लेखिएको छ, “स्वस्ती श्री गिरि राज्यदि चन्द्रमान रायाका छोरा,ले दैलेख जिल्लामध्ये गाइने काँडाका इष्ट देवता वटुक भैरवलाई चढायाको, यसमा कसैले लगे पञ्चमहापातक लागला । इति सम्बत् १९६५ साल कार्तिक २९ रोज सुभप्” भनेर तीनवटा घण्टामा नै चढाएको मिति उल्लेख गरिएको छ (जगत् वाशिष्ठ गाउँबेसी मासिक २०६५)।

उपसंहार

मष्टो देवताको उत्पत्तिका सन्दर्भमा जसरी व्याख्या भए पनि यस पूर्वीय संस्कृति र हाम्रा पूर्वीय शास्त्रहरूमा वैदिक कालदेखि महाइष्ट देवताको तपस्या ऋषिमुनिहरूले पनि गर्थे । महाइष्ट भनेका देवताका पनि देवता, इष्टका पनि इष्ट, देवादि देव महादेवको पुकार गर्थे । त्यसरी तपस्या गरेको स्थल हिमालय

उल्लेख भएकाले देवताहरूको बाससमेत पर्वतमा भएकोले हामीले हाम्रो संस्कृतिका बारे अझे व्यापक अध्ययन गर्न जस्ती रहेको छ । पहिला हाम्रा देवीदेवताका बारे नबुझी अझ्येजीमा पश्चिमाले लेखिएको मूल संस्कृतिको स्रोत हामीबाटै लिएर लेखेका हुन् भने बुझन जस्ती रहेको छ । मष्टो नेपालमा मात्र नभएर विश्वका अन्य मुलुकमा समेत माने प्रचलन रहेको देखिन्छ । यसको मूल स्रोत हाम्रा धर्मशास्त्र हुन् भने नेपालमा मूल देवताको रूपमा मष्टो देवताले नै सबैलाई समेटेर गएका, जे नाम पुकारे पनि उनै एक मष्टो कुल देवता हुन् । एक हिसाबले भन्दा नेपालको सन्दर्भमा मष्टो नै मूल देवता हो भने निष्कर्ष निकाल्नसकिन्छ । अस्तु !

सन्दर्भ सामग्री

१. कैदी प्रेम
२. खड्का, श्यामबहादुर, (२०७२) मष्टो संस्कृति र परम्परा: एकता बुक्स डिस्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि.काठमाडौं ।
३. गुरुङ, जगमान, मष्ट एक चिनारी (२०७३) पृष्ठ २४-२५
४. मष्टो कार्यशाला गोष्ठी (२०७३), खड्काक्षेत्री महासमाज काठमाडौं
५. गौतम, बिदुर (२०७२), गौतम बन्धु कुल पूजाविधि मष्टपूजा र चिनारी : मिना शर्मा गौतम काठमाडौं
६. राई, भीम (२०७०) नेपाली संस्कृति र मष्टो : राई ब्रदर्स
७. सुवेदी, राजाराम, खस आर्यहरूका कुलदेवता मष्टोका फागहरू मष्टो, (२०७३) पृष्ठ १८-२३
८. गाउँबेसी मासिक २०६५ सम्पादक यामराज शर्मा ।
९. स्रोतव्यक्ति
- क. अविलाल उपाध्याय साविक लातु ८ कालिकोट
- ख. धनादेवी उपाध्याय कुमालगाउँ कालिकोट
- ग. रामराण उपाध्याय कुमालगाउँ कालिकोट
- घ. कुशुमकला भण्डारा कालिकोट
- ड. जगत्प्रसाद जोशी बझाड

❖ गोमा कटुताल दुड़गाना

घर आऊ

घर आऊ छोरा घर आऊ छोरी घर आऊ बहिनी
 घर आऊ दाजु घर आऊ भाइ घर आऊ सझिगनी ।
 चाडबाड आउंदा सम्फना आउंछ यो मुटुमाभमा
 सन्चोबिसन्चो के कस्तो होला सम्फन्छु साँझमा
 पकाउंछु खाना मिहिनेत गरी कसरी खाऊँ म
 जति गाँस खान्छु बाडुली लाल्छ कसरी खाऊँ म !
 घर आऊ छोरा घर आऊ छोरी म पर्खी बसुँला
 साग र सिस्नु जे मिल्छ यहाँ मिलेर खाउँला
 नेपाल आऊ छोरा नेपाल आऊ छोरी यी धर्ती भन्दै छिन्
 यो मात्रभूमि छोडेर नजाऊ फर्की आऊ भन्दै छिन् ।
 यो पुण्य भूमि छ कर्ति राम्रो सृष्टिको वरदान
 बहुल भाषा बहुल जाति तर छन् समान
 तिम्रै नै लागि साँझबत्ती बाल्छु शुभ होस् भनेर
 कहिले आउँछौ भनेर बस्छु दिन दिन गनेर ।
 घर आऊ छोरा घर आऊ छोरी घर आऊ बहिनी
 घर आऊ दाजु घर आऊ भाइ घर आऊ सझिगनी ।

सझखुवासभा, खाँदबारी

❖ आर. आर. चौलागाई

गितार

एक दिन उनले मलाई
एउटा गितार किनेर ल्याइदिइन् र भनिन्,
“यसलाई सधैं बोकेर हिँड्नू
तिमीलाई सुहाउँछ ।”
मैले भन्ठानैं,
म कुनै वेलाको गितार बजाउँदै हिँड्ने मान्छे
म कुनै वेलाको गीत गाउँदै हिँड्ने मान्छे
त्यही गितार र गीतले
हाम्रो भेट गराएको थियो
उनले तिनै दिनहरू समिभन्नू होलिन्
र ल्याइन् होलिन्
मैले हाम्रो प्रेम
अफै बलियो भएको अनुमान गरैं ।
मैले गितारलाई हातमा लिएँ
र ओल्टाइपल्टाई हेरैं
गितार न काँधमा भिरेर हिँड्नमिल्थ्यो
गितार न बजाउन मिल्थ्यो
गितारमा न तारहरू थिए
गितारबाट न कुनै आबाज आउँथ्यो
मैले उनलाई एक टक लगाएर हेरैं
उनी हाँसिन् मात्र

तर म कति पनि रिसाइनैं
उनलाई छातीमा बेस्करी कसैं
र म्वाइ खाएं
उनले मलाई त्यो गितार
प्रेमको उपहार दिएकी थिइन् ।
अचेल बजारमा
दयाककै गितार जस्तै
साँचो राख्ने कि रिड पाइन्छ ।

हेटौङ्डा-४, अभिकुञ्ज
मित्रनगर, मकवानपुर (नेपाल)

❖ पुनीत कुमार

लुधियाना (पंजाब) puneetsir161989@gmail.com

मान्छेको स्वभाव

कति सजिलैसँग मान्छे
अरूको गल्ती, दोष खोजनथाल्छ
सल्लाह, सुझाव दिनमा त ऊ
एकदमै सिपालु हुन्छ
आफू अनपढै भए पनि
सल्लाह, सुझाव चाणक्यभन्दा पनि
ठुलो भएर दिन्छ

निन्दा, आलोचना गर्न त मान्छे
सदैव तयार रहन्छ
हौसला दिनुपचो भने
मुखमा ताल्चा लाग्छ
तर अरूको कुरा काट्नपचो भने
अरू वेला चुप लागेर बस्ने पनि हत्तपत्त बोल्छ
यस्तो व्यवहार मान्छेले कहाँ सिक्छ ?
ऊ यो किन सोच्दैन कि
अरूको आलोचना गर्नुभन्दा
अरूको गल्तीलाई सुधारिदिउँ
आखिर हामी सबै मानव एकै त हाँ ।

हिन्दीबाट अनुवाद: सुमी लोहनी, भाटभटेनी, काठमाडौँ

२७ / शब्द-संयोजन

मच्छर दिवस

❖ विक्रान्त शर्मा

एक दिनको कुरो हो । बिहानै बिहानै बुझ्ने । ऊ कागको भाषा बुझ्दथ्यो र बोल्दथ्यो पनि । उसैले कागदिवस चलाएको थियो । कागदिवस चलाउने भएकोले उसको नाम इतिहासमा लेखिएको थियो । भनिन्छ कि जस्तै दुर्गन्धित फोहोरमा बस्दा पनि त्यहाँ फूलको रस चुसे भैँ आनन्द हुन्छ रे । मलाई यही ज्ञान प्राप्त भयो कि जस्तोसुकै काम गर र इतिहास बनाऊ । काग भाषाको प्रेरणाले मधित्र नयाँ इतिहास रच्ने भूत सवार भयो । सोच्च थालै, अब इतिहासमा नाम अमर गर्ने पन्यो तर यसको रहस्य अरू कसैलाई भनिन किनभने अर्को कुनै व्यक्तिले जान्यो वा सुन्यो भने उसले पनि कतै यस्तै सोच्चथाल्छ कि भनेर ।

साँझमा फेरि समाचार सुन मेरो मनमा खुल्दुली भयो । कागसम्मेलन हर्ने मौका त मिलेन तर साँझमा रेडियो समाचार आउनुभन्दा अगाडि नै खोलैँ । विज्ञापन त यस्तो आयो कि सुनेर मेरो दिमाग नै रन्धनियो । जस्तै 'मृतकका लागि खुसीको खबर, कुमारी केटीसँग बिहे गरेमा एउटा छोरा फिमा, घुस खाने तालिम लिने सुवर्ण अवसर, नेता बन्नसिकाउने स्कुलमा भर्ना खुल्यो... ।' आखिरमा मेरो समाचार सुन्ने प्रतीक्षा सफल भयो । समाचार आयो रेडियोमा । ऊ एक जना थियो काग भाषा

म सोच्दै थिएँ । त्यसै वेला एउटा मच्छरले टाउकोमा जोडले निकै दुख्नेगारी टोक्यो । त्यसलाई मैले यति जोडले हिर्काएँ कि त्यो ठाउँको ठाउँ मन्यो । केही बेरपछि हजारौं मच्छरहरूले हड्ताल गरे । एकैक्षणमा हजारौं मच्छरहरूले धेरेर मलाई बदला लिनलागे । म कुनै पनि मच्छरको कुरा बुझ्दनथैँ । चारैतरबाट कराउँदै आएर कुनैले कताबाट त कुनैले कताबाट टोक्ये

त कुनैले कतैबाट गीत गाएर मलाई काममा डिस्टर्ब गर्नलागे । त्यही वेला मेरो दिमागको बत्ती बल्यो र सोचै कि किन मच्छरकै पढाइ नपढँ । मच्छरको पढाइ पढनुभन्दा पहिले नै मैले सोचै कि मच्छर भाषाको द्युसन पढछु भनेर । तर सारा सहरमा मच्छर भाषा पढाउने मास्टर खोजी हिँडे कतै भेटिएन । धेरै मास्टर हरूलाई सोधै मच्छरभाषामा द्युसन पढने बारेमा तर कोही तयार भएनन् मलाई मच्छर भाषापढाउन । बरु कसैले म म्याथ पढाउँछु भने त कसैले अझ्ग्रेजी पढाउँछु भने । कसैले म मैतिक शिक्षाको द्युसन राम्ररी पढाउँछु भने ।

सहरमा हाम्रो देशको भाषाबाहेक अरू देशको भाषाका बारेमा पनि द्युसन पढाइ हुन्छ भन्ने सुनेको थिएँ । मच्छर त आफ्नै देशका बासिन्दा भएकोले उसले बोल्ने भाषा मास्टरहरूले पढाउलान् भन्ने ठानेको थिएँ तर सहर पुगेर बुझ्दा मास्टरहरूले मच्छरको भाषा पढाउँदैनन् भन्ने थाहा भयो । कुनै पनि द्युसन सेन्टरमा जाँदा मलाई एउटा तार खुस्केको भन्थे । म पनि बुझ्थैं कि समाजमा नयाँ काम गर्नेलाई खुस्केटे भनिन्छ । अहँ मैले सहरमा मच्छरभाषा पढनपाइनँ । बरु आफ्नो शरीर मच्छरलाई नै टोकाएर घर फर्किएँ ।

सात ठक्कर खाएपछि मेरो बुद्धि केही खुल्यो । फेरि सम्भना भयो कि यदि कुनै मच्छरको भाषा जानेको थिएँ भने मेरो इतिहास कसरी बन्थ्यो होला ? राम्रो बुद्धि त पछि न आउँछ भन्दै फेरि म तरिका

खोजनलागेँ आफैँ । मच्छर शरीरमा बस्नुभन्दा पहिले कसरी खुसी हुन्छ ? उसको जुँगा कसरी चल्छ ? नजिकमा कुनै सिकार छ भने उसको आबाज कस्तो हुन्छ वा थियो ? सिकार देखेपछि अर्कोलाई कसरी जानकारी दिने ? कसैको खुन चुस्दैमा कसरी अर्कालाई जानकारी दिने जस्ता विषयमा मैले अध्ययन पूरा गरै । मच्छर कसरी कराउँदा उसलाई भोक लागेको थाहा हुन्छ ? पुरुष मच्छरले महिला मच्छरलाई कसरी फकाउँछ ? रगत चुसेर मच्छर कता जाऊँ भन्छ ? आदि कुरा सिक्न केही दिन समय बढी लायो । सबैभन्दा गारो काम थियो मच्छरको भगडा सिक्नलाई ।

मच्छरवाणि सिक्न मलाई करिब छ महिना लाग्यो होला । अब म यति सिपालु भएँ कि मच्छरको चालबाट नै म बुझ्छु कि कता जान्छ र के गर्छ भनेर । समूहमा बस्दा कुन मच्छरले कसलाई टोक्छ वा टोक्नेवाला छ सो विषयमा गरिरहेको सल्लाह पनि म पुरापुर बुझन थालै तर एउटा समस्या थियो, जसरी जातैपिच्छेको भाषा थियो त्यसरी नै सहरैपिच्छेका मच्छरहरूको पनि आआफ्नै भाषा हुनसक्छ । म अर्को गाउँमा पुर्गे, सहराँ पुर्गे । धेरथोर भाषामा भाषाकै भिन्नता थियो, त्यो पनि बुझ्ने ।

मच्छरको पनि भाषाआन्दोलन चलिरहेको छ । सहरका केही शिक्षात मच्छरले गाउँधरका मच्छरलाई धेरै आलोचना गर्दथे । कुनै ठाउँमा कम सङ्ख्यामा बस्ने जातका मच्छरलाई धेरै

सद्गुर्खामा बस्ने जातका मच्छरले शोषण गर्दथे । कुनै गाउँमा यस्तोसम्पा देखियो कि अल्पमतको सद्गुर्खामा बस्ने जातका मच्छर वा मानिस वा मालजालको शरीरमा बस्ने कुनै अधिकार थिएन । खालि मुर्दामा बसेर आफ्नो गुजारा गर्नुपर्दथ्यो । मलाई यी सबैसँग के लेनादेना थियो र ! मलाई त इतिहास बनाउनुथियो । अब मैले सोचैं कि सबैभन्दा पहिले मच्छरसमेलन गरौँ । मच्छरसमेलन गर्न एक साँझ मैले मच्छरहरूलाई घरमा बोलाएँ । मेरो बोली सुनेर यति मच्छर आए कि मलाई विश्वासै लागेन । लाखाँलाख मच्छर जम्मा भए । म पूरै चुपचाप भएँ । सायद जड्गलतिरबाट पनि मच्छर आएका थिए क्यार ! त्यो दिन आज पनि मलाई याद छ । चैत्रको दिन थियो । मच्छरलाई हिँडदा हिँडदा करिब एक महिना लाग्यो । त्यही दिनदेखि चैत्रमा अरू महिनाको तुलनामा केही बढी मच्छर लानथाल्यो । सायद मैले फेरि मच्छर हरूलाई सम्पेलनका लागि निम्ता गर्छु कि भनेर होला ।

अब मेरो मन राजधानीमा मच्छरसमेलन गर्नेतिर लाग्यो । राजधानीमा मच्छरसमेलन गर्दा बढी प्रचारप्रसार हुन्छ । सबैभन्दा नजिकमा रहेको मिडियामा प्रचारप्रसार गरैं धुमधामसँग । सहभरिका मच्छरहरू एकै ठाउँमा जम्मा गर्नसक्छु भनेर दाबी गरैँ । मैले मेरो कुरामा विश्वास दिलाउन मानिसहरूलाई यो पनि भनैं कि आफ्नो लागि एउटा मच्छरदानी पनि साथमा लिएर

आउनुहोला नभए तपाईँहरूलाई यहाँको मच्छरले उठाएर लैजाला ।

मच्छरलाई समयमै बोलाएँ । मच्छरहरू लाखाँको सद्गुर्खामा आए । मच्छरको भाषामा मैले मच्छरहरूसँग कुरा पनि गरैँ । ऊ आफ्नो भाषामा जेजे भन्थ्यो त्यसरी नै लाखाँको सद्गुर्खामा दौडिन्थे मच्छरहरू । मेरो कुरा सत्य सावित भयो । मच्छरदिवस त्यही दिन मनाउने घोषणा पनि एक जना नेताले गरे । म खुसी भएँ । मच्छर दिवसको इतिहासमा मेरो नाम अमर भयो र म मच्छरविदू घोषणा भएँ । अब केही दिनमा गिनिज बुकमा नाम लेखाउन म प्रयास गर्दैछु ।

**बज्जिका भाषाबाट भाषानुवाद
माधव पोखरेल 'गोज्याइङ्गे'**

उपत्यका बाहिर शब्द-संयोजन साहित्यिक मासिक पत्रिका पाइने स्थानहरू हाल पत्रिका पाइने पसलहरू:

श्रेष्ठ बुक एन्ड न्युज सेन्टर-दमक, भापा, ०२३-५८४१२५, भट्टराई पुस्तक पसल-विराटनगर, मोरड, ०२१-५२४२४३, मुनाल पुस्तक भण्डार-गाईघाट, उदयपुर, ०३५-४२०८६४ न्यु परजुना स्टेसनरी-सिन्धुली, ०४७-५२००२५, नारायणी पुस्तक सदन-नारायण गढ, चितवन, ०५६-५२१२८०, सुनगाभा बुक्स एन्ड स्टेसनरी-भरतपुर, चितवन, ०५६-५३१४७० कञ्चन पुस्तक पसल-पोखरा, कास्की, ०६१-५२४८६६, सिटी बुक एन्ड न्युज सेन्टर-बुटवल, रुपन्देही, ०७१-५४५२३६, न्यु प्रभात पुस्तक पसल-सुखेत, ०८३-५२००७५, विपिन पुस्तक पसल-महेन्द्र नगर, कञ्चनपुर, ०९९-५२०१४८

मनोवृति

❖ छत्रबनरसिंह शाक्यतंश

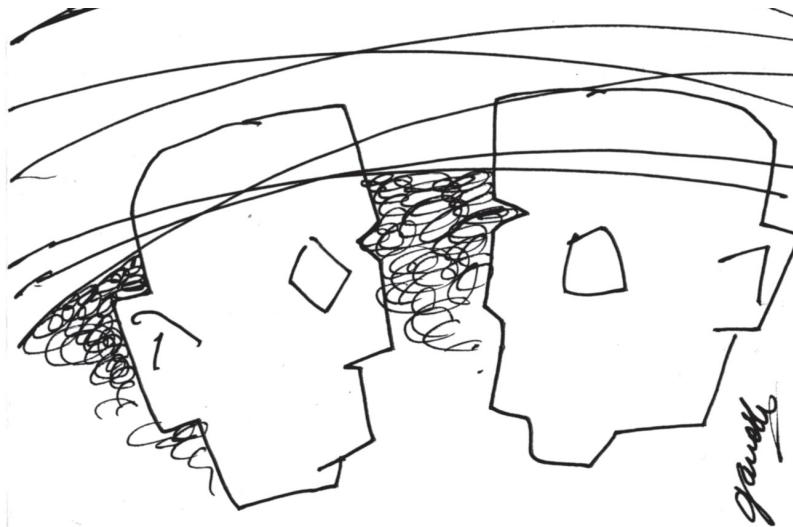
“ चुनावमा हारेपछि केही दिनसरम त रामु भिरबाट लोटिएको ढैंहु मैं झोक्रिइरह्यो तर विद्रुताको अहङ्कारले चूर रहेको रामुले त्यहाँका युवकहरूमार्फ हिटलरले अड्ग्रेजसित प्रथम विश्वयुद्धमा जर्मनीको हारको साठो द्वितीय विश्वयुद्धमा फेरेको सरकारना गराएर यस हारको पनि साठो फेर्ने अठोठ दर्शायो ।

ॐ पुरोहितको छोरो भएर पनि उसले संस्कृत र कर्मकाण्ड नपढी अड्ग्रेजी सिक्नलाई त्यसैले उसलाई साथीहरूले जिस्क्याएर जैसी भन्थे । तीन वर्षको हुँदा उसले A.B.C.D. फरर भन्नसिक्यो । पाँच वर्ष पुग्दा उसले एबिसिडी र 1.2.3.4. चिन्न र लेखनसक्ने भयो । उसका बुबा अयोध्याले उसलाई स्कुलमा भर्ना गरिए । शिक्षकले सिकाएको पाठ उसले अरूलेभन्दा छिटै टिष्ठ्यो । पुरोहित भएर पनि अयोध्या परिवर्तनशील भएकाले छोराको अड्ग्रेजी पढ्ने इच्छालाई कहिल्यै भाँजो हालेनन् ।

दस वर्षको भएपछि उसले आफ्नो चतुर्चाइँले अरूलाई तीन छक्क पार्थ्यो । लामो मालिङ्गोको टुप्पामा कचिया बाँधेर अरूका बारीको अम्बा सुटुक्क टिपेर खाने, मलबाँसको आँखैपिच्छे खुइकिला काटेर भन्याड जस्तो गरी बनाएर चढी रुखबाट सुटुक्क आँप टिपेर खाने, अल्गो पर्खालमा

गोपे(मालिङ्गो, बाँस र भन्याडको जाति) को चोडे (छाइके पारेर काट्ने) बनाएर ठोकी पर्खाल चढेर सुटुक्क अरूको बारीमा गई काँक्का र नास्पाती टिपेर खाने जस्ता कार्य उसको अक्कल र तिखो बुद्धिका परिचायक थिए । स्कुलमा टिफिनको छुट्टीमा उसले साथीहरूको कापीमा कार्टुन बनाइराख्ने, किताबका भोलाहरू साटासाट गरिराख्ने जस्ता उरन्ठेउला कामबाट साथीहरूलाई चिढाउँथ्यो । साथीहरूले पनि उसलाई जैसी कि भैंसी भनी जिस्क्याउँथे । नौ कक्षा पुगेदेखि ऊ एकलकाँटे बन्यो । साथीहरूसित उसको मेल हुँदैनथ्यो तर पढनमा भने उसलाई उछिन्ने कोही भएन । साथीहरूसित साठो फेर्ने दागा भने उसको मनभित्र भुझ्नेको आगो भैं तातै रह्यो ।

एक दिन शाइकर बुढा आएर अयोध्यालाई भने, “तिग्रो छोरा पढनमा राम्रो भएर पनि लामो हात गर्ने चाला राम्रो भएन है ।” अयोध्याले ओंठे जवाफ दिइहाले,

“कृष्णले पनि त दही, नौनी चोरेर खान्थे नि ! तर पनि मानिसहरू पूजा गर्दछन् ।”

शइकर बुढाले च्याँठिएर जवाफ दिए, “तिम्रो छोरा आज सानो छ, गाउँलेहरूलाई पिरोल्यो, पछि ठुलो भएपछि देशलाई नै पिरोल्ने छ । गिद्धको आँखा तिखो भए पनि सिनो नै खोज्छ । अपराधी प्रवृत्तिको मान्छे पढेर पनि अपराधी नै बन्छ ।” अयोध्याको मुटुमा शइकर बुढाको कुरा मौरीको खिल झौँ खिल्यो ।

एस.एल.सी.को फारम भर्दा उसले आफ्नो नाउँ रामु पुरोहित लेख्यो । नाउँको पछाडि पुरोहित लेखेर उसले आफू जैसी होइन भन्ने देखाउनखोज्यो । उ लाछिकोट जिल्लाको आलुबागी गाउँमा जन्मेको रामु, गोलबजारबाहेक अरू सहर नदेखेको गँवार थियो । एस.एल.सी.मा ऊ पहिलो भयो तर उसको मनमा सहर भनेको गोलबजार जस्तै हुन्छ भनेसिवाय अरू पेरेको थिएन ।

गोलबजार यौटा सानो गाउँले बजार मात्र थियो ।

अब छोरा रामुलाई लिएर अयोध्या काठमाडौँ हिँडे । पहिलोचोटि काठमाडौँ सहर देख्दा रामु तीनछक्क पच्यो । उसले त्याँको नाउँ चलेको A.M.S. College मा प्रवेश परीक्षा दिई एक नम्बरमा नाम निकाल्यो । अयोध्याले छोरालाई कलेजमा भर्ना गरिए । होस्टलमा पनि तुरन्तै ठाउँ पाइहाल्यो । सुरुमा रामुको जेहेन देखेर सबै तीनछक्क परे । ऊ बिसौली गाउँको गजकिशोरसँग होस्टलको रुम नं ४ मा बस्यो । घरबाट त्याएको सत्तु, अचार, घिउ, कचौरी गजकिशोरले भाँडैमा रित्तिएको पाएपछि एक दिन चियो गरेर रामुको चालदाल पत्ता लगाइहाल्यो । भिरु गजकिशोरले कसैलाई केही भनेन तर होस्टल सुपरिन्टेन्डेन्टसँग अर्को रुममाराखिदिन अनुरोधगर्न्यो । सुपरिन्टेन्डेन्टले गजकिशोरलाई रुम नं. ३ मा अरूणबैंसीको

किनार सुब्बासँग राखिदिए। हेमाली गाउँको सेकेन्ड इयरको छात्र घरबाट फर्केर आएपछि रुम नं.३ मा ३ जना बस्न अप्द्यारो भएको गुनासो किनारले सुपरिन्टेन्डेन्टसित गरेपछि किनारलाई रुम नं.४ मा रामुसँग राखिदिए। किनार सुब्बा मनकारी भएकोले घरबाटल्याएकोसेल, सिन्केरोटी, पुवारामुलाई पनि दिन्थ्यो तर 'पल्केको भिल्के घरि घरि भुल्के' भने भैं रामुले आफ्नो बानी छोडेन। एक दिन किनारले रामुलाई भेडाइहाल्यो। किनारले काँचो भाँक निकालेर रामुलाई बनाएर पिठ्यो। कलेजभारि हल्ला भयो। प्रिन्सिपलले रामुलाई बोलाएर नसिहत दिए।

आई.एस्सी.को जाँचमा रामुले कलेज टप गर्यो। कोलोम्बो प्लानको जाँचमा पनि एक नम्बरमा रामुको नाउँ निस्क्यो। उसले जर्मनीमा पढ्न जानपाउने भयो। सुनेर अयोध्याको भुइँमा खूटै रहेनन्। रामुले जर्मनीको फ्रेंड्कफर्टको जुलियस कलेजमा भर्ना हुनपायो तर रामुको बारेमा सिकायत गर्ने छात्रहरूको कमी त्यहाँ पनि भएन। फ्रेंड्कफर्टको जुलियस कलेजबाट ग्रेजुएसन सिध्याएपछि रामु त्यहाँ छात्रवृत्तिबाटै फ्रेंड्कफर्टको वेस्टर्न युनिभर्सिटीमा पोस्ट ग्रेजुएटमा भर्ना भयो। उसले त्यहाँ बम बनाउने फर्मुलाहरू राम्ररी सिक्यो। उसले त्यहाँ हिटलरको बारेमा धेरै कुरा थाहा पाउने मौका पायो। हिटलरले अझ्येजसँग पहिलो विश्वयुद्धमा जर्मनीको हारको बदला द्वितीय विश्वयुद्धमा कसरी लिएका थिए भनेबरे थाहा पाएर उसलाई ठुलो घत लागेको

थियो। आफू पनि हिटलर भैं डिक्टेटर शासक बन्ने ध्याउन उसको मनमा एकोहोर रेस्पमा घरि घरि आउनलाग्यो। त्यस बेला भनिने गरिएका बिनाचालकको हवाइजहाज अर्थात् V2 रकेटले हिटलरले बेलायत, फ्रान्स, इटलीलाई कसरी तहसनहस गरे र बेलायतको संसारभरि आफ्नो उपनिवेश फैलाउने चेष्टा सदाको लागि मायामारी कायम रहेको आफ्नो उपनिवेशसमेत छोडेर एम्पररको उपाधिबाट डिमोसन भएर बेलायतको राजखानदान किडमा भर्नुपरेको कुरा थाहा पाएर रामुले स्वादिलो जिब्रो पडकाएको थियो।

फ्रेंड्कफर्टको वेस्टर्न युनिभर्सिटीमा पढ्दा पनि रामुको शरारती चालचलनको सिकायत नभएको होइन। पहिलोपल्ट प्रिन्सिपलले माफी पत्रमा सही गराएर छोडिदिए। दोस्रोपल्ट नेपाल सरकारलाई सिकायतपत्र लेखे। तेस्रोपल्ट रामुलाई युनिभर्सिटीबाट निस्कासन गर्ने जनाउ नेपाल सरकारलाई आएपछि नेपाल सरकारले अब पनि सिकायत आएमा फिर्ता बोलाउने जनाउ रामुलाई पठायो। त्यसपछि रामुको अपराधी प्रवृत्ति दबेर केही शिथिल भयो।

रामु पुरोहितले जर्मनीको फ्रेंड्कफर्टमा रहेको वेस्टर्न युनिभर्सिटीबाट प्रथम श्रेणीमा एम.एस्सी. उत्तीर्ण गरेर नेपाल फक्र्यो। उसले जर्मनीमा बस्दा हिटलरका क्रियाकलापबारे धेरै कुरा थाहा पायो। हिटलरले भैं बिरोध गर्नेहरूको उन्मूलन गरेर राज्यसत्ता चलाउने र नेपालको बिकास गरी चरम चुलीमा पुऱ्याउने

सपना रामुले मनमनै बुन्यो । छात्रवृत्ति लिंदा भरेको BUND (करार) अनुसार उसले पाँच वर्ष नेपाल सरकारको जागिर खानै पर्थयो । त्यसैले उसले नेपाल विज्ञान विकास प्रतिष्ठानमा नियुक्ति पायो तर हिटलरको तानाशाही प्रवृत्ति मनमा पालेको रामुको त्यहाँ कसैसित कुरा मिलेन । अरुहरूलाई आफूभन्दा अल्पज्ञ ठान्ने र रामुको जिद्दी स्वभाव त्यहाँ पराकाष्ठामा पुग्यो । उसले त्यहाँ सबैको बिरोध गर्ने भएपछि उसको कुरा मान्ने पनि कोही पाएन । ऊ एकलकाँटे बन्यो र जिम्मेवारी पनि निभाउनसकेन ।

पाँच वर्ष उसले हाजिरै मात्र गरेर बिताउने भयो भनेर उसलाई आरोप लगाउने कर्मचारीहरूको पनि त्यहाँ कमी भएन । पाँच वर्ष पुनासाथ उसलाई त्यहाँबाट हटाउने तरखर गरिनलागेको भने कुरा थाहा पाएपछि उसले ६ महिनाअघिबाटै पाँच वर्ष पूरा भएको दिनदेखि लागू हुनेगरी आफूनो पदबाट राजिनामा लेखी दर्ता गराइराख्यो । पाँच वर्ष पुग्ने अघिल्लो महिना उसको राजिनामा स्वीकृत भएको पत्र दर्ता चलानी गर्ने बहिदारले उसलाई थमाइदियो । रामु पण्डित अब कुम्लोकुटुरो कसी आफ्नो गाँउ आलुबारी फर्क्यो । उसले गाउँको हाइस्कुलमा पढाउन चाह्यो तर लछिकोट जिल्ला शिक्षा अधिकारीले उसलाई अस्थाइ नियुक्ति पनि दिनमानेन् । पढेलेखेर बेरोजगार बन्नपरेपछि रामुको मनमा अनेक कुरा खेलथाले । उसको मनमा उसित जोरी खोज्ने र टक्कर लिने हरेकसँग साटो

फेर्ने मनसुबा जाय्यो । दिनभरि घाम ताप्दै अनेक कुरा सोच्दै उसले मनमनै योजनाहरू बनाउनथाल्यो । बिचार पुर्याउन सकेन भने पढेलेखेर मात्र हुँदैन रहेछ भन्ने वाक्य होके गाउँलेको मनमा पलायो ।

आलुबारी गाउँका कटमिरो शिक्षा पाएका अल्लारे युवकहरू भने रामुको काठमाडौँदेखि जर्मनीसम्मका भोगाइहरूको बयान सुनेर मक्ख परेर मत्यार बने । सुरुमा रामुले २०/२५ जना युवकहरूको समूह भेला गरी “भ्रष्टाचार र विरोध” भन्ने नाटक देखायो । नाटकमा नेपालका नेताहरूका क्रियाकलापका दृश्यहरू देखाइए । नाटकमा भाग लिएपछि त्यहाँका युवकहरू हौसिए र रामुकै अगुवाइमा “एडल्फ आलुबारी क्लब” खोले । क्लबमा प्रशस्तै मनोरञ्जन, खेलकुद र पिकनिक जस्ता गतिबिधि हुनलागे । त्यस्ता गतिबिधिबाट प्रभावित भई छेउछाउका गाउँहरू-भिरकोट, द्यौरालीभञ्ज्याड, पाखापानी, अम्बाडाँडा, जुकाघारी, हिलेडाँडा, चिप्लेटीफाँट, लामोचउर, सुन्तले, ज्यामिरे, फापरबोटेका युवकहरूले पनि क्लबहरू खोले । ती युवकहरूले पनि रामुसँग बराबर भेट गरी सल्लाह लिने गर्नलागे । अब रामु ती युवकहरूको अगुवा नै बन्यो । तिनीहरूका होके कार्यक्रममा रामुलाई निम्त्याइनलायो । यतिकैमा राष्ट्रव्यापी आम चुनावको घोषणा भयो । रामुले मौकाको सदुपयोग गर्दै “एडल्फ आलुबारी क्लब”-लाई “एडल्फ पार्टी” बनाई आफू राजनैतिक उमेदवार

बन्यो । यत्तिका धेरै गाउँबाट भोट पाउने आशाले रामु चुनावमा जिले छ भनी द्रुक्क बन्यो तर चुनाव भएपछि मत परिणामले रामुलाई पिद्युँ फर्कायो ।

उर्न्थेउला युवाहरूको समर्थनभन्दा बालिग मतदाताको समर्थन आवश्यक हुँदो रहेछ भन्ने अनुभव रामुलाई बल्ल भयो । चुनावमा हारेपछि केही दिनसम्म त रामु भिरबाट लोटिएको ढँढु भैं फोक्रिइहर्यो तर विद्वताको अहझिकारले चूर रहेको रामुले त्यहाँका युवकहरूमाझ हिटलरले अझ्येजसित प्रथम विश्वयुद्धमा जर्मनीको हारको साटो द्वितीय विश्वयुद्धमा फेरेको सम्भना गराएर यस हारको पनि साटो फेर्ने अठोट दर्शायो । हिटलरले द्वितीय विश्वयुद्धमा चालकविनाको हवाइजहाज अर्थात् V2 राकेटबाट बम खसालेर बेलायत, फ्रान्स, इटलीलाई तहसनहस पारे भैं नेपालका शासकहरूलाई हैरान बनाउन देशका सर्वचनाहरू रामुले बमद्वारा ध्वस्त पार्दै लैजानथाल्यो ।

पृथ्वीनारायणलाई गोरखनाथले भनेको सम्भना गराउँदै सुनाइतली माताले रामुलाई आँखाले देखेजति ठाउँको शासक बन्ने योग भएको कुरा बताइन् । रामुले बम बनाउने सामान भेला गरी बम बनाई पाखापानी गाउँ जाने बाटोमा पर्ने खरखोलाको पुल बमले उडाइदियो । द्यौरालीको हेल्थपोस्ट, भिरकोटको स्कुलभवन, लछिकोटको जिल्ला अस्पताल भवन बम पडकाएर रामु र उसका गुटका ठिटाहरूले ध्वस्त

पारे । चिप्लेटीफाँट, फापरबोटे र हिलेडाँडाका पुलिस चौकीमा रहेका हतियारहरू रामुकै अगुवाइमा लुटे । कत्ति जना पुलिसहरूलाई हातखुड्गा बाँधेर गोली ठोके । अम्बाडाँडा, जुकाघारी, ज्यामिरे र फापरबोटेका बैझकहरूका शाखाहरू तिनीहरूले दिनदहाडै लुटे । रामुका समूहमा रहेका उर्न्थेउला ठिटाहरूले कत्ति महिलाहरूका सतीत्व लुटे ।

सुनाइतली माताले एकातिर रामुका समूहलाई आफ्नो घरमा लुकाउँथिन् भने अकारीतर ती समूह र रामुलाई पत्रक वारेन्ट (Warrant) लिएर आएका पुलिसहरूलाई रामु र उसको समूहका गतिबिधिहरूको जानकारी दिएर गलत ठाउँमा देखाई पठाउँथिन् । विद्वताको अहझिकारले चूर रामुले आफ्ना समूहमा हुँदा पत्रक आएका पुलिसलाई एकलै पारेर चुट्दथ्यो । अब रामुको समूहको हाती भन्ने अकले, सिंह भन्ने जुरे, चितुवा भन्ने जुठेसहित धेरै जनालाई पुलिसले पत्री अदालतमा बिध्वंशकारीको मुद्दा चलाई सो अभियोगमा जेल चलान गरे तर रामु भन्ने अन्तर्भूमि रहेर गायबको गायबै रह्यो । विश्वलाई आफ्नो उपनिवेश बनाउने अझ्येजको धडधडी अधुरै रहे भैं रामुको शासक बन्ने ध्याउन अधुरै रह्यो ।

(यस कथाका एक दुईवटा ठाउँहरूका नाउँहरूबाटैक सबै पात्रहरू, घटनाहरू र ठाउँका नाउँहरू सबै काल्पनिक हुन् ।)

थैना, पाटन, नेपाल हाल किङ्सउड,
पार्क एभेन्यु, अस्ट्रेलिया २७४७

समृद्धिका सपनाहरू

❖ अच्युत घिमिरे

आमाका पौरखी हातहरूलाई
सुमसुम्याउँथे यी सल्लाका बोटहरूले
यात्राको शिखर चढन
हरदम तयार हुनुहन्थ्यो आमा
पटपटी फुटेका आमाका पाइताला
मगमगाउँथे यी वनपाखामा
स्वागत गर सल्लाका बोटहरू मलाई
म आमाले सजाएका
समृद्धिका सपनाहरू खोज्दै हिँडेको छु ।

अरुणको गढतिर यही हो
म्याडिन
जरायोटार
बन्चरेडाँडो
चरम्बी
यही माटो हो
आमाका कर्मठ मनहरू यतै पौखिएका
थिए ।
खेल्दै ऐसेलुका भ्रयाडहरूसँग
अरुणका बगरमा
लटरम फलेका बयरघारीसँग
बगेको सफा, कञ्चन अरुणको पानी जस्तै
आमाले सजाउनुभएका समृद्धिका सपनाहरू
खोज्दै छु म हिजोआज ।

पोख्नु छ मैले परिसनाका धारा
यही माटोमा
लहलह उमार्नु छ हिरामोती
यही माटोमा
भुप्राहरूले मुस्कान बोकी बस्नु छ अब
अभाव बोकेर बाँचेका साना नानीहरूले
समृद्ध भविष्य बनाउनु छ ।
म आमाले सजाउनुभएका
समृद्धिका सपना बोकेर
आमाले छोड्नुभएका
पाइतालाका ढोबहरू खोज्दै
समृद्ध भविष्य बनाउने यात्रामा हिँडेको छु ।

मण्डगाउँदो यो माटो
मलाई प्रिय लाञ्छ
प्रिय लाञ्छन मेरी आमासँग पिरती गाँस्ने
यी भिरपाखाहरू ।
स्वागत गर सल्लाका बोटहरू मलाई
स्वागत गर भिरपाखाहरू मलाई
स्वागत गर भज्याड र देउरालीहरू मलाई
म मेरी आसाले टेकेको माटो खोज्दै
आमाले सजाउनुभएका समृद्धिका सपना खोज्दै
घाम बोकेर आउँदै छु ।

achyutghimire01@gmail.com

गीताइँगे दाइ

❖ सुनील पुरी

गीताइँगे दाइ !
कस्तो गीत गाउँछौ तिमी !
तप्त उष्णाताको
वा शीतोष्णाताको !

माटोको गीत
प्रकृतिको गीत
जीवनको गीत
पिरतीको गीत
कुन गीतको धुन हौ तिमी !
तिमीलाई दिन मसँग गीत छैन
जे छ मसँग जीवन छ
जे छ मसँग पीडा छ / व्यथा छ
विरह र वेदनाको सितार छ
कुनि अहिलेसम्म कुनै स्वर तालको
भ्वाइलिन वा विनायोको
संयोजन छैन !

यदि तिमी
देशको गीत गाउँछौ भने
जनजीवनको गीत गाउँछौ भने
त्यसलाई म आफ्नै जीवनको गीत सम्झने
छु
तिमीले गाएको गीतमा जीवन हुने छ
मैले लाएको प्रीतमा जीवन हुने छ

तिमी गीतसँगै बाँच्छौ
र
म जीवनसँग / जीवन घोषणा गरिरहेको हुन्छु,
आस्थाको अन्तरार्गुञ्जना
जीवनकै लय बजिरहेको हुन्छु ।

गीताइँगे दाइ !
कस्तो गीत गाउँछौ तिमी !
तप्त उष्णाताको
वा शीतोष्णाताको !
माटोको गीत
प्रकृतिको गीत
जीवनको गीत
पिरतीको गीत
कुन गीतको धुन हौ तिमी !
पुत्तोक ३, ललितपुर

घर छोड्दाको रात खण्डकाव्यमा सामाजिक चक्रव्यूह

❖ सह प्रा. डा. चनानन्द पौडेयाल

(घर छोड्दाको रात समाजको यथार्थलाई केन्द्रमा राखेर सिर्जना गरिएको खण्डकाव्य हो । माओवादी जनयुद्धले नेपाली समाज र जीवनमा परेको प्रभाव र द्वन्द्वकालमा भएका अमानवीय व्यवहारलाई काव्यकारले काव्यमा उठान गरी सामाजिक चक्रव्यूह सिर्जना गरेका छन् । नेपाली भूमिमा द्वन्द्व चलिरहेको समयमा नेपाली समाज र जीवन सामाजिक चक्रव्यूहमा कसरी परेको थियो र सर्वसाधारण नागरिकले व्यहोरेको यथार्थ के थियो ? त्यसलाई रचनागर्भ स्वीकार गरी खण्डकाव्यमा विषयवस्तुको संयोजन गरिएको छ । राज्यतर्फका मानिसले नेपाली समाजमा मच्चाएको आतङ्क र त्यसले सिर्जना गरेको त्रासद् अवस्थालाई यस काव्यमा यथार्थपरक दृष्टिले सूक्ष्म पर्यावलोकन गरिएको छ । समाजका मानिसले व्यहोरेको र समाजमा साक्ष्यात्कार गरेको विषयको निरूपण गरी घर छोड्दाको रात खण्डकाव्यमा सामाजिक चक्रव्यूहको खोजी गरिएको छ । अतः नेपाली समाज र जनयुद्धको समयमा द्वन्द्वको चक्रव्यूहमा परेको यथार्थतर्फ अध्ययन केन्द्रित गरी सामाजिक चक्रव्यूहको निरूपण गरिएको छ ।)

१. विषयप्रवेश

काव्यलेखन गर्नु भनेको कवि हृदयको निष्कर्षात्क कर्म हो । सर्जकको मस्तिष्कले ठम्याएका विषयलाई समयको यथार्थ धरातलका बन्धनमा बाँधेर भाषाका माध्यमबाट काव्यशिल्पको प्रयोग गरी कृतिमा सजाउने काम हुन्छ । त्यस अवस्थामा काव्यको कलेवर निर्माण हुन्छ । त्यसैले साहित्य रचनाका सन्दर्भमा एरिस्टोटलले समग्र जीवन-जगत्को अनुकरण साहित्य भएको स्वीकार गरेका छन् । व्यक्तिको मनमा

परेको सामाजिक जीवनको छाया समग्र जीवनको अनुकरण हो, वा साहित्यमा व्यक्त भएको विषयवस्तु चराचर जगत् र समग्र जीवनको पुनःसिर्जन हो । यस विषयमा हालसम्म पनि विवेचन चालि नै रहेको छ । जेहोस् काव्यमा अभिव्यक्त हुने केन्द्रीकृत सार समाज र जीवनबाट ग्रहण गरिन्छ । समाज र जीवनको सत्यापन गर्दै सिर्जनालाई विश्वसनीय अनि यथार्थपरक बनाउने काम काव्यकारबाट हुन्छ । त्यसमा पनि कविताको मफौला रूप खण्डकाव्य जीवनको जुनसुकै

क्षण र समयमा आलोडन गर्दै एक पक्षीय रूपमा निबन्धन गरिने भएकोले यसमा जीवनको कुनै क्षणमा घटित भएको घटनाको इतिवृत्त उपस्थित हुन्छ । खण्डकाव्यमा जीवनको एक पक्षलाई सत्य र तथ्यका आधारमा ग्रहण गर्दा त्यसका सन्दर्भले व्यक्तिको समग्र जीवनको अभिव्यक्ति आभासित भएको हुन्छ । यसले गर्दा काव्यमा समाज र जीवनको छाया सहज अवस्थामा उपस्थित भएको हुन्छ । समाजबाट टपकक टिपिएका पात्रका क्रियाकलापमा कतै कतै काव्यकारको आह प्रकट भएको हुन्छ, तथापि काव्यमा उठान र बैठान गरिएका पात्रका माध्यमबाट समाजको आन्तरिक यथार्थ प्रकट हुन्छ । उनीहरूका व्यवहार, आचरण, मान्यता, परिधान, बोली, खानपानका व्यवस्था, पारिवारिक संरचना, कामका प्रकृति, परिवेश, वासस्थान आदिका आधारमा काव्यको समग्र मूल्य निरूपण हुनपुछ, जसबाट काव्यमा सामाजिक चक्रव्यूह परिलक्षित हुन्छ ।

प्राचीन समयदेखि काव्यका विषयमा शास्त्रीय चिन्तन अभिव्यक्त गर्ने साहित्यशास्त्रीहरूले खण्डकाव्यलाई काव्यका करिपय गुणले युक्त तर एक देशीय, एक पक्षीय, एक भावमूलक, एक रस परिपाक गर्ने विषयवस्तुसँग जोडन रुचाएका छन् । तसर्थ एक भाव परिपाक हुनु नै खण्डकाव्यको पहिचान हुनगएको छ । प्रचलित शास्त्रीय विधानलाई अझीकार गरी साहित्यमा हालसम्म रचना भएका अधिकांश खण्डकाव्यमा एक देशीय चिन्तनलाई नै

प्रधान मानिएको खण्डकाव्यका समीक्षाबाट पुष्टि भएको छ । विषय जुनसुकै प्रकृतिको भए पनि एक भाव परिपाकको अवस्था काव्यमा उपस्थित हुने हुँदा खण्डकाव्यले पाठकलाई छोटो समयमा नै रस उत्कर्षमा पुऱ्याउने काम गरेको हुन्छ (दुझानासमेत २०५७ : ३) । घर छोडदाको रात खण्डकाव्य पनि अग्रजहरूले निर्माण र निर्देश गरेको परम्परित शास्त्रीय विधानका अझगमा नै आबद्ध भएको कृतिमा समावेश भएको प्रयुक्त विषयवस्तुबाट सहजरूपमा अनुभूत गर्नसकिन्छ ।

२. जीवन सन्दर्भ र काव्यप्रवृत्ति

धौलागिरि अञ्चलको पर्वत जिल्लाअन्तर्गत उत्तरीक्षेत्र मल्लाजको लेखफाँट, गैरी गाउँमा बुबा हर्कबहादुर जि.सी.तथा माता भद्रकली जि.सी.का कान्छो सन्तानका रूपमा २०२१ सालमा हीराबहादुर जि.सी.को जन्म भएको हो । सामान्य आर्थिक अवस्था भएको परिवारमा जन्मेका र प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि शिक्षण पेसा अगाल्न पुगेका जि.सी.ले परिवार धानका लागि जागिर र कृषि पेसालाई समानरूपमा अगाडि बढाएको काव्यमा उल्लेख भएको आत्मकथनबाट पुष्टि भएको छ । सामान्यतया तल्लो तहको जागिरका भरमा जीवन यापन गर्ने नेपालीहरूको जीवनको यथार्थसँग यिनको जीवन पनि समान आधारमा अर्थिने अवस्थाको रहेको छ । पहाडिया गाउँले जीवनमा कृषि पेसाका भरमा जीवन

चलाउन विवश नेपालीहरूको पारिवारिक जीवनको आर्थिक अवस्था भएको जस्तै यिनको पनि सामान्य आर्थिक अवस्थाको मेलोबाट जीवनको पाटो जोडिनगएको यिनका अभिव्यक्तिले नै पुष्टि गरेको छ । शिक्षा आर्जन गर्ने उमेर अवस्थादेखि नै जर्जर आर्थिक अवस्थाको पारिवारिक बोझ कम गर्न यिनको अध्ययन निरन्तर अगाडि बढ़ननसकेको यथार्थ आत्मकथनबाट प्रकट भएको छ । यिनले अन्य आयबाट बिमुख हुने पवित्र शिक्षण पेसाबाट जीवन चलाउने अठोट गरेको करिब तिस वर्षसम्म निरन्तर अपनाएको कालक्रमले पुष्टि गरेको छ ।

व्यक्तिलाई जुनसुकै किसिमको समाजमा रहँदा पनि सामाजिक जीवनका हरेक पक्षले पछ्याइरहेका हुन्छन् । समाजमा बस्ने मानिस समाजका समग्र क्रियाकलापबाट मुक्त हुनसक्दैन । तसर्थ यिनको जीवनले अंशातः सामाजिक सेवालाई पनि समयअनुसार पछ्याउँदै गएको परिप्रेक्ष्यमा यिनका सिर्जना पनि सामाजिक चक्रव्यूहका रापमा भत्तभति पाकेका छन् । रगतको होली (२०६४) र घर छोड्दाको रात (२०६९) नामक उत्कृष्ट खण्डकाव्य सिर्जना गरेका जि.सी.का काव्यमा नेपाली जीवनले व्यहोरेका समस्यालाई नै सत्यापन गरिएको छ । सामाजिक सेवामा संलग्न रहने क्रममा जीवनको उत्तरार्द्ध समयमा आर्जन गरेका र आफूले समग्र जीवन बिताएको समाजका छाया यिनका काव्यका मूल प्रवृत्ति बनेको पाइन्छ । एक मानवमा पर्न गएको वेदनालाई

समवेदनाका रूपमा उठाउन हृदयलाई गलित बनाउने काम गरेको काव्यमा व्यक्त भएका अभिव्यक्तिले पुष्टि गर्दछन् । निम्न तहको जागिर वा मजुदुरी गरेर जीवन चलाउने मानिसका व्यथालाई यिनले काव्यमा मुख्य विषय बनाएका छन् । कृषि वा सामान्य जागिरको भरमा आजको समयमा छोराछोरीहरूका असीमित आकाङ्क्षाहरूको समग्र दियत्व पूरा गर्नु भनेको फलामका चिउरा चपाउनुबाबर भएको यिनको काव्यिक निष्कर्ष छ । यिनका सिर्जनामा एकातर्फ व्यावसायिक जिम्मेवारीलाई पूरा गर्ने वातावरणको उल्लेख भएको छ भने अर्कोतर्फ जागिरका विषयबाट मानिसलाई पर्ने सङ्कटको यथार्थ चित्रण गरिएको छ । यसबाट नेपाली समाजमा विद्यमान रहेको सामाजिक चक्रको अमीट प्रयोगलाई पनि उठाउन समाजमा गहिरो छाप बनाएको छ । आर्थिक उपार्जनका मेलोमा लाग्ने चिन्तनभन्दा पनि कर्मवादी विचारमा समाहित हुन यिनलाई साधनाभूमिले प्रेरणा दिएको छ । काव्यकारको जीवनवृत्त र काव्यिक प्रवृत्तिका बारेमा यस विषयलाई उठान गरिरहँदा यिनले समाजमा भएका गतिविधिलाई नियाल्ने अवसर मातृभूमिबाट नै प्राप्त गरेको देखिनआएकाले जीवनमा काव्यिक रचनाको सन्दर्भ सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिक यथार्थ रहनगएको बोध हुन्छ । यी तीन प्रकृतिका कोणमा अल्फेको जीवनले अनुभव गरेका र हृदयमा आलोकित हुनपुगेका विषयवस्तु यिनका

रचनालाई डोच्याउने विषय बनेर उपस्थित भएका छन् । यिनको जीवन पनि बहुधा यिनै तीन प्रकृतिका विषयमा समेटिन गएको काव्यमा प्रयुक्त विषयले पुष्टि गरेको छ ।

३. काव्यको व्यूहरचना

नेपालमा लामो समयदेखि चलिरहेको आन्तरिक द्वन्द्व र २०५२ सालबाट क्रमसः अगाडि बढेको माओवादी जनयुद्धले नेपाली मानिसकितालाई निकै निकै उद्भित बनाएको थियो । प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष द्वन्द्वको मारमा समग्र नेपाली परेका थिए । त्यसमा पनि सहरिया समाज र परिवेशमा भन्दा ग्रामीण जीवनमा यसको प्रभाव प्रत्यक्षरूपमा पर्नगएको तत्कालीन यथार्थ घाम जस्तै छर्लझग रहेको छ । गाउँका सर्वसाधारण मानिसलाई दुःख दिनका लागि मात्र जनयुद्धको आन्तरिक मर्म समेटिएको हो कि ? भन्ने भान सबैलाई हुन्थ्यो । राज्यपक्ष र विद्रोही पक्ष दुबै समूहको प्रतिनिधित्व गर्ने मानिसले सर्वसाधारणलाई लछारपछार पार्थे । घरमा आगो लगाउँथे । गाउँबाट निकाल्ने काम गर्थे । राज्यका संरचना होउन् वा व्यक्तिका घर बमबाट उडाइन्थे वा आगोबाट खरानी बन्थे । यसप्रकारका घटनाबाट मानिस अपाङ्ग बन्नु सामान्य विषय थियो । समाजमा यस्ता खाटा बस्ननसकेका घउहरू अझै पनि गाउँपाखामा साक्ष्य भएका छन् र कतिपय अपाङ्ग शरीर विचरण गरिरहेका छन् । आहत जीवनका बिचमा राहतको खोजीमा भौतारिदै छन् । सहरमा बसोवास गर्ने सुकिला मुकिलाले राज्यबाट

द्वन्द्वपीडितको नाममा सहायता ग्रहण गरे पनि सर्वसाधारण नागरिक प्रक्रिया पुच्याउँदै दिक्क भएका छन् । काव्यमा व्यूहरचनाको यथार्थ बनेका तिनै मानिसहरू हुन्, जसले जनयुद्धका समयमा दोहोरो मार व्यहोरेका थिए । विद्रोही र राज्यपक्षका मानिसहरूको कथा र व्यथा समान प्रकृतिको छ, जीवनमा घाउको पीडा छ, व्यथा मात्र छ, मलम भने कतैबाट उपलब्ध भएको छैन । राज्यका तर्फबाट सुधा मानिसहरूलाई यातनाका कोठीमा लाने र ज्यान लिनेसम्मका काम भए भने विद्रोहीपक्षबाट पनि सामान्य नागरिकलाई नै सताउने काम गरियो । दोहोरो प्रकृतिको चापमा गाउँमा बसोवास गर्ने सामान्य कृषिकर्ममा जीवन चलाउने वा गाउँलाई नै कार्यपीठिका बनाई समाजको भलो चिताउने काममा संलग्न भएका मानिसहरू पर्न गए । आफूले साधनाभूमि बनाएको गाउँमा नै यस विषयलाई प्रत्यक्ष अनुभव गर्ने अवसर पाएका हीराबहादुर जि.सी.ले विषयस्तुलाई टिपेर सिर्जनाका कणमा यातनालाई जोड्ने अवसर पनि पाए । यस विषयको साक्षात्कार गरिएको घटनावृत्त विद्युतीय तरझाको चलायमान् चित्रपटको दृश्य भए भई सामाजिक सत्यको यथार्थ अनि प्रत्यक्ष प्रभावमा यिनका काव्यको रचनागर्भ असहज परिस्थितिको सहज विषय बनेर जोडिनगएको छ ।

घर छोड्दाको रात खण्डकाव्यले जनयुद्धको यथार्थलाई ग्रामीण समाजको यथार्थको चापमा अल्फेको समाजको

भोगाइलाई परिपाकमा पुच्चाउने काम गरेको छ । यस काव्यमा प्रयोग भएका करीतपय विषयले गर्दा खण्डकाव्यमा नवीन चिन्तन प्रस्तुत भएको पाइन्छ । मोफसलमा बसेर रचना गर्ने साधकका प्रकाशनलाई आँखा पनि नलगाउने नेपाली समालोचकीय चिन्तनले यस काव्यको र्प्प पाठकका हातसम्म पुग्नसकेन, केवल कृतिगत भूमिका र प्रगतिवादी काव्यको अध्ययनमा मात्र यसको प्रवेश हुनगएको यथार्थ काव्यका बारेमा गरिएका टिप्पणीबाट बोध गर्नसकिन्छ । स्यावासी र पुरस्कारको भोक जाग्ननसकेको भूमिकाट उदाएको कृति घर छोड्दाको रात दोम्हो खण्डकाव्यका माध्यमबाट यिनको उदय नेपाली साहित्यमा हुनु सिर्जनात्मक क्षमताको परिचय भएको यथेष्ट प्रमाण हुनगएको छ । सामान्य शिक्षा आर्जन गरेको र प्राथमिक तहको शिक्षणमा संलग्न भएको व्यक्तिले भावनाका पुज्जहरू समय समयमा पस्कौदै जानु आफैमा महनीय अनि स्तुत्य विषय स्वीकार गर्ने कर लाग्छ । यस कामले गुणको गतिलाई पारख गर्नसकेको भान पनि हुन्छ । सामाजिक, सांस्कृतिक पर्व विशेषमा राम्रो लगाउने र मिठो खाने परिवारका चाहनालाई सीमित गर्दै पाई पाई जम्मा गरेर साहित्यरचना अनि प्रकाशन गरेर पाठकका हातमा पुच्चाउने काममा लाम्हु पक्कै पनि भोलिका दिनमा पृथ्वीमा मानवीय अस्तित्व रहँदासम्म र भाषाको पहिचान रहँदासम्म नामसारी नहुने सम्पति कमाउने मेलोमा लाम्हु हो । जीवनलाई सार्थक बनाउनु हो । आध्यात्मिक दृष्टिले जीवनको सारस्वरूप

हो, अनि परमार्थसँग जीवनलाई जोड्नु पनि हो । यसप्रकारको सिर्जनाको मेलोमा लाम्ह काव्यमा सामाजिक चक्रव्यूह प्रमुख कारक बनेको छ ।

८. घर छोड्दाको रातको वस्तुगत परिप्रेक्ष्य

आधुनिक नेपाली खण्डकाव्यको उषाकालमा नै लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले १६ अक्षरको एक हरफ हुने संरचनात्मक लयमा मुनामदन खण्डकाव्य लेखन र प्रकाशन गरी नेपाली साहित्यमा भ्रयाउरे छन्दको उपयोग गरेका थिए । नेपाली काव्यमा प्रयुक्त यस लयलाई आत्मसात् गरी काव्यसाधना गर्ने काम नेपाली जीवनमा रहैदै आएको छ । महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले निर्देश गरेको बाटोलाई पछ्याउदै हीराबहादुर जि.सी.ले घर छोड्दाको रात खण्डकाव्य रचना गरेका छन् । प्रत्यक्ष गरिएका विषयलाई भावनाका धुलमिल छायामा जोड्ने अथक साधना गरेका छन् । वस्तुगत परिप्रेक्ष्यका आधारमा एक परिवारको हृदयविदारक घटना काव्यमा विषयवस्तु बनेर उपस्थित भएको छ । मभौला आकार-प्रकार निर्माणका निर्मित विषयको आयतन वस्तुसंयोजनमा निहित भएको भए पनि कथानकीय क्रम भने छोटो प्रकृतिको रहन गएको छ । परिवारमा जम्मा पाँच सदस्य रहेको र रातको समयमा सुरक्षाकर्मीले चलाएको ताण्डवका कारण परिवारले घर छाडेको कथ्य काव्यको निचोड बन्नगएको छ । घामपानीबाट बचाउने एक मात्र आधार बनेको र समाजमा पहिचान दिलाउने घर आपै आँखाअगाडि नष्ट भएको देख्नुपरेको

क्षणमा घटेको समग्र घटनाको यथार्थ वर्णनले काव्यको विषयवस्तु मार्मिक अनि हृदयविदारक बन्नगएको छ । परिवारका सदस्यमध्ये बाबु जनयुद्धमा लागेको हुँदा राज्यका तर्फबाट सुरक्षाकर्मीले परिवारमा दिएको दुःखलाई काव्यले वस्तुवर्णनको विषय बनाउँदा छोरीका माध्यमबाट कथनलाई अगाडि बढाइएको छ ।

समय र स्थानलाई काव्यमा खुलाउननचाहेको भए पनि पहाडिया गाउँले जीवनको जनयुद्धको समयको यथार्थ परिलक्षित हुनगएको छ । काव्यकारले काव्यमा प्रवेश भएको विषयवस्तुका बारेमा आफ्नो भनाइमा खोलुवा पनि गरेका छन् । काव्यमा घटित भएको समग्र घटना सत्य भएको पनि उल्लेख गरेका छन् । काव्यमा घटेको घटनाको प्रत्यक्षदर्शी छोरी भएकी र छोरीका आत्मदहनका अभिव्यक्तिमा नै काव्यले पूर्णता पनि पाएको छ । काव्यकारले आपरूपमा सर्वसाधारण नेपालीहरूको आजको समसामयिक चिन्तन धरातललाई आलोचनात्मक आधारमा जीवनदर्शन बनाएका छन् । जनयुद्धका सामाजिक आन्दोलनको विचार प्रवाह गरिरहेको समयमा सामान्य आर्थिक अवस्था भएका सर्वसाधारण नेपालीका छोराछोरीलाई नेपाल र नेपालीको मुक्तिका नाममा बली चढाउने, शहादत प्राप्त गर्न उत्त्रेरित गर्ने नेताहरूले युद्धकालीन सामाजिक जीवनको साख भुलेको र सत्ताको मोहमा अल्फेको आजको यथार्थ मानवीय दर्दसँग जोडेर देखाउने काम गरेका छन् । काव्यमा प्रयोगमा आएको

विषयवस्तुले गाउँघरमा जस्तो प्रकृतिको घटना घट्थ्यो, त्यसको यथार्थ चित्रवत् अवस्थामा उठाइएको छ । काव्यमा यस विषयलाई सामाजिक चक्रव्यूहका रूपमा ग्रहण गरेको विषयको संयोजनबाट पुष्टि भएको छ । घरमा साना नानीहरू र आमा मात्र भएको अवस्थामा घर खानतलासी गर्ने निहुँमा अश्लील शब्दका साथमा राज्यपक्षका मानिसहरू समूहमा उपस्थित भएको यथार्थ प्रक्षेपण गरेका छन् । तिनीहरूले परिवारका महिला, बालक केही नभनी सबैलाई समान किसिमबाट हृदैसम्मको यातना दिने गर्दथे । चक्रवात सिर्जना गर्दै समाजका सबै सदस्यलाई समुद्री आँधीले जस्तै बढारेर आफ्नो स्वार्थ अनुकूलको काम सम्पन्न गर्थे । समूहमा आएका मानिसहरूमध्ये धेरै आततायी नै हुन्थे भने कुनैमा अलिकति मानवीय भावना पनि हुने गरेको यथार्थ काव्यमा उल्लेख गरेका छन् । समूहको प्रमुखको आदेशको पालना गर्नुपर्ने भएको हुँदा समाजमा त्रासदी सिर्जना गर्ने व्यवहारमा विचार गरिदैनथ्यो भनेका छन् । साउनको महिनामा घटेको घटना भएको हुँदा समयअनुसार प्रकृतिको व्यवहारलाई पनि यसमा उठाउने काम गरिएको छ । चारैतर हिलो र अन्धकार व्याप्त भएको अवस्थाको वर्णन काव्यमा गरिएको छ । दुःख परेको अवस्थामा गरिबलाई प्रकृतिले पनि साथ दिँदैन, दुःखमाथि अझै दुःख थपिएको हुन्छ भने सामाजिक व्यवहारलाई काव्यमा उठान गरिएको छ । त्यसैले समाजका मानिसहरू सिर्जित र प्राकृतिक चक्रव्यूहमा परेको

यथार्थ काव्यमा विषयवस्तु बनेको छ ।

सामाजिक चक्रव्यूहका बारेमा काव्यकारको स्वीकारोक्ति छ-परिवारको मुख्य सदस्यले साना नानीहरूलाई कुखुराले चल्ता तोपे भैं तोपेर बसेकी महिलालाई घरबाट लछारपछार गर्दै बाहिर निकल्नु, शरीरका सबै कपडा च्यातेर नाइगो बनाउनु, सामूहिक बलात्कारको प्रयास गर्नु, शारीरिक यातना दिनमिल्नेसम्मको अवस्थामा दिनु, हतियारको उपयोग गरी मृत्युको मुखमा पुऱ्याउनखोज्दा आमाले छलेर जीवन बचाउनु, आफू अन्तिम अवस्थामा पुदा पनि छोराछोरीको अवस्थालाई नै मनमा सम्भन्नु, बालबालिकाहरूलाई शारीरिक यतना दिनु र घरमा आगो लगाउनु, साना नानीहरूले जस्केलोबाट भागेर ज्यान बचाउनु, राज्य जोगाउन आएका जल्लादहरूले आमालाई मृत्युको उपहार दिएको र नानीहरूलाई घरमा आगो लगाई विषवृक्षलाई समाप्त गर्नसकेकोमा सन्तोषको सास फेर्नु, पुकारा गर्दै हिँडेका नानीहरूले मरणासन अवस्थामा पुगेकी आमालाई देख्नु, जलिरहेको घरलाई रातको समायमा देखेपछि सदाका लागि जन्मधर छाडेर अन्यत्र लाग्नु यस काव्यका वस्तुसङ्गठनात्मक प्रमुख घटनाहरू हुन् । काव्यमा प्रयोग गरिएका यथार्थ घटनाका आधारमा नेपाली समाजका मानिसहरू तत्कालीन द्वन्द्वको चक्रव्यूहमा परेको यथार्थ परिलक्षित भएको छ । उल्लेखित विषयवस्तुबाट समाजको तत्कालीन यथार्थ र काव्यको मूल मर्म प्रकट हुनगएको छ ।

५. मानवताको उपहास

घर छोडाको रात खण्डकाव्य समग्रतामा मानवताको खोजीका लागि काव्यकारबाट चिन्ता प्रकट गरिएको यथार्थ घटनामा आधारित रचना हो । यसमा विद्रोहका नाममा एक मानवले अर्को मानवका लागि गर्ननहुने भनी कानुनमा उल्लेख भएका विषय र कसैको संरक्षणविना जीवनलाई आफैं अगाडि बढाउननसक्ने अबोध बालकहरूलाई विषवृक्ष ठान्दै घरमा थुनेर आगो लगाउने काम गर्नु मानवका नाममा कलझौक भएको निष्कर्ष निकाल्ने काम काव्यमा गरिएको छ । रातको समयमा ताण्डव मच्चाउन आउने राज्यतर्फका मानिसहरू रक्सीमा मातेर आउने हुनाले उनीहरूले गर्ने काममा साना नानीहरूले पनि आँखा छल्न समर्थ हुन्थे । त्यसैले उनीहरूको ज्यान जोगिन गएको यथार्थ काव्यमा प्रस्तुत हुनगएको छ । साना नानीहरूप्रति राज्यका प्रतिनिधिले बनाएका विचारलाई काव्यमा सुन्दर शब्द विन्यासमा उल्लेख गरिएको छ- विषातु वृक्ष हुकाउनुभन्दा उखेल्नु बेस छ बेलैमा फाले बाटोको दुझ्गा नलाग्ला ठेस त साथी नलाग्ला ठेस त ॥ (पृष्ठ-३)

मानवता खस्किदै जाँदा कुन हदसम्म पुग्नसक्छ, यस विषयमा पनि काव्यमा चित्रण गरिएको छ । राज्यपक्षका दुराचारीहरूले सामूहिक चिहान बनाएको यथार्थ एवम् कतिपय महिलाको सामूहिक बलात्कार गरी हत्या गरेको विषयवस्तु र आफै बाबुले छोरीलाई बलात्कार गर्न पछि नपर्ने र

सामूहिक बलात्कार गरी चौबाटोमा छाडने, भिरबाट लडाउने, बिभत्स प्रकृतिका कामले काव्यकारको हृदयलाई व्यथित बनाएको छ । विद्रोह चलिरहेको समयमा घटेका घटनावलीहरूले पनि मानवमनलाई छिया छिया पारेको अभिव्यक्ति काव्यमा प्रस्तुत भएको छ-

गर्दीथिन् भन्थे ती मैना सुनार सारैनै बिलौना
सुन्तली धामी बनिन भन्थे कसैको खेलौना

हजुर कसैको खेलौना ॥ (पृष्ठ-५)
त्यो पापी बाबु पुजारी नामको कस्तो हो मानव
अमानव सोच छोरीमा राख्ने पापिष्ठ दानव

हजुर पापिष्ठ दानव ॥ (पृष्ठ-६)

आफ्ना काकाले गरेको अमानवीय व्यवहार र आमालाई निर्वस्त्र पारेर गरिएको कामले नानीहरूको मन, चित ठेगानमा हुननसकेको काव्यमा उल्लेख गरिएको छ । अन्य गाउँधरमा सुनिनआएका घटना र आफूलाई परेको घटनामा मानिसले व्यहोर्ने अवस्था भनेको एकै प्रकृतिको हुँदैन । अरूका लागि मानिसले राम राम भन्नसकछ, केवल वेदना देखाउने काम गर्छ । आफूलाई परिआएको समयमा मात्र उसले यथार्थ अनुभव गरेको हुन्छ । यस काव्यमा छोरीले अनुभव गरेको यथार्थ मानवीय मर्ममा स्पर्श गर्ने प्रकृतिको रहनगएको छ-

आमाको खस्यो हरको लुगा कपाल हातमा
त्यो सानो भाइ डरले रुँदा भन् थपे गालामा
हजुर भन् थपे गालामा ॥ (पृष्ठ-१३)
एकले भन्यो जल्दी गर साले फुँडीलाई उडाऊ
अर्कोले थप्यो यही हो मौका मूल्य नचुकाऊ

केटा मूल्य नचुकाऊ ॥ (पृष्ठ-१८)

यसप्रकारका वर्णनले काव्यको समग्र भाग खर्चिन गएको छ । युद्धका नाममा गरिएको व्यवहारको यथार्थ यसमा आएको छ । नेपालीहरूले भोगेको विषय काव्यमा आएको हुँदा मानवताका विषयको यथार्थ चिन्तन काव्यमा परिपाक अवस्थामा रहनगएको छ ।

६. कात्यक मूल्य

घर छोड्दाको रात खण्डकाव्य यथार्थ वर्णनका विषयमा समाहित भएको र यसकै सेरोफेरोबाट काव्यमूल्य खोज्ने रचना बनेको छ । कुनै समयमा घटेको घटनालाई आँखाले देखेको भरमा गरिएको वर्णनको प्रकृतिलाई यसमा सजाउने काम गरिएको छ । वर्णनका कारणबाट कारूणिक भाव आफै उत्पन्न हुने अवस्था यसमा आएको छ । काव्यमा वर्णन गरिएको व्यवहार धृणा उत्पन्न गर्ने प्रकारको छ तथापि नानीहरूको जीवनको सन्दर्भले उत्तरदायित्व वहन गर्ननसकेको विषयतर्फ पनि लक्षित गरेको छ । काव्यको मूल्य निरूपण गर्न काव्यकारले दानवीय व्यवहारप्रति आत्मिक अस्वीकृति जनाएका छन् । मानिसहरू सबै एकप्रकारका हुँदैनन्, तिनमा विभेद हुन्छ र दानवीय कामका लागि निस्केका मानिसहरूमा पनि मानवताको लेश रहन्छ । सबैलाई एक ठाउँमा राखेर मुझ्न मिल्दैन भनेका छन् । तत्कालीन समयको यथार्थ यस्तै थियो । सोही विषयको प्रस्तुति काव्यमा भएको छ । काव्यमा मानवीय भावना र आस्था स्वाभाविक रूपमा प्रकट भएको छ । छोरीका अभिव्यक्तिले एकाध अवस्थामा यस प्रकारका भनाइलाई

आत्मसात् गरेको भेटिन्छ भने आमाका अभिव्यक्तिमा संयोगका विषयको प्रवेश मात्रात्मक आधारमा बढी भएको पाइन्छ । कतिपय अवस्थामा भाग्यवादी चिन्तनको पनि काव्यमा प्रयोग गरिएको छ । रातको समयमा विछोड हुनु अनि भाग्यका कारणले आमासँग छोराछोरीहरूको भेट हुनु कर्मवादी चिन्तनभन्दा पनि भाग्यवादी प्रयोगमा काव्यको मूल्य अडिनगएको छ । विद्रोह चलाउने समयमा साधारण मानिसहरूलाई आफू अनुकूल बनाउनका निमित्त बाँडिएका सपना केवल सत्ताप्राप्तिका लागि मात्र भएको देखाउन पनि लेखक चुकेका छैन् । जनतामाथि सर्दैं विश्वासघात भएको वर्णन काव्यमा गरिएको छ । मञ्चमा उभिएर आपसमा गालीगलौज गरे पनि सत्ता बाँडफाँडका विषयमा भने नेतृत्वमा रहेका मानिसहरू आपसमा मिल्ने गरेको यथार्थ काव्यमूल्यका रूपमा निरूपण गरिएको छ । साउनको महिनामा भएको घटना भनी काव्यमा उल्लेख गरिएको हुँदा त्यस समयको प्रकृतिको वर्णन पनि काव्यमा गरिएको छ ।

७. स्थानीय भाषिकाको प्रयोग

काव्यमा स्थानीय भाषाको प्रयोग उल्लेख्य मात्रामा भएको पाइन्छ । भाषाका माध्यमबाट काव्यमा प्रयोग भएको सामाजिक चक्रव्यूहतर्फ दृष्टिदिँदा यस काव्यमा राज्यपक्षका मानिस र विद्रोही पक्षका मानिसबाट व्यक्त गरिएका शब्दहरू स्थानीय भाषिकाको आन्तरिक मर्मलाई उजागर गर्ने प्रकारका छन् । कतिपय अवस्थामा स्थाननाम जनाउने शब्द लेक, सिर्पु, कालञ्जर, हम्पाल जस्ता घटना घटेको

स्थानलाई नै चित्रित गर्ने शब्दको प्रयोग गरिएको छ भने कतिपय अवस्थामा स्थानीय शब्दले सर्जकको साधनाभूमितर्फ काव्यलाई लक्षित गरेको पाइन्छ । आपसमा बोल्दा होस् वा परिवारका मानिसलाई अपशब्द प्रयोग गर्दा पनि पर्वती उपभाषिकामा प्रयोग हुने शब्दको चयन काव्यमा गरिएको छ । यसबाट बोध हुने विषय के हो भने सर्जकमा स्थानीय पर्वती उपभाषिकाको गहिरो प्रभाव रहेको काव्यमा प्रयुक्त शब्दहरूबाट पुष्टि भएको छ । काव्यकारमा काव्यभाषाको प्रयोगतर्फभन्दा कथ्य भाषामा रुचि रहेको काव्यमा प्रयोगमा आएका शब्दहरूले पुष्टि गरेका छन् । सामाजिक चक्रव्यूहलाई काव्यमा निरूपण गर्न पनि काव्यकारले स्थानीय भाषिकालाई आधार बनाएको विवेच्य विषयबाट प्रस्त भएको छ ।

c. निष्कर्ष

सोलोडोलोमा घर छोड्दाको रात खण्डकाव्य विद्रोहका कारण नेपाली मानिसकतामा उडिजएको भावलाई चित्रण गरिएको रचना मानसकिन्छ । दस बर्से जनयुद्धले नेपालीहरूको सामान्य संरचनालाई निकै तहसनहस बनाएको तत्कालीन सत्य काव्यमा उपस्थित भएको छ । नेपालमा भएको विद्रोहका कारण कतिपय बालबालिका दुहुरा बनेर जीवन चलाउन विवश भएका छन् भने युवाहरूको रगतको खोलो बगेको यथार्थ काव्यमा प्रकट भएको छ । विद्रोही समूहबाट र राज्यका तर्फबाट भएका ज्यादतीले मानिसहरूको जीवन नै भताभुझ्ग बनाएको विषयवस्तुमा काव्यकारको चिन्तन वितरित भएको पाइन्छ । कतिपय ग्रामीण क्षेत्रका

मानिसहरू अझै आफ्नो बसोवास भएको गाउँ फर्कननसकेको अवस्था विद्यमान रहेको चिन्तन काव्यमा प्रयोग गरिएको छ । परिवारका सदस्य मेरेका वा ज्युँदा के छन् ? तिनका बारेमा परिवारका सदस्यले हालसम्म पनि कुनै पत्तो खबरसम्म पाउनसकेका छैनन् । सामाजिक विधानअनुसार संस्कार गर्नपाएका छैनन् र भन्ने आह काव्यमा प्रकट भएको छ । कुलले मानिआएको सांस्कृतिक तथा धार्मिक प्रचलनअनुसार काजकिरिया हुनसेकेको छैन भने बेपता पारिएका नागरिकहरूको सास र लासको खोजीमा सर्वसाधारण नेपालीहरू छातीमा फोटो टाँसेर राज्यका ढोकामा धर्ना बसिरहेका छन् । यस प्रकारका घटनाले निर्माण गरेको परिस्थितिका पृष्ठभूमिमा घर छोड्दाको रात खण्डकाव्य निर्माण हुनगएको छ । काव्यलाई सामाजिक परिप्रेक्ष्यमा मूल्याइक्न गर्ने हो भने तल्लो वर्गका र समाजमा अपहेलित बनेका साधारण मानिसको जीवनसँग खेलिएको सामाजिक चक्रव्यूह काव्यमा प्रयोग गरिएको छ । राजनीतिक आधारमा वर्ग विभेदको अन्त्य गरी समानतामा आधारित राज्य दिलाउने नाममा गरिएको आन्दोलन वा समाजका निम्न आर्थिक स्थिति भएका मानिसहरूप्रति गरिएको विश्वासघातबाट निर्माण भएको परिस्थितिको चापबाट आज निर्माण हुनगएको अस्वीकृतिको लेपन विकीर्ण बनेको छ । आर्थिक दृष्टिले सम्पन्न गराउने हिजोका समग्र विश्वास सत्ताको कालो कुर्सीका खेलमा गएर अल्फेको विषयवस्तु यस काव्यमा प्रयोग गरिएको छ । यसले गर्दा सिर्जनाका पुऱ्जले

पाठकको मनलाई द्रवित बनाएको छ । नेपाली साहित्यमा यसप्रकारका काव्यहरूको बीजारोपण हुनगएको अवस्थालाई ध्यानमा राख्दा सामाजिक अस्वीकृति काव्यमा स्पर्श गर्नुपर्योगको छ ।

नेपाली साहित्यको विशाल फाँटमा गत्यात्मक समाज निर्माणको चाहनालाई काव्यमा उतार्नखोज्ने जिसी.ले घर छोड्दाको रात नामक काव्य प्रकाशन गरी नेपाली समाजको तत्कालीन यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । तत्कालीन समयमा नेपाली समाजमा सामाजिक व्यूहरचना कसरी हुन्थ्यो ? भन्ने विषयमा काव्यमा आफ्नो दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेका छन् । यस काव्यमा प्रयोग भएको विषयवस्तु पनि रगतको होली खण्डकाव्यको पूरक भैं भएको छ, तथापि यसमा अस्वीकृतिका भावहरू छताहुल्ल प्रवेश भएको हुँदा नेपालको समकालिक यथार्थ व्यक्त हुनआएको छ । छोरीका माध्यमबाट प्रत्यक्ष गरिएको वर्णनलाई भूयाउरे लयमा सजाइएको हुँदा काव्यले समसामयिक अवस्थामा उचाइ लिनसकेको छ । छोटो आयतनलाई सबल स्वरूपमा उतार्ने काम पनि गरिएको छ । शब्द विन्यास सरलतामा प्रवाहित भएको भेटिन्छ भने पर्वती उपभाषिकाको प्रभाव काव्यमा सौन्दर्य भर्ने आधार बनेको छ । नेपाली समाजमा विद्यमान रहेका अनेकौं प्रकारका जालभेल र षट्यन्त्रका चक्रमा व्यक्तिको जीवन डोलायमान भएको हुन्छ । समाजमा आर्थिक दृष्टिले सम्पन्न मानिएका साहुका क्रियाकलाप एवम् अधिकाप्राप्त व्यक्तिले गर्ने व्यवहारका माध्यमबाट समाजका निम्न

तहका मानिसको जीवन कति असहज हुन्छ ? तिनीहरूबाट बडवानल भैं लागे प्रचण्डतापमा व्यक्तिको जीवन कसरी चलायमान हुनजान्छ ? यसको यथार्थ विवरण काव्यका माध्यमबाट व्यक्त गर्दा काव्यमा सामाजिक चक्रव्यूह सिर्जना भएको छ ।

८. सन्दर्भ विवरण

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०६७). पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त.(पाँ.सं.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

जी.सी., हीराबहादुर (२०६४). रगतको होली.

पर्वत : रेणुका जी.सी.।

---, (२०६९). घर छोडदाको रात. पर्वत : स्वयम् ।

दुझाना, लावण्यप्रसाद र घनश्याम दाहाल (२०५७). खण्डकाव्य सिद्धान्त र नेपाली खण्डकाव्य. काठमाडौँ : भुँडीपुराण प्रकाशन ।

लामिछाने, कपिलदेव (२०५८). नेपाली साहित्यको सेरोफेरो. सिद्धार्थनगर : कला सदन ।

श्रेष्ठ, रमेश (२०४९). नेपाली कविताको प्रवृत्ति. (दो.सं.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।

□ व्यङ्ग्य कविता

बादल

❖ प्रेम ओली ढलकपुरे

कहिले घामले रन्काएको बेला
माया देखाउँदै शीतल दिन्छ
छिन छिनमा रिसाएर
गर्जिदै सातोपुत्तो लिन्छ
कहिले दया देखाउँदै
मर्न लागेका बिरुवालाई भरी पार्छ
कहिले ताण्डव नृत्य देखाउँदै
बाडी पैरोले मान्छे मार्छ

कहिले यत्रो ताण्डव नृत्य गेर
अन्तरध्यान हुदै आकाशमै बिलाउँछ
कहिले मुसलधरे पानी पार्दै
खहरेलाई सागरसँग मिलाउछ
कहिले सेतो झुञ्जाले हिर्काउँछ
कहिले हिलो पनि वषाउँछ
कहिले दिउँसै अँध्यारो पारेर
संसारलाई भूतले भै तसर्उँछ ।

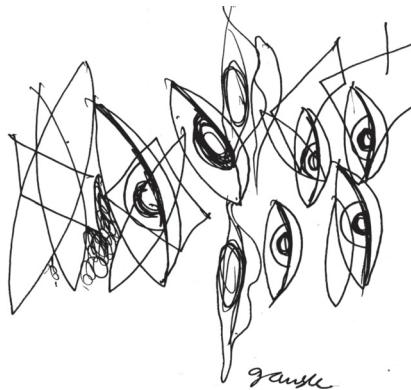

अधुरो सपना

❖ निरञ्जन आचार्य

‘यो बर्ष मिल्दैन, खाली छैन,
अर्को बर्ष म मिलाउने प्रयास
गरौला, अर्को सेसनमा म राखिदिउँला,
तिमी नआउनू ।’ यस्तै थियो इमेलमा
प्रत्युत्तर । लाखाँकरोडौँ नेपाली युवाहरूको
जस्तै चाहना थियो मेरो पनि । चाँडै विदेशमा
गएर उच्च शिक्षा पाउँ भन्ने मनोकाइक्षा ।
दिउँसो एघार बजेको थियो । खाना खाइकरी
आफूले प्रोसेसिङ गरिरहेको विदेशी कलेजको
प्रोफेसरले पठाएको इमेल घरकै कम्प्युटरबाट
हेँदै थिएँ । मन असाध्यै दझ्ग पर्यो, फुरुइङ्ग
भयो । कैयौँ वर्षदिखिको चाहना पूरा हुने
भयो भनेर । मन न हो, मन हाँसेको कुरा
अनुहारको बाहिरैसम्म छताछुल्ल भएछ
क्यारे, मूल ढोकाबाट भित्र प्रवेश गर्दै गरेका
मेरो दाइले उज्यालो अनुहार देखेर केही
खुसीको खवर मेरो मानसपटलमा उर्लिरहेको
हुनसक्ने कुराको लख कादै सोञ्चुभयो,
“निरु, आज अचानक किन तिप्रो अनुहार
यति धैरे प्रफुल्लित छ ?” मैले धैरे दिनदेखि
गुम्साएको हावा थुनिएको बोतलको बिर्को
उघ्रिए भैं मेरो मनभित्रको खुसीको आवेग
रोकननसकेर प्वाककै भनिदिएँ, “मैले बाहिरको
लागि प्रोसेसिङ गरेकी थिएँ, इमेलमा उत्तर

आएछ ।” दाइको कौतुहलता बढेछ क्यारे
उहाँले मलाई सोञ्चुभयो, “कस्तो रिप्लाइ
आएछ भन्न्या, केमा ट्राइ गरेकी थिइस् ?”
मैले दाजुलाई जानकारी गराएँ, “ब्याचलर
पास यहाँ गरै, अब बाँकी उच्च शिक्षा त्यता
गर्नपाउँछु कि भनी प्रोफेसरलाई इमेल गरेकी
थिएँ, हुन्छ अर्को बर्ष आउनू भनेर लेखेका
रहेछन् । खान, बस्न र उच्च शिक्षाको लागि
छात्रवृत्ति पनि मिलाइदिउँला भनेका छन् ।”
दाइले अलि नपत्याए भैं गर्नुभयो । “नपत्याए
हेर्नैस् ।” मेरो खुसीका रैनकयुक्त स्वर चार
भित्तामा ठोक्किए । दाजुले आफूलै आँखाले
इमेल पढ्नुभयो अनि मात्रै विश्वास
गर्नुभयो । घरका सबैलाई यस प्रक्रियाबारे
दाइले नै अबगत गराउनुभयो ।

मेरो कुरालाई लिएर घरसल्लाह भयो । मलाई दाइले सल्लाह दिनुभयो, “निरु, तिमी जाने कन्ट्रीमा इइलिस धेरै बोल्दैनन् त्यसैले तिमीले विश्वभाषा कलेजमा भाषा अध्ययन गर्नीतर लाग ।” मैले पनि त्यस्तै विचार गरेकी थिएँ । पढनजाने त यो साल हैन, अर्को साल मात्रै हो त्यसैले धेरै टाइम फ्री थिएँ । मनमा लागेको कुरा द्याकै आफ्ना भ्राताश्रीको मुखारबिन्दबाट उजागर भएको देखेर म पनि उत्साहित थिएँ । समयको प्रवाहसँगै मेरा प्रतीक्षाका दिनहरू बित्दै गए । बिस्तारै उच्च शिक्षा पूरा गर्ने मनस्थितिका साथ खुब मिहिनेत गरेर भाषा पनि पढदै गएँ । विदेश जाने दिन पनि आयो । मसँगै विदेशतिर हानिने युवायुवतीको एक जमात नै थियो मसँग एयरपोर्टमा सँगै परेका । सबै ऐउटै देशका विभिन्न थलोमा मास्टर्स र पिएचडी गर्नजानेहरू थिए तर सबैको पहिलो अनुभव थियो त्यो । धेरै जना ओठमाथि जुँगा भर्खर उम्रने वेलाको उमेरतिरका थिए । म पनि धेरै काँची भएर होला प्लेन कसरी चढने ? कसरी विदेशतिर सेटल हुने ? कसरी कलेजसम्म पुगे अनि प्रेफेसरले कसरी बोल्लान् भने कुराहरूका ध्याउन्मै तल्लिन थिएँ । त्यही विद्यार्थीहरूको जमातसँग मिल्दै अनि रन्दै म अन्ततः मेरो विश्वविद्यालयको कम्पाउन्डभित्र छिरेकी थिएँ ।

अत्यन्त सुन्दर, सफा र मनोरम दृश्यहरू अनि चिसो, मन्द र सुस्तरी चलिरहेको कञ्चन हावा ! नेपालको हावापानी र वातावरणमा हुर्किएकी म एउटा मध्यम परिवारकी छोरी न थिएँ, सबै कुराहरू अलग थिए त्यहाँ मेरोलागि । अत्यन्त नयाँ र नौलो

परिवेश साथै वैदेशिक शिक्षा प्रणालीको मेरो अनभिज्ञता । त्यही अनभिज्ञतामा पौडी खेल्दै मैले मेरोलागि नयाँ अनुभवको सँगालो बटुल्दै थिएँ । यस्तै कुराहरू मनमा खेलाउँदै मेरा पाइलाहरू प्राध्यापकका कोठातिर अगाडि बढे । अफिस खुलै थियो । मेचमाथि एक जना होचा कदका, थेच्चो नाक भएका, नाकको डाँडीमा अर्ति मोटा र पावरवाला चस्माले टेकेका अनि लामा लामा घुमुर्किएका कपाललाई छिचोल्दै पार भएका चस्माका डाँठहरू तुला तुला लम्ब कर्णमा अझ्किएर कम्प्युटरको स्क्रिन नियालिरहेको एउटा मानवीयस्वरूप मेरा आँखामा परे । उनै रहेछन् प्रोफेसर साब, मेरो सुपरभाइजर प्रोफेसर यामामोतो । पहिलोपटक दुई भाषा मिलाएर मैले सोधैँ, “क्यान आइ मिट विथ यामामोतो सेन्सेइ ?” ती बुढाले ओठमाथिको जुँगा हल्लाएर मलाई चिने भैँ गरी डिच्च हाँसे र प्रतिप्रश्न गरे, “आर यु निरु शर्मा क्रम नेपाल ?” मैले उनको प्रश्न भुङ्मा भर्न नपाउँदै सासैले टिपेर उत्तर दिएँ, “यस आई एम निरु शर्मा ।” उनले नाकको डाँडीमा आइपुगेको आफ्नो मोटा लेन्सको चस्मा दाहिने हातको चोरी आँलाले मास्तर साँदै भने, “ निरु ! यु आर इन राइट प्लेस ?” म त्यहाँ एक छिन ठिड्ड उभिइरहैँ । एक छिनपछि उनले भित्र पस्त अनुमति दिए । केही आवेदन फर्महरू भिकेर दिँदै भने, “यो सबै भरेर प्रशासन कक्षमा बुझाउन् ।” मैले मौनपूर्वक दुई धार्नाको टाउको हल्लाई ‘हुन्छ’ भनैँ । केही छिनको भलाकुसारीपछि उनले उनका सबै विद्यार्थी र स्टापहरूसँग परिचय गराइदिए । उनले क्रमशः सबैको नाम भन्दै

गए, “हि इज गाकु ओनिसी, सि इज सात्सुकी मासिमो, हि इज तिमाइ मोरी एन्ड हि इज मासुर इमाइ आदि आदि ।” मेरोलागि ती नामहरू समिक्षनु त कता हो कता ती नाक थेप्चिएका, टाउकामा दरा रँग भएका होचा कदका मानिसहरू मेरो वरपर देखदा त म बडा अनौठो संसारमा पुगेको पो अनुभव गर्ने । अन्ततः प्रोफेसरले सात्सुकीलाई देखाएर भोलिदेखि प्रयोगशालामा उनले नै मलाई गाइड गर्ने कुराको सझेकेत दिए । परिचयपछि म मेरा तिनै नयाँ र नौला अनन्य मित्रहरूसँग भलाकुसारी गर्नमै तल्लिन रहेँ । समय गएको पत्ते भएन । साँझ परिसकेछ ! बासको लागि नेपालका आफन्तले केही महिनाको लागि शरण दिएका थिए, त्यतै लम्पिकाएँ । केही महिनाको आफन्तकहाँको थमौतीपछि म आफैले डेरा खोजी सर्नुपर्ने थियो ।

निरन्तर चल्दै गयो मेरो अध्ययनको सिलसिला । नौलो परिवेशमाझ म अत्यन्तै निसइकोच अगाडि बढ्दै थिएँ । मासिको सात्सुकीसँगको मेरो अध्ययनको अध्याय पनि निरन्तर चल्दै गयो । सात्सुकीको आफ्नै रहनसहन थियो । उनी छिटफुट अझ्येजी बोल्दथिन् तर मैले बोलेका कुराहरू उनले बुझ्दिनथिन् कि बुझ्दिनथिन् त्यो कुरा पत्ता लगाउन मैले सकिरहेकी थिइन । उनले मलाई प्रयोगात्मक अभ्यासहरू सिकाउन कोसिस गर्दिथिन् । म पनि बुझ्न कोसिस गर्दर्थे तर भाषागत अनभिज्ञता भनौं वा अन्य संस्कारको प्रभाव उनले भन्नखोजेको कुरा म बुझ्दिनथिएँ र मैले भन्नखोजेको कुरा उनी बुझ्दिनथिइन् । त्यसैले कम्युनिकेसन

म्यापले दुबैमा मानसिक तनाब बढ्नथाल्यो । दुवैबिच अन्तरता बिस्तारै यसैगरी भाइगिदै गयो । उनी सधैँ एउटा डायरी बोक्दथिन् । उनले सधैँ गर्नुपर्ने कामहरू एवम् योजनाहरू त्यसै डायरीमा लेख्दथिन् । उनी र म सधैँ एकै ठाउँमा बसेर प्रयोगात्मक अभ्यास र रिसर्चको प्राक्टिस पनि गर्दर्थ्यैँ । अचानक एक दिन सात्सुकीले डायरी हराइन् । सात्सुकीको डायरी हराएको कुरो समस्त प्रयोगशालामा भाइरल भैँ फैलिएको थियो । म त उनको डायरी हराएको कुरामा अनभिज्ञ नै थिएँ तर समस्त बिद्यार्थीहरूमाझ त्यो डायरी मैले नै लिएकी भन्ने हल्ला चलाइएको रहेछ ! एक जना मित्रले मलाई आएर सोधे, “निरु, हवाइ डिड यु टेक सात्सुकीज डायरी ?” मैले त्यसम्बन्धमा मेरो पूर्णरूपमा अनभिज्ञता जाहेर गर्ने । ती मित्रले कुम माथि उठाएर, ओठ लेप्याएर हातको आँला माथि उचाल्दै भने, “आई डन्ट नो हवाट इज हेपेनिड बिटुइन यु दु ?” सो कुरा थाहा पाएपछि मलाई सात्सुकीदेखि अत्यन्त रिस उद्घो । रिसको भाँक सहननसकी मैले पनि सात्सुकीलाई चिच्याएर भनें, “हवाट ननसेन्स बिहेबियर यु आर सोइड अन मि ? आइ डन्ट नो योर डायरी । यु सुड टेक कियर अन योर म्यार्टर्स ?” यति मात्रै मैले के बोलेकी थिएँ, मेरो आबाज प्रयोगशालाका भित्ताहरूमा बेस्कन ठोकिएछ क्यारे ! शान्त बाताबरण खल्बलिएको देखेर सम्पूर्ण मेरा अनन्य मित्रहरू, गुरुवर्ग र अन्य स्टाफहरू एकत्रित भए र सबैले दुबैलाई सम्भाए । असोसियट प्रोफेसर त्यही वेलामा कडकिए, “इफ यु डिडन्ट टेक इट, जस्ट से, यु डन्ट नो एबाउट

इट, हवाइ आर यु साउटिड एन्ड मेकिङ इस्यु अन इट ? डन्ट मेक हिल्स अफ मस्टर्ट ग्रेन्स ।” त्यसैदिनको चिसोपनबाट सात्सुकी मबाट चिढिएकी थिइन् । उनी बिस्तारै मबाट टाढा हुँदै गइन् । म भने आफ्नो रिसर्च आफै गर्नसक्ने भइसकेकी थिएँ । अब मलाई साथीको जरुरत थिएन । म एकप्रकारले सक्षम र परिपूर्ण नै भइसकेकी थिएँ । म स्नातकोत्तर प्रथम वर्षमा रहँदा सात्सुकीले कलेज नै छोडिन् । एक वर्षपछि युनिभर्सिटी हास्पिटलमा उनीसँग भेट भएको थियो । भेट हुँदा साधारण ठासदुस बोल्दै उनले भनेकी थिइन्, “म अहिले यही हास्पिटलको एउटा रिसर्च ल्यावमा काम गर्दै छु ।”

म प्रथम वर्ष सिद्धिएर दोस्रो वर्षमा प्रवेश गर्ने तरखर गर्दै थिएँ । पढाइको र रिसर्चको सेमिनार चलिरहेको थियो । सेमिनाररुमा प्रोफेसरले नयाँ आउनलागेका विभिन्न विद्यार्थीहरूको नाम सबैलाई जानकारी गराइरहेका थिए । त्यसै क्रममा उनले अमेरिकाको क्यालिफोर्नियाबाट आउनलागेका एक अमेरिकी जापानिज काओरु मात्सुमोतोको नाम लिए । सबै जना अझ्येजी छिटफुटबाहेक धेरै नजाने खालका, म पनि अझ्येजी बोल्थै मात्रै तर मैले बोलेको अझ्येजी पनि कुनै अझ ग्रेजसामुने मत्थर नै हुन्थ्यो । पढाइ सकेपछि अमेरिकातिर काम खोज्ने र उतैतिर सेटल भएर बस्ने मैले विचार पनि गरेकी थिएँ । मात्सुमोतोको नाम लिनेबित्तिकै सबैको ध्यान उसकै नामले तानिदियो । नाम सुन्दा त सबै सोचमग्न भए भने स्वयम् मान्छे नै उपस्थित हुँदा के पो हुँदो हो ? भने ठानेर हामी सबै

नयाँ विद्यार्थीहरू आउने दिनको प्रतीक्षामा दिन गनेर बस्नथाल्याँ । अन्ततः प्रतीक्षाको घडी समाप्त भयो । सबैको आगमन भयो । मात्सुमोतो पनि आफ्नो अल्लो र पातलो शरीर, ओठमाथि जुँगा, पातलो र लामो अनि सिल्की कपाल, कपालमाथि पाल हालेको टोपी लगाएर आफ्नो सुटकेसहित प्रयोगशालामा देखा परे । प्रोफेसरले उनलाई लिएर सबैका मेच मेच चाहारे । सबैको हाइ हेलो चल्यो । उनको बस्ने सिटको तय पनि गरियो । मेरोभन्दा पल्लापट्टिको सिट थियो उनको ।

दिनहरू बित्दै गए । ऊ मनजिकैको सिटमा आएर बस्नथाल्यो । पहिलोचोटि एउटा लक्का जवान जापानिज अमेरिकन मनजिकै आएर बसेको थियो । उसले आफ्नो कम्प्युटर खोल्यो अनि सँगै लिएर आएको तातोपारीपिउनथाल्यो । म भने उसको पल्लोपट्टि बसेर उसको आनिबानी नियालिरहेकी थिएँ । अहिलेसम्म कहिल्यै अमेरिकनसँग अझ्येजी नबोलेकी म ऊसँग बोल्दा अलि हतासिएकी थिएँ । तर मेरो रिसर्चको अनुभवले भने उसँग मेरो सामिप्यता निकै प्रगाढ बनायो । त्यही क्रममा एक दिन मैले उसलाई सोधेकी थिएँ कि नेपालको बारेमा थाहा छ भनेर । उसले पोखरा एकपटक गएको कुरा सुनाएको थियो । नेपाललाई औंधी मन पराउने रहेछ । त्यही प्रत्युतरमा उसले मलाई “अमेरिका गएकी छौ ?” भनेर सोध्यो । म अमेरिका जानु त कता हो कता अहिलेसम्म अमेरिकनले बोलेको र सोधेको कुरा जेनतेन जबाफ दिनसक्नेसम्मकी मात्रै भएकी छु भने मनमा सोच्दै “अहँ, म अमेरिका गएकी छैन” भनेर

साँचो कुरो गरैँ । उसले अमेरिका अत्यन्त राप्रो भएको र अमेरिकाको भ्रमण गर्न पनि भन्यो तर मलाई मेरो अबस्थाको राप्रो ज्ञान थियो । न त अमेरिकामा मेरो कोही थियो, न त उसलाई जस्तो जुन देशमा जान पनि फ्रि थियो । नेपालीलाई त पहिले भिषाकै गन्जागोल पार पो गर्नुपर्छ त ! उसलाई अमेरिकाबारे मलाई थाहा दिनु थियो, दियो ।

बिस्तरै उ र मबिच कक्षाकोठामै निकै संवादहरू चल्दथे । त्यहीक्रममा एक दिन उसले मलाई सोध्यो, “दु यु ह्याभ बोइफ्रेन्ड ?” म अकक न बकक भएँ । ट्वाल्ल परैँ । दक्षिण एसियाको गरिब राष्ट्र नेपालमा उसको अमेरिकामा जस्तो बोइफ्रेन्डसँग खुलेआम डुल्न, मोजमस्ती गर्नपाउने सम्भिष्ठ थिए भन्ने ठानैँ । उसले मलाई एकोहोरिएर सोचिरहेको देखेछ, हातले कुम्मा घच्छच्यायो । उसले मार्मिक तरिकाले फेरि भन्यो, “डन्ट बि सो अपसेट इफ यु ह्याभ नो ब्वाइफ्रेन्ड ! लुक, आई एम अल्सो एन अमेरिकन, बट आई ह्याब अल्सो नो गर्लफ्रेन्ड ।” म फेरि अचम्मा परैँ । अमेरिका जस्तो मुलुकमा बसेर पनि एउटी गर्लफ्रेन्ड बनाउननसक्नु भनेको त त्यहाँको सभ्यता र समाजमा हेयको पात्र पो भइन्छ भन्ने सुनेकी थिएँ तर पनि अमेरिकामा काओरो मात्सुमोतो जस्ता विनागर्लफ्रेन्डका मानवहरू रहेछन् । हामी दुइको बातचित सुनिरहेका नजिकैका एक जना साथीले दुबैलाई जिस्क्याउँदै थपे, “यस, यु क्यान बि हिज न्यु गर्लफ्रेन्ड । यु दु क्यान डेभलप न्यु रिलेसन क्रम दु डे ?” उसका कुरा सुनेर म अत्यन्त लाज मानेर शिर निहुर्याई बसिरहैँ । म लजाएकी देखेर

मात्सुमोतोले आँटै गरेर मुख खोल्यो, “यस, आई क्यान बि योर बोइफ्रेन्ड, बि क्यान म्यारी आफ्टर यु फिनिस योर पिएचडी ।” ऊ रातो भयो । म उसको कुरा सुनेर निली भएँ । मैले प्रत्युत्तर नै दिनसकिन । उसले मलाई त्यसपछिका दिनहरूमा भेट्नेबित्तिकै “खै त मेरो प्रश्नको उत्तर ?” भन्दै जिस्किए जस्तो गर्दै मेरो उत्तरको प्रतीक्षा गरिरहेको आभाष मलाई भयो । त्यसैले मैले पनि भनिदिएँ “हुन्छ नि मात्सुमोतो, म तिमीसँगै बिहे गरेर घरजम गरेर बस्छु तर मलाई पिएचडी गर्न देऊ ।” मात्सुमोतोले उत्तर दियो, “मैले तिमीसँग बिहे मात्रै गर्छु भनेको हो, घरजम गर्छु, बच्चा पाउँछु भनेको होइन ।” उसको कुरा सुनेर म फेरि अचम्मा परैँ ।

हामी दुईबिचको सम्बाद हाम्रा अरू मित्रहरूले पनि सुन्दर्थे । एक दिन मैले पिएचडी गर्ने इच्छा जाहेर गरेको कुरो प्रोफेसरले पनि सुनेछन् । उनले पनि आएर सोधे, “निरु, दु यु वान्ट दु दु पिएचडी ?” मैले भर्नै, “यस ।” फेरि उनले उत्तर दिंदै भने, “यस, आई विल गिभ यु पिएचडी ।” उनी खिस्स हाँसे । मात्सुमोतो र उनी मुखामुख गरे । मात्सुमोतो पनि खिस्स हाँसे । प्रोफेसर आफ्नो कोठातिर हानिए ।

विदेशितर पसेको धैरै भइसकेको थियो । मलाई मेरो घर, परिवार अत्यन्त याद आइरहेको थियो । एक प्रकाराको नोस्टर्लिजया भनाँ वा होम सिकनेस, मार्भित्र मेरो परिवारलाई कहिले भेट्नपाउँला भन्ने आतुरता बढ्दै गएको थियो । त्यही नोस्टर्लिजयालाई मेटाउन म आफू पढेको ल्याबकासाथीहरूसँग विदावारी भई नेपालतर्फ

बतास भैं हुर्रिएर आइपुगेकी थिएँ। अगस्टको टन्टलापुर घाम थियो त्यो। घरमा पुदा बाआमा सबैलाई आरामै भेटै। दाइ सधै भैं आफ्नै काममा व्यस्त थिए। घरपरिवार छाडिमेकी पहिलेको जस्तै जस्ताको तस्तै थिए। खालि एउटै कुरो फरक थियो, त्यो के भने गाउँलेमाझ म पिएचडी गर्दै छु रे भन्ने हल्ला। बाटोमा जसलाई भेट्दछु उसले त्यही कुरा सोधदथ्यो। कसैले त “निरु शर्मा नभन है यसलाई, डा.निरु शर्मा मात्रै भन” भनेर गफैगफमा गिज्याउनसम्म थाले। उनीहरूको जिस्क्याइसँगै म हौसिन्थैं। सबै परिवेश अनुकूल नै थियो। प्रोफेसरले पनि पिएचडी दिन्छु भनेकै हो। म पनि साथीहरूको कुरालाई भन् बढावा दिँदै “हो भने हो त नि, गाउँभरिमा म नै त एउटा केटी हुँ, जसले विद्यावारिधिसम्मको पढाइ सकेकी ! त्यो पनि यहाँको जस्तो लर्तरो पढाइ हो र विदेशी पिएचडी पो हो त बुझ्यौ ?” भनिदिन्थैं। “ल ल धैरै पद, गाउँको इज्जत राख् है तर उतैको केटासँग बिहे नै गेरेर घरजम चाँहि नगर् नि !” भन्दै साथीहरूले गिज्याउँथे तर मलाई लाष्यो उनीहरूको गिज्याइभित्र हौसला छ, माया छ।

बिदा सकिएर म आफ्ना बाआमा, घरपरिवारसँग बिदावारी भई फेरि आफ्नो लक्ष्य पूरा गर्न विदेशतिरै लस्किएँ। बिदा गर्न परिवारका सदस्य मात्रै हो र ! गाउँले र छिमेकीहरूसमेतको एयरपोर्टसम्म लस्कर नै लागेको थियो। म पुँग, त्यही आफ्नो कार्यशालामा तर वातावरण पहिलेकोभन्दा निकै भिन्न थियो। सेप्टेम्बरको महिना थियो त्यो। त्यहाँ काओरु मात्सुमोतो

थिएनन्। एक दुई दिन उनी आउँछन् कि भनेर आफ्नो नजिकैको उनको टेबल हेदै उनको प्रतीक्षामा बसिरहँ तर निकै दिन बितिसकदा पनि उनी आएनन्। वस्तुस्थिति बुझ्न मैले नजिकैको पल्लोपाट्टि बसिरहेका एक अनन्य मित्रलाई सोधैँ, “हैन, मात्सुमोतो कहाँ गएञ्जन् ?” “ऊ त अगस्टको लास्टमै आफ्नो घर फर्किसक्यो।” उनले जबाफ दिए। म छक्क पर्ने र सोधैँ, “किन अब ऊ आउँदैन र ?” उनले भने, “अँह, आउँदैन। ऊ जम्मा एक वर्षको लागि आएको थियो, उसको कन्ट्रोयाक्ट अगस्टमै पूरा भइसक्यो।” उसले उत्तर दियो। म फेरि ट्रवाल्ल परी हेरिरहँ। ऊसँग जिस्किएका क्षणहरू मेरा मानसपटलमा टल्पलिइरहे। जे भए पनि उसले मलाई प्रेमप्रस्ताव त राखेको थियो, बिहेसम्मको तारातम्यसमेत हामी दुईले गरेका थियाँ। मैले पनि जिन्दगीमा पहिलोपटक प्रेमानुभूति पाएकी थिएँ। मलाई कहिलेकाहाँ उसैसँग बिहे गरेको भफल्को आउँथ्यो। राति उसैसँग बसेको, सुतेको अनि अंकमाल गरेको सपना पनि देखेकी थिएँ। कैयाँ रातहरू उसकै यादमा कल्पिएर बिताएकी थिएँ। ठड्डैठड्डामा ऊ मेरो मनभित्र पसिसकेको थियो। मैले उसलाई अत्यन्त मनैमन मन पराइसकेकी थिएँ तर अनायास आज ऊ एकाएक गायब भयो! ऊ मदेखि टाढा भयो।

डिसेम्बरतिरको दिन थियो त्यो। प्रोफेसरले मेरो टेबलको नजिकै आएर एउटा डकुमेन्टको प्याक दिए र भने, “यो फर्म भेरेर प्रशासनमा बुझाउनू है।” मैले कागजपत्र निकालेर हेरौँ। त्यसमा त म घर फर्क्ने मिति आदि इत्यादि भर्नपर्ने पो रहेछ

! अनितममा पढाइ सकेर घर फकीने वेलामा कलेजले नै प्लेन फेयर दिने हुँदा एक दुई महिना अगाडि नै भेरेर बुझाउनुपर्ने रहेछ । मैले प्रोफेसरसँग उक्त विषयमा सोधीखोजी गरैँ । उनले प्रशासनले जे जे भन्छ त्यही गर्नु भने । मैले फेरि प्रश्न गरैँ, “तर म त पिएचडी गर्नचाहन्छु ।” प्रोफेसरले भने, “अहिले म ५९ को भएँ । अर्को वर्ष ६० पुगेर रिटायर्ड हुँदै छु । अब म अवकाश प्राप्त भइसकेपछि यहाँका स्टाफहरू, यो प्रयोगशाला सम्पूर्ण स्वतः निस्क्रिय भई स्वत रद्द हुने छु । त्यसैले म तिमीलाई पिएचडी दिन भ्याउन । तिमी आफ्नो पिएचडीको लागि अन्य सुपरभाइजर खोजनसक्छौ ।” उनको कुरा सुनेर म स्तब्ध भएँ । एकैछिन बोल्नै सकिन, नर्भस भएँ । अस्तिसम्मको कुरो अर्कैं थियो फेरि आज अचानक कसरी परिस्थिति बदलियो ! अन्य सदस्यहरू पनि प्रोफेसरसँगै बिदावारी हुने तरखरमा रहेछन् तर मलाई भने बल्ल थाहा हुँदै थियो । सेसन लगभग अन्त्यतिर आइसकेको थियो । अर्को सुपरभाइजर तुरन्त खोजिहाल्ने समय पनि थिएन ।

केही महिनापछि प्रोफेसर रिटायर्ड भए । म नेपाल फर्किएँ । प्रयोगशालाको एक सदस्यको सहयोगमा मैले मात्सुमोतोको भाइबर नम्बर पत्ता लगाएर कल गरैँ । भाइभरमा केही कुराकानी पनि भयो । उसले मलाई जिस्क्याउँदै भन्यो, “के तिमीले विद्यावारिधि सक्यौ त ?” मैले भनैँ, “अहँ, गरिन । प्रोफेसर नै रिटायर्ड भए ।” उसले हाँस्दै भन्यो, “मलाई पहिल्यै थाहा थियो ।” म अचम्ममा परैँ । उसले मलाई प्रेम प्रस्ताव गर्दा प्रोफेसरले मलाई पिएचडी दिउँला भनेर जिस्कएका पो

रहेछन् । मात्सुमोतोलाई पहिल्यै थाहा रहेछ कि म पिएचडी गर्न भ्याउँदिन भनेर ! त्यसैले त ऊ मलाई विद्यावारिधिपछि म तिमीलाई बिहे गर्नु भन्दो रहेछ । उसले एउटा अमेरिकन केटीसँग आफ्नो अफियर चलिरहेको र छिड्यै नै बिहे गर्नलागेको कुरा मलाई बतायो । साँचो यथार्थ नबुझ्ने मभित्रको अपरिपक्वता छर्लझ्यै भएर उदाङ्गियो !

यता नेपालको मेरो घरतिर सबैलाई जबाफ दिंदा दिंदा म हैरान नै भइसकै । नामको अगाडि विद्यावारिधि गेरे डा.थन्जे मेरो सपना एकाएक तुहियो । गाउँलेका ममाथिका प्रहसन हावामा गुञ्जिरहे ! नामको अगाडि डाक्टर लेख्ने, मात्सुमोतोसँग बिहे गरी अमेरिकातिर घरजम गरी सेटल हुने मेरो सपना प्रयोगशालाको विच्केदपछि एकाएक माटोमै मिल्यो ! म ढलमलिएँ । आकाशबाट टुटेको तारा बल्दै धर्तीतिर भेरेर लोप भए भैँ म पनि भरैँ, मेरो अनुहारको प्रकाश हरायो, ज्योति लोप भयो, म विलीन भएँ, म निस्क्रिय भएँ, ममा चमक हरायो !

आज करिब एकदशक बित्तिसकेछ ! मेरो अधुरो सपना पूरा गर्न म इन्टर नेटमा कहिले नेचर डट कम त कहिले साइन्स डाइरेक्ट डट कम अनि इन्डिड डट कममा पिएचडीका अफरहरू हेर्ने र आवेदन भर्ने गरेको ! तर कहिल्यै पिएचडीको अफर आएन । अब त टुटेको यो अधुरो सपना पूरा हुने आशा नै मरिसक्यो । त्यही टुटेको सपनाबाट छछलिकैँदै निस्कएका मेरा भावनाहरू अहिले कागजका पानाहरूमा कथाका रूपमा बाहिर निकाल्ने प्रयासमा जुटिरहेकी छु ।

दुई जोडी खुट्टाहरूमा

❖ उमेश उपाध्याय

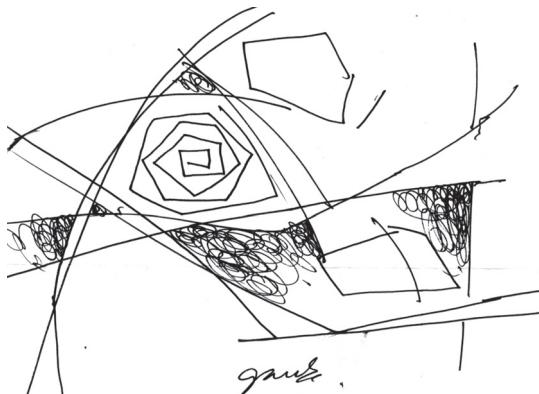
भयको साम्राज्यमा
लुगलुग कामिरहेको भोक
आतइकमा रुझेभिजेको प्रेम वा
दृष्टिको चस्मा अलिकति कोल्ट्याएर हेद
भोकको साम्राज्य हो यो
जहाँ भयले निरइकुश शासन गर्छ
र निरीह प्रेम सधैं हाँसोको पात्र हुन्छ !
तर प्रेम कहिल्यै नहार्ने रहेछ
भोक पनि माघ भविष्य
भय पनि माघ भविष्य
प्रेम पनि माघ भविष्य
अतित र वर्तमानसँग
भोक असन्तुष्ट, भय असन्तुष्ट,
प्रेम असन्तुष्ट
त्यो अनिश्चित भविष्य
के के लिए आओस् ?
तर दुई जोडी खुट्टामा
मान्छेको सृष्टि लाम्करहन्छ अनन्ततातिर
निर्वाध आउँदा समयका गाँडाहरूतिर
दुई जोडी खुट्टाहरूमा हिँडिरहन्छ
दुई जोडी खुट्टाहरूमा कुदिरहन्छ
सबै कुरा उभिन सक्दोरहेछ
दुई जोडी खुट्टाहरूमा मान्छेको !
भोकको आगोले सबै मार्गहरू
पथहरू, बाटाहरू, रोडहरू,

गोरेटा, डोरेटा, दूर्याकहरू, द्रेलहरू
भोकको आगोले जति विघ्वंश पोलोस्
दुई जोडी खुट्टाहरू छेकिदैनन्
सृष्टिको यात्रा चलिरहन्छ ।
भयको चिसो हिमअँधीले
जति बढारोस् छोपोस् मार्गहरू, पथहरू,
दूर्याकहरू, द्रेलहरू, बाटाहरू, रोडहरू
भयले तिखारेको आकामक तरबारले
जति ताकोस् न गर्धनहरू
जति ताकोस् मुटुहरू, मनहरू, चेतनाहरू
दुई जोडी खुट्टाहरूमा
मान्छे आफ्नो सम्पूर्णतामा उभिएर
दुई जोडी खुट्टाहरूमा
कहिले तेज कहिले सुस्त - यात्रा दौडिरहन्छ
कसरी ? किन ? कारण थाहा छ ?
प्रेम जो उभिएको छ दुई जोडी खुट्टाहरूमा
चेतनामा, सम्पूर्णतामा
प्रेम जो फक्किएको छ
मान्छेको अपूर्णतामा, मान्छेको सम्पूर्णतामा
सृष्टिको अपूर्णतामा, सृष्टिको सम्पूर्णतामा
प्रेम जो उभिएको छ दुई जोडी खुट्टाहरूमा
सबै प्रश्नहरूको एउटै उत्तर
आदिम युगदेखि अनन्तसम्म
एउटै सत्य सबै सत्यहरूको त्यो एउटै मुहान
त्यो एउटै सत्य, त्यो एउटै उत्तर
प्रेम जो उभिएको छ दुई जोडी खुट्टाहरूमा ।

शक्ति

❖ लीलाराज दाहाल

अफिसमा बसेर जनताको काम नगरे पनि खरिदार लक्षणप्रसाद विगत २६ वर्षदेखि एकै कार्यालयमा कार्यरत थिए । उनले काम गर्ने कार्यालय आकर्षकमध्येमै पर्दथ्यो । उनको हाउभाउ र क्रियाकलाप देखेर उनका सहकर्मीहरू घरिघरि ईर्ष्याको पिढ खेल्दथे ।

‘होइन, खरदार लक्षणको कहित्यै सरुवा हुँदैन त ! हामीलाई त दुई वर्ष नहुँदै डाँडो कटाउँछन् !’ एक सहकर्मी भन्छन् । ‘म पनि छक्क पेरेको छु । ऊ काम पनि केही गर्दैन तैपनि हाकिमको प्यारो छ ।’ अर्काले थपे । ‘उसको ठुलै पावर छ जस्तो लाग्छ । एकै कार्यालयमा पेन्सन पकायो ।’ फेरि अर्काले हातमा ईर्ष्याको कलम खेलाउँदै भने । ‘यस्तो मालदार अफिसमा कोही टिक्छ यत्रो वर्ष ! उसले के गेरे टिकेको होला ?’ अर्काले पनि सबालको मुक्का चलाए ।

आज पनि चियापसलमा गफको विषय लक्षणप्रसाद नै भएका थिए । एक दिन मन्त्रालयका सचिवसहितको हाकिमहरूको

टोली उनको कार्यालयको निरीक्षण गर्न आइपुग्यो । सबै सतर्क भए । सचिवले सबैको अनुहार नियालेर सोधे, ‘खोइ त लक्ष्यन् खरदार ? मैले कतै पनि देखिनँ उनलाई ! उनी नभए त म आउनुको के अर्थ भो र !’

लक्षणको खोजीमा दुई तीन जना कार्यालयसहयोगीहरूलाई चौरैतर दौडाइयो । आधा घण्टापछि लक्षणप्रसाद आफै आइपुगे । सचिवलाई एकपटक धनुष्टड्कार दण्डवत गेरेर उनी के हाराएका थिए । एकै पटक हत्केलामा खैनी माइदै सचिवको सामुन्ने खडा भए । लक्षणले बनाएको खैनी आफ्नो ओठभित्र घुसारेर सचिवले आफ्ना सहकर्मी हाकिमहरूलाई हेर्दै भने, ‘खैनीको त उस्ताद हो लक्षणप्रसाद ! यस्तो इमान्दार कर्मचारी पाउन गारो छ । यस वर्षको उत्कृष्ट निजामति पुरस्कार यसैलाई दिनुपर्छ ।’

बागमती ११, कर्मेया, सलर्ही

एलाक

❖ डम्बर पहाडी

१. महललाई सहज भुप्राहस्को पीडा ।
- महद्गी
२. आफू नगर भन्छ तर कर लगाउँदै
गरिरहन्छ ।
- नगरपालिका ।
३. रक्तस्राव पीडा छटपटाउँदै गोठमा वास !
- छाउपडी ।
(सन्दर्भ महिनावारी दिवस)
- एलाक सहयात्री
- अतृप्त पाण्डेय
४. न हात न खुट्टा खाने मुख मात्रै
आँखा ।
- घाइते योद्धा
(सन्दर्भ गणतन्त्र दिवस)
- त्रिभुवनचन्द्र वागले
- ५ रातो गणतन्त्र भस्कर्न्छ रगतको
उच्छृङ्खल विगत ।
- गणतन्त्र दिवस
- एन.बी.जनकपुरी
- ६ जीवनको बगैँचाबाट आज एउटा फूल
भर्यो ।
- जन्मदिन
- ७ अछुत बदिनी यौनमा हार्दिक छुत ।
- मुनाराज शर्मा
- बडाकाजीसाब

भातिकएको वर्तमान

❖ रशिम रिमाल

इतिहास सुरक्षित छन्
यहाँ मैले आफूना सपना देख्यै
कतै मेरो जिजीविषा खोसिएको छ
कतै मेरो मुटुको धड्कन खोसिएको छ
कतै मेरा जिन्दगीका पलहरू फाटेका छन्
कतै मेरा सपनाहरू हराइरहेका छन् !
तर के गर्ने ?
एउटै रहर थियो
बन्धनमुक्त जीवन भोग्ने
त्यो रहर पनि रहर मात्रै भयो
यो भातिकएको वर्तमानमा बसेर
म सुन्दर भविष्यको कल्पना गरिरहेछु
केवल मृगतृष्णा हो
म एकलै वर्तमान पढिरहेछु
वर्तमान भोग्नुको नाममा
आफैलाई बेचिरहेछु
कैयैपटक
मैले आफैलाई चितामा परेको देख्यै
वर्तमान भोग्नुको नाममा खण्डित हुँदै गयो
तर के गर्ने ?
खोलाको नियति
नदी वा सागरमा मिसिनु मात्र होइन
यात्रामा म कतै हराउनु छ
तर नसकेर पनि
जीवन कतै हराइरहेछ
सपना कतै बिलाइरहेछ
र वर्तमान भत्तिकरहेछ !

पातालको ताल

❖ देबु लुइटेल

आफै देशमा पुगिसरी आए परदेश जान
कसलाई मन हुन्छ र ? तर नेपाल जस्ता
विकासोन्मुख देशका नागरिकहरूले
रोजीरोटीको सिलसिलामा अर्को देश दौड्नु
बाध्यता बनेको छ । आफूले दिनरात खट्टदा
गाँस र बासको न्यूनतम आवश्यकता पूरा गर्न
परदेसिनु आम नेपालीको व्यथा हो । उमेर र
सामर्थ्यले ऊर्जावान् युवा आफन्त, थातथलो,
संस्कारलगायत सम्पूर्ण कुरा चटक्क बिर्सिएर
जानी जानी पराइको पोल्टामा पर्नजानु
पकै पनि हाम्रो वर्तमानको विडम्बना नै
हो तर हिजोआज त यसरी परदेसिनेहस्त्रपति
सहानुभूतिसम्म पनि प्राप्त हुनछोडेको
छ । उल्टै उनीहरूलाई अवसरवादी तथा
राष्ट्रद्वोहीको आरोप लाने गरेको छ । स्वदेश
छोइन विवश डायस्पोराहरू साँच्चै यस्तै
अवसरवादी, राष्ट्रद्वोही र कठोर हुन्छन् त ?
यस प्रश्नको गरितो उत्तर हुन् दुर्गा रिजाल
'सुरभि' । शिक्षित, साहित्यिक वातावरणमा
धादिङ जिल्लाको नीलकण्ठ नगरपालिकामा
वि.सं.२०२६ मा जन्मेर बी.एड.सम्मको
औपचारिक अध्ययन पूरा गरी केही
समय शिक्षण कार्यसमेत सम्पादन गरेकी
रिजाल काम र दामको खोजीमा अमेरिका
पुगेकी नेपाली डायस्पोरा हुन् । साहित्यिक
प्रतिभाकी धनी उनले तन र मनको
दूरीलाई सबेदनाको सियोले सिउँदै परदेशमा
बाँच्चुपर्ने डायस्पोराको अभिशप्तालाई
पातालको ताल (२०७४) कविता कृतिका
रूपमा गत चैत्र २४ गते सार्वजनिक गरिन् ।
यो उनको ग्रिनकार्ड (२०७३) पछिको अर्थात्

दोमो कवितासङ्ग्रह हो ।

पातालको ताल पाँच दर्जन फुटकर
शास्त्रीय छन्द कविताहरूको सङ्ग्रह
हो । विषयवस्तु, विचार, भाव, प्रस्तुति तथा
कलागत अन्य पक्षहरूको विविधताको
पद्यसङ्ग्रहका रूपमा यो कृति रहेको
छ । ईश्वरभक्तिदेखि क्रान्तिकारितासम्मका
सन्दर्भहरू समेटिएको यस कृतिका भक्ति,
शिवजी स्तोत्र, रामनामकाफी जस्ता
कवितामा राम, कृष्ण, शिव, सरस्वतीलगायत
ईश्वरीय साकार रूपको स्तुति रहेको
छ । क्रान्तिकारिताका सन्दर्भमा राष्ट्रद्वोहीप्रति
खबरदारी, विकृत नेतृत्वप्रति व्यङ्ग्यविद्रोह
तथा सहिदप्रति अभिनन्दनका स्वर खबरदारी,
नेता तथा सहिद गोबिन्द जस्ता कविताबाट
व्यक्त गरिएका छन् । यसैगरी जोडदाररूपमा
राष्ट्रप्रेमको आबाज उठाइएका कविताहरू
पनि यसमा रहेका छन् । नेपालआमालाई
चिठी, इच्छा, नेपाल हाम्रो घरलगायत
रचनाहरूमा मातृभूमिप्रतिको आस्था,
कर्तव्य तथा प्रतिवद्धताका कुराहरू प्रस्तुत
भएका छन् । शृङ्गारिकता यस कृतिमा
उठाइएको अर्को विषय हो । तिमी प्रेम बेच्चे
दलाली गनायौ, प्रेयसीलाई चिठी, तिमी
फूललगायतका कवितामा प्रेमिलभाव व्यक्त
भएको छ । संयोग र विप्रलम्ब शृङ्गारका
दुबै रूपको प्रयोग यहाँ छ । प्रेमिलभावलाई
नै प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा कविले मुना र मदन
जस्ता लौकिक मिथकको विम्बात्मक
संयोजनसमेत गरेकी छन् । डायस्पोरिक
चेतना यस सङ्ग्रहले सशक्तताका साथ

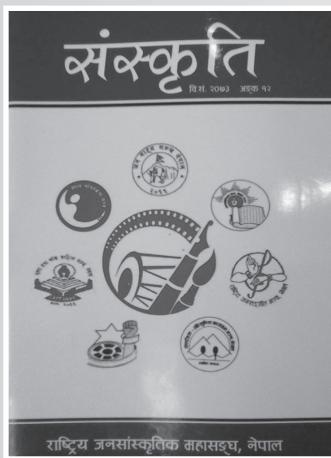
उठाएको आबाज हो । एकातिर कर्मले टाढिनु परे पनि मनले सधैं स्वदेशमै रहने चाहना र सङ्कल्प यस्ता कवितामा व्यक्त गरिएको छ भने जन्मभूमिको यादले नोस्टाल्जिक बनेका सन्दर्भ पनि विभिन्न शीर्षकका कवितामारहेका छन् । नेपाली संस्कृति, पर्व, ऋतुपरिवर्तन, पेसालगायतका स्मृतिहरू ती कवितामा व्यक्त गरिएका छन् । नेपालआमालाई चिठी, पातालको ताल, चाडबाड र परदेश कविताहरू यसका उदाहरणका रूपमा रहेका छन् । स्वाभिमान, व्यक्तिगत पहिचान तथा लैड्गिक समता/समानताको सन्दर्भ यस सङ्ग्रहका विभिन्न कविताहरूमा सचेतताका साथ उठाइएको छ । यी कवितामा आफू स्वयम् सशक्त बने मात्र आफ्नो, आफ्नो लैड्गिकताको तथा राष्ट्रको प्रतिष्ठा जोगाउनसकिन्छ भने भाव यी कवितामा रहेको छ र खइकिएका पक्षप्रति चिन्ता पनि व्यक्त गरिएको छ । परभूमिमा रहेर पनि अस्तित्व र न्यायका लागि लड्ने क्रान्तिकारी आबाज प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भ उठाउने चुनौती यस सङ्ग्रहका कवितामा मोलिएको छ । ट्रम्पलाई चिठी, माइकलको देशबाट लगायत कविताले यसको उठान गरेका छन् । यहाँ दर्शन र व्यावहारिक जीवनबारेको कथनी यस कृतिमा वृहतरूपमा अभिव्यक्त भएको छ । जिन्दगी, सत्य, चिन्तन जस्ता कवितामा जीवन र जगतलाई हेर्ने दार्शनिक दृष्टि प्रस्तुत गरिएको छ । त्यस्तै दैनिक जीवनका भोगाइका सन्दर्भ पनि यहाँ जोडिएको छ । श्रद्धाङ्गली, शुभकामना तथा शुभेच्छाका भावहरू पनि यस कृतिमा फुटकर कविताकै रूपमा अटाएका छन् । कविले छोरी ऋतु तथा शान्ता लुइटेलको वियोगमा

श्रद्धाङ्गली अर्पण गरेका कविता यसमा राखेकी छन् भने विभिन्न अवसरका शुभेच्छा पनि सङ्ग्रहमा रहेका छन् । साहित्यप्रतिको कविको दृष्टिकोण यस सङ्ग्रहमा थोरै स्थानमा तर गम्भीररूपमा उठाइएको छ । जीवनलाई सार्थक र चलायमान बनाउने कलात्मक अस्त्रका रूपमा कविले साहित्यलाई प्रस्तुत गरेकी छन् ।

छन्दको कुशल प्रयोग ‘पातालको ताल’को खास पक्ष हो । यसमा शास्त्रीय छन्दका चौधू ढाँचाको प्रयोग भएको छ । तिनमा अधिक प्रचलित शार्दूलविक्रीडित, अनुष्टुप्देखि अतिन्यून रूपमा प्रयोग गर्ने गरिएका दिक्पाल, मर्दिरा जस्ता छन्दसमेत रहेका छन् । यस सङ्ग्रहमा शार्दूलविक्रीडितका १९, अनुष्टुप्का १२, उपजातिका पाँच, भुजड्गप्रयातका चार, वसन्ततिलकाका चार, पञ्चचामरका चार, इन्द्रवज्राका तीन, द्रुतीबिलम्बितका दुई तथा दिक्पाल, मन्दाकान्ता, मर्दिरा, शिखरिणी, इन्दिरा, मालिनी र स्वागताका १-१ ओटा रचना रहेका छन् ।

काव्यकलाको प्रस्तुतिले यो कृति विशेष अनुपम छ । अनुप्रासका विभिन्न रूपको सुन्दर प्रयोग सङ्ग्रहका प्रत्येक रचनामा प्रदर्शित छ । यमक अलझ्कारको सौन्दर्यशक्ति सङ्ग्रहका केही रचनामा हेर्न/सुन्न विशेष लायक छ । भाषाको सरल तर आकर्षक, स्वाभाविक तर कलात्मक संयोजन रहेको यस कृतिले प्रवासी नेपालीको मातृभूमिप्रतिको दृष्टिकोण तथा विश्वजगतमा नेपाली साहित्यको विस्तरणमा गरेको प्रयासबारे स्पष्ट पारेको छ । छन्द अलझ्कारद्वारा प्रकाशित ११६+३० पृष्ठ र मूल्य रु. २५०/-

बजारमा कृति

पुस्तक : संस्कृति
विधा : साहित्यिक सङ्ग्रह
प्रकाशक : राष्ट्रिय जनसांस्कृतिक महासङ्ग्रह, नेपाल।
मूल्य : रु. २६०।-

पुस्तक : लक्ष्य चिन्तन
विधा : दर्शन
लेखक : ई. महेन्द्र गुरुड
प्रकाशक : रमा-कृष्ण सृजना प्रतिष्ठान, काठमाडौं
मूल्य : रु. २५०।-

भानुजयन्तीमा 'हिमवत्‌खण्ड कलासाहित्य सम्मिलन'

दुई सय पाँचौं भानुजयन्तीका अवसरमा मदन भण्डारी कलासाहित्य प्रतिष्ठानको आयोजनामा काठमाडौंमा 'हिमवत्‌खण्ड कला साहित्य सम्मिलन' सम्पन्न भएको छ। यही असार २९, ३० र ३१ गते हुने पहिलो सम्मिलनमा २२आँ शताब्दीमा नेपाली भाषाको वर्तमान अवस्था र यसको महत्त्व', 'नेपालका भाषाहरूको साहित्यिक अवस्था र समृद्धिको यात्रा', 'भारत तथा म्यानमारको नेपाली समाजमा भानुभक्तकलाई हेर्ने दृष्टिकोण' र 'राष्ट्र, राष्ट्रियता र नेपाली कला-साहित्य' विषयका कार्यपत्रसहित छलफल भएको छ। सम्मिलनमा बहुसांस्कृतिक एवम् साइरीतिक कार्यक्रम, बहुभाषिक कविगोष्ठी र हास्यव्याङ्य सांझ सम्पन्न भएका छन्। तीनदिने कार्यक्रमअन्तर्गत असार ३० गते चन्द्रागिरिमा साहित्य र कलासम्बन्धी कार्यशाला तथा 'चन्द्रागिरिबाट समृद्धिको स्वर' शीर्षकमा काव्यगोष्ठी पनि सम्पन्न भयो।

प्रा.राजेन्द्र सुवेदीको संयोजकत्वमा २०५ सदस्यीय मूल समारोह समिति गठन गरिएको थियो। समितिका सहसंयोजकमा प्रा.डा.बद्रीविशाल पोखरेल तथा सदस्यमा डा.विजय सुब्बा, प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे, डा.विन्दु शर्मा, यशोदा अधिकारी, अनिल पौडेल, अशोक राई,

श्याम रिमाल, दिनेश डिसी, देवी घिमिरे, डा.पुष्करराज भट्ट, फुलमान बल, श्याम सापकोटा, देशभक्त खनाल, प्रेमनाथ अधिकारी, युवराज बाँस्कोटा, शान्ता मानवी, वासुदेव अधिकारी, दयालबहादुर शाही, राम विनय र आरएम डिङोल तथा सदस्य सचिवमा डा.देवी नेपाल र कार्यालय सचिवमा जयन्ता पोखरेल तथा हरिप्रसाद भण्डारी हुनुहुन्थ्यो। समारोहमा नेपालका सबै प्रदेश, भारत, म्यानमा, भुटान तथा युरोप र अमेरिकाका नेपाली एवम् नेपाली मातृभाषी विद्वान्, भाषाविद्, प्राध्यापक, साहित्यकार, कलाकार, राजनीतिकर्मी आदिको सहभागिता रहेको थियो।

साहित्य सन्ध्या ३८५ औं शृङ्खला सम्पन्न

साहित्य सन्ध्याको ३८५ औं शृङ्खला असार २ गते आर.आर.क्याम्पस प्रदर्शनीमार्गमा ‘सञ्चार माध्यममा प्रगतिशील साहित्यको स्थान’ विषयमा परिचर्चा गर्नुका साथै विशेष कविगोष्ठी गरी सम्पन्न भयो । साहित्य सन्ध्याका अध्यक्ष राम विनयको अध्यक्षतामा सम्पन्न उक्त विशेष कार्यक्रमको सञ्चालन उपाध्यक्ष रमेश पोखरेलले गर्नुभएको थियो । उक्त समारोहका प्रमुख अतिथि नेपाल कम्युनिस्ट पार्टीका स्थायी समिति सदस्य, वरिष्ठ साहित्यकार एवम् वरिष्ठ सञ्चारकर्मी रघुजी पन्त हुनुहुन्थ्यो भने अतिथिहरूमा प्रा.डा.पारसमणि भण्डारी, डा.पुष्करराज भट्ट, नेकपा केन्द्रीय लेखा आयोग सदस्य गोपाल बराल, वरिष्ठ कवि वासुदेव अधिकारी, वरिष्ठ कवि उमेश उपाध्याय, अभिनव साहित्य समाजका अध्यक्ष गोविन्द घिमिरे ‘वेदमणि’, नियात्राकार पोषरमण चापागाइँ उपस्थित हुनुहुन्थ्यो ।

समारोहमा नारायणप्रसाद निरौलाद्वारा लिखित ‘आमाको माया’ लघु कथासङ्ग्रहको लोकार्पण प्रमुख अतिथि रघुजी पन्तले गर्नुभएको थियो र उक्त कृतिमाथि लघु कथामै विद्यावारिधि गर्नुभएका पुष्करराज भट्टले समीक्षा गर्नुभएको थियो । गोष्ठीमा दुई दर्जनभन्दा बढी कविहरूले आआफ्ना कविता, गीत, गजल वाचन गरेका थिए र ती सिर्जनामाथि प्रा.डा.पारसमणि भण्डारीले समीक्षा गर्नुभएको थियो । ‘सञ्चार माध्यममा प्रगतिशील साहित्यको स्थान’ विषयमा रघुजी पन्तले विशद चर्चा गर्नुभयो ।

राष्ट्रिय कविता महोत्सव सम्पन्न

असार ९/ नेपाल प्रजाप्रतिष्ठानको ६१ औं वार्षिक उत्सवमा आयोजित राष्ट्रिय कविता महोत्सव सम्पन्न भएको छ । काभ्रेका फुलमान बलको कविता ‘इन्द्रेणीको गीत’ प्रथम, धादिङकी सुनिता खनालको कविता ‘श्यामश्वेत फौटो’ द्वितीय तथा मोरडकी मेनुका चापागाइँको ‘कविता बिराएछु बाटो’, तेरथुमकी एलिना दुलालको कविता ‘लाहुरेकी

‘स्वास्नी’, रामेछापका जीवन खत्रीको कविता ‘एउटा अर्को प्यास’ तृतीय भएका छन् ।

सञ्चार माध्यमले सामाजिक रूपान्तरणका गीतसङ्गीतलाई स्थान दिनुपर्दछ

❖ जनगायक रामेश श्रेष्ठ

डा.रामप्रसाद ज्ञवाली जस्ता अहिलेको समयका अत्यन्त प्रखर, इमान्दार मष्टाद्वारा लेखिएका ज्यादै नै सुन्दर एवम् मर्मस्पर्शी राष्ट्रिय गीतहरूमा दामोदर अधिकारीले सङ्गीतको प्राण भरेर स्वर दिनुभएको गीत एल्बमको लोकार्पण भइरहेको आजको यो ज्यादै महत्त्वपूर्ण एवम् गुणस्तरीय विशिष्ट समारोहमा प्राज्ञिक व्यक्तित्वहरू तथा जनताका प्रखर गायकहरूका बिचमा विशिष्ट अतिथिको रूपमा बस्नपाउँदा मलाई आफन्तकै बिचमा बसेको जस्तो आनन्दानुभूति भइरहेको छ । जनताको प्रचण्ड मतका साथ गठन भएको अहिलेको सरकार जनताको भइदिओस्, मुलुकलाई समृद्ध पार्ने दिशामा काम गरिदेओस् भन्ने जनचाहना छ । आज लोकार्पित यो एल्बमका गीतमा पनि यही जनचाहना अभिव्यक्त भएको छ । डा.ज्ञवाली जस्ता मष्टाका सिर्जनाले सङ्गीतबद्ध हुने अवसर प्राप्त गर्नु मुलुक र जनताकै लागि खुसीको कुरा हो । हामी सांस्कृतिक सेवकहरू जनताकै प्रेरणाबाट क्रियाशील छौं । यो समारोहमा नेपाल सरकारका परराष्ट्र मन्त्री एवम् वरिष्ठ साहित्यकार, माननीय प्रदीप ज्ञवाली उपस्थित भइदिनुभएको छ । तपाईँहरूले पनि राजनीतिक सेवकहरूको भूमिकामा देश र जनताको हितमा काम गरिदिनुहोस् । अब कसैलाई दोष देखाएर उमिक्ने अवस्था रहेको छैन, कसैलाई दोष देखाउनु पनि हुँदैन । जनतालाई हौसला दिने, मुलुकको समृद्धिमा योगदान गर्ने, जनताको चेतना बढाउने गीतसङ्गीतहरू सञ्चार माध्यमहरूमा बजाउने व्यवस्था सरकारले गरिदिनुपर्दछ, बेइमानहरूले सरकार चलाउनुहुँदैन, जनताका पीडा र बेदाना सरकारले सुन्नुपर्दछ । बेरोजगारी

र अवसरको कमीका कारण युवा पलायन हुने र अर्काको देशका नोकर र दास जन्माउने मैसिन हुनुहुन्न यो देश ! त्यसैले क्षमता र प्रतिभा भएका हरेक नेपालीले अवसर पाउने, पलायन हुनुरपेनगरी सरकारले काम गर्ने, नीति निर्माण गर्ने र अवसरहरू सिर्जना गरिदिनुपर्दछ ।

जनयुद्धको समयमा गाउँ गाउँमा पुगेका कलाकार कता गए ? हामीपछिको कलाकारको पुस्ता खै ? अहिले चिन्ताको विषय भएको छ । यद्यपि यो आशय एल्बमका सङ्गीतकार दामोदर अधिकारीजी देखिनुभयो तर अरू खै ? उपयोग गर्ने तर पछि बेवास्ता गर्ने, फाल्ने प्रवृत्ति देखिएको छ ! हाम्रा क्षमता र प्रतिभालाई सञ्चार माध्यमले स्थान नै नदिने प्रवृत्तिको अन्त्यको नीति आवश्यक छ । सरकारले सावधानीका साथ काम गर्नु पर्दछ । लोकतान्त्रिक संस्कृति कस्तो हुनुपर्दछ ? कस्तो बनाउने हो ? भन्ने धारणा सरकारबाट पनि आओस्, मष्टाहरूले पनि त्यस्तै सिर्जना गरिदिनुहोस्, हामी सङ्गीत भछौं, गाउँछौं अनि जनताको चेतना जगाउन देशभरि पुर्याउने काम गछौं । यो सबै मिलेर काम गर्ने समय हो, सबै मिलेर मुलुकलाई समृद्ध बनाउँ । आजको यो ऐतिहासिक र महत्त्वपूर्ण दिनमा सबै सबैमा यही आग्रह गर्नचाहन्दै । यस्तो महत्त्वपूर्ण र गरिमामय समारोहमा तपाईँहरूका अगाडि रहेर सुन्दर गीत तथा सङ्गीत सुन्ने अनि मनमा लागेका दुई-चार कुरा अभिव्यक्त गर्ने अवसरसमेत दिनुभएकाले मलाई पनि ऊर्जा प्राप्त भएको छ, सुखानुभूति गरेको हु । मुलुकको जय होस् ।

मेरेपाँखरेल (०७५ वैशाख १७ गते सोमबार राष्ट्रिय नाचघरमा डा.रामप्रसाद ज्ञवालीको गीत एल्बम 'आशय'को लोकार्पण समारोहमा व्यक्त मन्तव्यमा आधारित)